

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

UNUTULMUŞ DÜŞLER MAĞARASI

Yaratıcı Düşüncenin Peşinde

NİLGÜN CANEL

***Unutulmuş Düşler Mağarası
Yaratıcı Düşüncenin Peşinde***

Doç. Dr. Nilgün Canel: Marmara Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Ana Bilim Dalı'ndan mezuniyetinin ardından İstanbul Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak başladığı akademik yaşamına, halen Marmara Üniversitesi Psikolojik Danışmanlık Bölümü öğretim üyesi olarak devam etmektedir.

Marmara Üniversitesi'nde lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde verdiği çift ve aile danışmanlığı, psikoterapiler, postmodern ve kısa terapiler gibi derslerin yanı sıra meslek yaşamı boyunca düşünce becerileri, yaratıcı düşünce, eleştirel ve analitik düşünce ve yaratıcı danışmanlık konularıyla da aktif olarak ilgilenmiştir. Marmara Üniversitesi'nde on yıldır vermekte olduğu Yaratıcı Düşünce Becerileri dersi ile gençlerde yaratıcı düşüncenin geliştirilmesi üzerine tasarladığı programı başarıyla uygulamaktadır. Bu konuda yaptığı araştırmalar ve yazdığı makalelerin yanı sıra, Yaratıcı ve İnovatif Düşünme Becerilerini Kazanma, Yaratıcı Gelişim Atölyeleri, Yaratıcılık Ağacı, Arketipal Yolculukta Yaratıcı Keşif Atölyesi, Yaratıcı Çocuk Yetiştirme, Bebeklerde Yaratıcılığı Geliştirecek Aktiviteler gibi çeşitli atölye ve seminer çalışmaları vermektedir.

Danimarka'da (University College Capital UCC), Almanya'da (University of Münster) ve Portekiz'de (Escola Superior de Educação de Fafe) uluslararası öğretim üyesi hareketliliği programı bağlamında görevler almıştır. Evlilik ve Çift Terapileri ve Aile Terapileri konularında University of Dubuque sertifikalarına sahip olan Canel, New York Albert Ellis Enstitüsü'nde Rasyonel Emotif Terapi ve Bilişsel Davranışçı Müdahale Teknikleri eğitimlerine katılmıştır. Ayrıca Çözüm Odaklı Danışmanlık, Naratif Terapi ve Macera Terapisi üzerine yurt içi ve yurt dışında çeşitli eğitimler almıştır. Canel'in yazmış olduğu dört kitabının yanı sıra çeşitli kitaplarda editörlükleri bulunmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Türkiye için hazırladığı Aile Eğitim Programı'nda yer almuş, halen Türkiye'nin çeşitli illerinde kullanılan "Evlilik ve Aile Hayatı" ve "Aile Yaşam Becerileri" eğitim programlarını hazırlamıştır. Ulusal ve uluslararası projeler yürüten Canel halen Marmara Üniversitesi'nde lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde çift ve aile danışmanlığı, psikoterapiler, postmodern ve kısa terapiler, yaratıcı düşünce ve yaratıcı danışmanlık, eleştirel ve analitik düşünce gibi çeşitli dersler vermektedir. Nilgün Canel evli ve bir çocuk annesidir.

Unutulmuş Düşler Mağarası
Yaratıcı Düşüncenin Peşinde

Nilgün Canel

PİNHAN YAYINCILIK

Litros Yolu, Fatih San. Sitesi No: 12/214-215

Topkapı/Zeytinburnu İstanbul

Tel: (0212) 259 27 60 Faks: (0212) 565 16 74

www.pinhanyayincilik.com

info@pinhanyayincilik.com

Sertifika No: 40676

Unutulmuş Düşler Mağarası

Yaratıcı Düşüncenin Peşinde

Nilgün Canel

© Pinhan Yayıncılık, 2021

© Nilgün Canel

Birinci Basım: Nisan 2021

Genel Yayın Yönetmeni: Mahmut Sever

Editör: Adem Beyaz

Kapak Tasarımı: Mahmut Sever

Dizgi: Özlem Sümbül

Teknik Hazırlık, Baskı ve Cilt:

Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

Litros Yolu Fatih San. Sitesi No: 12/197-203

Topkapı-İstanbul Tel: (0212) 567 80 03

Sertifika No: 44865

Pinhan Yayıncılık | 264

ISBN: 978-605-7768-60-5

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metnin, gerek görsel malzemenin yayınevinden izin alınmadan herhangi bir yolla çoğaltılması, yayımlanması ve dağıtılması 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturur.

İçindekiler

Başlarken...

Yaratıcı Zihne Giden Yol | 9

Annenizin Beşiğini Sallamak İster miydiniz? | 12

*Eğer Bir Gün Dünya Yok Olursa Bir Zamanlar Yaşadığınızı Nasıl
İspatlarsınız? | 14*

Yılın Son Günü Doğan Bebek: İnsan | 16

Unutulmuş Düşler Mağarası | 17

Yaratıcılık Beynimizin Che Guevara'sıdır | 21

Büyük "C" misiniz, Küçük "c" mi? | 26

Çocuğunuz Zeki mi Olsun İstersiniz Yaratıcı mı? | 30

Dünyaya Bir Kez de Tersten Bakın! | 33

Cogito Ergo Sum | 38

Bir Boğanın Karşısında Durabilir misiniz? | 42

Hipopotamla Dans Eden Balerin | 44

Zihin Hapishanesinden Kaçmak İçin Planınız Ne? | 49

Bir Ağacın Tepesine Nasıl Tırmanırsınız? | 54

Matematik Dersi Kadar Dans Dersi de Alsaydık

Dünya Nasıl Bir Yer Olurdu? | 58

Bir Gökdelen ile Empati Kurabilir misiniz? | 62

En Kârlı Yatırım: Kristal Kafatası | 66

Sessizliği Besteleyebilir misiniz? | 71

Koca Tavşanın Şapşal Ayakkabısı | 78

İlham Perisi Kimi Sever? | 81

Her Şey Karnabaharda Bitiyor | 88

Yaratıcılık mı Daha Büyük Ego mu? | 94

Hayal Gücünü Harekete Geçirmenin Yolu:

Kendini Biriktirmek | 99

Epilog | 101

*Kalbime, zihnime ve ruhuma yaratıcı düşüncenin tohumlarını
eken canım babam İbrahim Denктаş'ın aziz hatırasına...*

Başlarken...

Yaratıcı Zihne Giden Yol

Yaratıcı düşünce hakkında konuşmaya başladığınız zaman dünyada var olan her şeye değindiğinizi görürsünüz. Tarihe, edebiyata, sanata, sinemaya, heykele, bilime, mimariye, bilim kurguya, astronomiye, dilbilime... Bu kitapta da öyle olacak. Çünkü yaratıcılık, hayatın ve varoluşun en temel yapı taşıdır.

İnsanlık olarak, bu dünyada ürettiğimiz şeylerin bir toplamıyız. Bir kültürü tanımak istiyorsanız ne ürettiğine bakmalısınız. Yaptığı resimlere, inşa ettiği binalara, bestelediği müziklere, yazdığı romanlara, şiirlere, sergilediği tiyatro eserlerine... Ama bir yandan da sahip olduğu yaratıcılığı ne amaçla kullandığına bakın. Nasıl savaşlar çıkarttığına, icat ettiği silahlara, işkence aletlerine. Bunların hepsi biziz. Beynimizin içinde bir yandan çok kıymetli bir hazine, bir yandan da patlamaya hazır bir bomba ile geziyoruz.

Yaratıcılık aslında dünya ile bağlantı kurma yolumuz. İster bilim, ister sanat, ister günlük aktiviteler aracılığı ile olsun, bu dünyada kendimize bir yer açma çabamızın ta kendisi. Abraham Harold Maslow (1908-1970), 1943 yılında yayınladığı "İnsan Motivasyon Teorisi"¹ isimli çalışmasında kendimizi gerçekleştirme sürecimizi anlatan beş basamak tanımlamış. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde, her bir basamakta ihtiyacımız değişmesine rağmen değişmeyen tek yol arkadaşımız yaratıcılığımız. Yemek, içmek, hayatta kalmak için de yaratıcılığa ihtiyacımız var, kendimizi gerçekleştirmek için de. Kişinin kendi varoluşunu öncelikle kendisine ispatlaması gerekiyor. Bu da tükenmez bir kaynak olan yaratıcılığın arayışına itiyor insanı. Hümanistik psikolojinin 'kendimizi ger-

¹ Abraham H. Maslow, "A Theory of Human Motivation", *Psychological Review*, 50 (4), 1943, s. 370-396.

çekleştirmemiz² olarak tanımladığı insan olma potansiyelimizi kullanabilmemiz için de ihtiyaç duyduğumuz şey yaratıcılık.

En bunalımlı ruhların en fazla yaratıcılığı sergilemesi her zaman tartışılmıştır. Aslında anlaşılmayacak bir şey yok. Yaratıcılık insanın hayata tutunma, hatta bazen hayatta kalma aracı. Nazi kamplarında ölümü bekleyen esirlerin sigara paketlerinin arkasına ya da gizlice ele geçirdikleri kağıtlara çizdikleri resimleri, masa ve sandalye bacaklarını oyarak yaptıkları heykelleri duymuşsunuzdur³. Savaştan sonra, hayatta kalmayı başaran eski bir esire, o şartlar altında bunu neden ve nasıl yaptıkları sorulduğunda *"her gün yaşayabilmek için bunu yapmak zorundaydık"* demiş. Tıpkı Franz Kafka'nın (1883-1924) derin yalnızlığını yaratıcılığa dönüştürmüş olması gibi. Tıpkı Sait Faik Abasıyanık'ın (1906-1954) *"yazmasaydım çıldıracaktım"* demesi gibi...

Yaratıcı düşünce bize yol göstermek için zihnimizin derinliklerinde bekler. Derin denizlerdeki saklı hazineler gibi, üzerinden akıp giden sulara aldırmadan, sessiz sakin bekler. Değişim ise, bir gün birinin saklı olanın orada olduğunu fark ettirmesi ile başlar. Beynimizin derinliklerindeki yaratıcı zihnimizin işleyişi hakkında bir şeyler bildiğimiz zaman, yaşamak istediğimiz hayatı yaratmak için gerekli donanımı, hatta fırsatı elde etmiş oluruz. Yaratıcı içgüdülerimiz, doğasını anlamaya çalıştığımızda ve onu yönetebildiğimizde, yararlanabileceğimiz doğal bir kaynağa dönüşür.

Ancak başkalarının tasarladığı kurallar bütününde yaşamaya ve var olmaya çalıştığımız için, onu fark etmeyiz bile. Neyi nasıl düşüneceğimiz, içinde yaşadığımız kültürel ve eğitimsel normlarla şekilleniyor. Ve yaratıcı düşünce bu reper-

² Carl Rogers, *Client Centered Therapy*, Boston, Henghton Mifflin Co., 1951, s. 487-491. Kendini gerçekleştirme hümanistik psikolojiye göre, insan davranışlarını yöneten en önemli güdüdür. Hümanistik psikolojinin öncülerinden Carl Rogers'a (1902-1987) göre kendini gerçekleştirme, kişinin potansiyellerini ve yeteneklerini fark etmesi, bunları en üst düzeyde geliştirerek yaşam doyumunu artırması anlamına gelmekte.

³ -Auschwitz-Birkenau State Museum, <http://auschwitz.org/en/museum/historical-collection/works-of-art/>
- Auschwitz's forbidden art by Chris Boyette, CNN, <http://edition.cnn.com/2015/01/23/world/art-auschwitz/index.html>

tuarda en eksik olanı. Başkalarının koyduğu kurallar bütününde, başkalarının tasarladığı hayatları yaşıyoruz. Tarih boyunca kendi zihninin işleyişini serbest bırakan herkes, er ya da geç bunun ödülünü almış oysa.

Chicago'da Columbia College felsefe profesörü Stephen T. Asma, "Hayal Gücü Antiktir"⁴ isimli makalesinde hayal gücünü zihnimizin içinde oluşan ikinci bir evren olarak tanımlıyor. Hayal gücümüz, imgeler, duygular ve çağrışımlar açısından zengin içeriğini, dil öncesinden beri sahip olduğumuz ortak atalarımızdan alıyor. Hatta dahası var. Bu sahip olduğumuz hayal gücümüz ve imgelerimiz sayesinde atalarımızın ortak aklına erişebiliyoruz. Hayal gücümüzü hayatın her alanında kullanmakla kalmıyoruz, aslında ne ve kim olduğumuzu hatta ileride kim olabileceğimizi bile bize o söylüyor. Alman felsefesinin kurucu isimlerinden Immanuel Kant'a (1724-1804) göre hayal gücümüz, duyularımız yoluyla topladığımız bilgiyi kavramamızı sağlayan birleştirici bir görev üstleniyor. Ancak hayal gücü aslında üzerinde en az yazılmış ve araştırılmış kavram. Bilimin bize getirdiği her yeniliğin öncelikle bir hayal etme sürecinden geçtiğini düşünecek olursak, buna şaşırmanız gerekir. Aslında aşılacak istenen her problem önce onu aşanların zihninde tasarlanır. Duvarları önce hayal gücü aşar sonra bedenimize, tasarımını gerçeğe dönüştüreceği eylemleri sunar. Her şeyin somut, gözlemlenebilir, ölçülebilir olması gerektiğini söyleyen bilimin, tasarımına hayal ederek başlaması biraz ironik değil mi?

Şu an hayatımızda olan her türlü gelişme, gerçek olmadan önce birilerinin gerçekdışı dünyasında tasarlanmış ve birilerinin bilinmeyenini bilinir kılma çabaları ile sanata, bilime, spora, politikaya, felsefeye kısaca bildiğimiz hayatın ta kendisine dönüşmüştür. Bu bağlamda insanın bilimin olmadığı zamanlarda yaşadığı dünyayı hatta evreni anlamlandırma çabasının mitoloji ile anlam bulmasının tesadüf olmadığını söyleyebiliriz.

Bir yüksek lisans öğrencisi iken yaratıcı düşünce ile ilk kez

⁴ Stephen T. Asma, "Imagination is Ancient", <https://aeon.co/essays/imagination-is-such-an-ancient-ability-it-might-precede-language>

tez konum olarak karşılaştığımızda, beni en büyüleyen tarafı, her birimizin yaratıcı düşünce potansiyeline sahip olarak doğmuş olmamız bilgisiydi. Yaratıcılık her insanda vardır ve geliştirilebilir. Onu yitirmiş veya hiç fark etmemiş olsak bile. Tabi eğer onu oradan çıkartacak cesaretimiz varsa. Çünkü bir kez yaratıcı zihnimizle karşılaştığımızda, bu bizi er ya da geç dönüştürecek, değiştirecektir. Amerikalı varoluşçu psikolog Rollo May (1909-1994) boşuna “Yaratma Cesareti”⁵ dememiş.

Sonuçta her şey orada, zihnimizin derinliklerinde bizim onu bulup çıkartmamızı sabırla bekliyor. Bu tıpkı aslında iki kolu ve iki bacağı olduğunu bilmeden yaşarken birden onları keşfedivermek gibi. Yaratıcı zihni kolaylıkla keşfedebilir ve beyinlerimizi yaratıcı dışavuruma odaklanması için eğitebiliriz. Sadece anahtarlar lazım. Yaratıcı zihnimizin kapılarını açacak anahtarlar. Çünkü yaratıcılık, üzerinde çalışılması gereken bir disiplinden ziyade, keşfedilmesi gereken bir bilinç durumudur. Bu yeni bilinç için hazır mısınız?

Annenizin Beşiğini Sallamak İster miydiniz?

*Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde, kalbur saman içinde,
pireler berber, develer tellal iken, ben anamın beşiğini tıngır mıngır
sallar iken, eski hamam içinde...*

Türk Masalları Giriş Kısmı

İşte tam da bu masalın gerçek olabileceği bir çağın eşiğine geldik. Yakın bir gelecekte bebek sahibi olamayan bir kadın, çok sevdiği annesinin genirini kopyalatarak, koyun Dolly misali annesinin kopyası bir bebek dünyaya getirebilir ve beşiğini tıngır mıngır sallayabilir. İnsan üzerinde bu çalışmaların yapılmasına izin verildiğinde, bu tip haberleri okuyabileceğimiz bir çağın tam da kıyısındayız.

Öngörüler bugün doğan bir çocuğun yaşamı boyunca en az yedi kez iş değiştirmek zorunda kalacağını gösteriyor. Ve bu işlerin beş tanesi henüz ortada yok. Yani bu iş kolları, iş dünyası, teknoloji ve bilgi çağı birlikteliğinde zaman içerisinde

⁵ Rollo May, *Yaratma Cesareti*, çev. Alper Oysal, Metis Yayınları, 2016.

de ortaya çıkacak. Üstelik bugün okula başlayan bir çocuk yaklaşık olarak 2070'lerde emekli olacak. Ve biz bırakın 2070'leri, on sene sonrasını bile tahmin edemeyeceğimiz hızda ilerleyen bir çağa girdik. Peki böyle hızla değişen bir çağda neye ihtiyacımız var? Aslında ihtiyaç duyduğumuz şey doğduğumuzdan beri bizimle birlikte: Beynimiz. Mesele onu nasıl kullanacağımız sorusunda.

Her birimizin beyni bize özel duygu, düşünce, anı, algı, ilgi, yetenek ve kazanımlarla yapılanmış durumda. Peki bu farklılıklarımız dikkate alınıyor mu? Hayır. Eğitim sistemimiz tekdüze ve aynı şekilde düşünen bireyler yaratmaya programlı. Özgünlüğümüzü, biricikliğimizi değiştirip dönüştürüyor. Bir doktor bütün hastalarına aynı reçeteyi mi yazıyor? Bugün tıp dünyası bile hastaya göre bireyselleştirilmiş müdahaleden söz ediyor. Aşağıdakilerden hangisi doğrudur sorusuna sıkıştırılmış bir sistem sizin kim olduğunuzu, ne gibi hayalleriniz, ümitleriniz, yetenekleriniz olduğunu umursar mı? *Çocukluğun Yokoluşu* kitabının yazarı Amerikalı yazar ve eğitimci Neil Postman (1931-2003) "*çocuklar okula birer soru işareti olarak başlar ve nokta olarak bitirirler*" demiş. Hepimiz Albert Einstein'ın (1879-1955) "*hayal gücü bilgidен değerlidir*" sözünü biliyoruz. Oysa eğitim sistemi ilk olarak hayal gücümüzü durduruyor. Einstein veya Darwin bugünkü okul sisteminde test usulü yetiştirilmiş olsalar, aynı başarıyı elde edebilirler miydi? Hatta herhangi bir seçme sınavını geçebilirler miydi?

Ama sanırım bunun artık değişmekte olduğu bir çağın eşiğine geldik. Günümüzde Mars'a bir koloni kurmaktan bahsediyoruz. İçinde bulunduğumuz bilim ve teknoloji çağında hiç de olmayacak bir şey değil. Dünyamızın sahip olduğu bilgi pek çok tasarımı hayata geçirebilecek bir noktada. Artık dünyanın aradığı şey Mars'a gidebilecek teknoloji değil. Aradığı şey, "*Hey! Neden Mars'a gidip koloni kurmuyoruz ki!*" demeyi akıl edebilecek kişi. Yani yaratıcı zihin. Gerisini bilim ve teknoloji hallediyor zaten.

Peki siz çevrenizde "*Hey! Biz neden Mars'a bir koloni kurmuyoruz ki!*" diyebilecek hayal gücüne sahip kaç kişi tanıyor-sunuz?

Eğer Bir Gün Dünya Yok Olursa Bir Zamanlar Yaşadığımızı Nasıl İspatlarsınız?

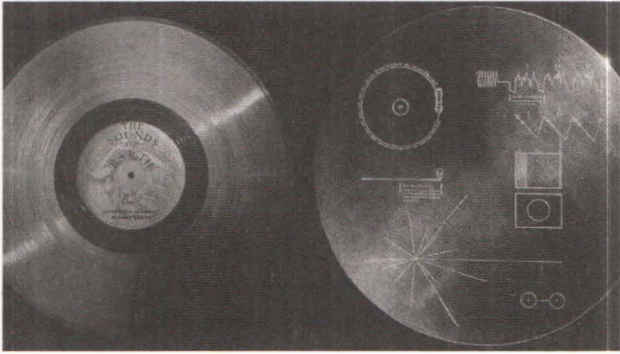
*Bir sonu olduğuna göre var olmak, bir tasarıdır ancak.
Simone de Beauvoir, Denemeler*

İssız adaya düşen biri ne yapar? Küçükken okuduğumuz romanlara bakılırsa, boş bir şişenin içine konumunu belli eden bir mesaj yazar ve denize atar. Bir gün bulunur ümidiyle. NASA'da böyle düşünmüş olacak ki 1977'de Voyager 1 ve 2'yi uzaya fırlatıyor. Amaç dünyaya güneş sistemi gezegenlerinden fotoğraf ve bilgi yollamak. Bu sayede dünya ilk kez Jüpiter ve Satürn'ü bu kadar yakından, dünyayı ise bu kadar uzaktan görüyor. Voyager'lar 2012'de yıldızlararası boşluğa girdi. Bize veri göndermeye devam ediyorlar. 2030'da güçleri tükenecek. Bir müddet sonra onlardan haber alamamaya başlayacağız. Onlar ise uzay boşluğunda sürüklenmeye ve uzaklara olan yolculuklarına devam edecek.

Projenin tasarımcılarından Amerikalı gökbilimci ve astrobiyolog Carl Sagan (1934-1996) ile birlikte böylesi bir proje üzerinde çalışmanın, düşünmenin, olabilecekleri hayal etmenin ne kadar heyecan verici olduğunu hissetmeye çalışın. İlk akla gelenlerden birisi, Voyager'ların karşısına çıkabilecek dünya dışı bir yaşamın varlığı. İşte tam da bu sebeple Voyager'lar altın bir disk taşıyor. Diskte, gezegenimizin yeri, dünyadaki yaşama, kadın ve erkeğe dair anatomik bilgiler, Türkçe dâhil dünya dillerinde selamlaşma mesajları var. Voyager'lar yok olsa bile disklerin bir milyar yıl dayanabileceği öngörülüyor.

Bir milyar yıl sonra dünya gezegeni hâlâ var olur mu, bilmiyoruz. Şu andaki gidişata bakılacak olursa, var olma ihtimali çok da yüksek sayılmaz. Dünyanın ya da güneş sisteminin herhangi bir sebeple birden yok olduğunu ya da en azından insana dair hiçbir şeyin bir milyon yıl sonraya kalmadığını hayal edin. Bir zamanlar bu evrende bizim de misafir olduğumuzu, gerçekten yaşadığımızı, ürettiğimizi, hayal kurduğumuzu, var olduğumuzu ispatlayabilecek bizden geriye kalacak belki de tek şey, o altın diskler olacak. Peki insan

uzaya mesaj gönderebilecek noktaya nasıl geldi? İnsanın varoluş hikayesini şekillendiren güdü nedir?

Voyager 1'in taşıdığı altın disk

Güdü merak, araç ise yaratıcı düşünce. Medeniyeti, bilimi, teknolojiyi ve tabii ki sanatı şekillendiren esas anahtar, yaratıcı düşünce. Bu kitap boyunca insanın yaratıcı düşüncesini nasıl kullandığı konusunu masaya yatıracağız. Her yönü ile incelemeye çalışacağız. Küçükken çok sevdiğim masallardan birinde, ağaçların üzerindeki yapraklar altına, meyveler değerli mücevherlere dönüşüyordu. Tıpkı ilkel mağara resimleriyle başlayan hikayemizin Voyager'ın altın diskine dönüşmesi gibi. İşte tam da bu dönüşümü keşfedeceğiz.

Bu arada, boş bir şişenin içine bir mesaj yazan ve denize bırakan kişinin bir ümidi daha vardır. Bir gün birisi şişeyi bulacak ve onu yaşadığı bu sefil hayattan kurtarmaya gelecek. Voyager'ı tasarlayanların bilinçaltı ümidi biraz da bu olabilir mi acaba? Bizi bu hayattan kurtaracak birilerinin çıkagelmesi. Bugüne kadar tasarladığımız ve çoğunlukla savaşlarla şekillendirdiğimiz bu hayattan...

Yaratıcı Düşünce Kutusu

İnsanlığın hikâyesinin savaşlar üzerinden yazılmadığı, sanat, barış, kardeşlik gibi kavramlar üzerinden yazıldığı alternatif bir gerçeklikte, Voyager'ın içine koyduğumuz mesaj değişir miydi acaba? Sormaya korkuyorum ama sizin uzaylılara dünyamızla ilgili mesajınız ne olurdu?

Yılın Son Günü Doğan Bebek: İnsan

Bilim doğanın nihai gizemini çözemez. Çünkü biz, çözmeye çalıştığımız gizemin bir parçasıyız.

Max Planck

Evrenin yaşı 13,5 ila 14 milyar yıl arasında bir yerde. Çağdaş insan tanımına uyan en eski fosiller ise 195 bin yıl öncesi-ne ait. Yani insanın dünyadaki yolculuğu, bizim kısıtlı zaman algımıza göre yeni başlamış gözüküyor.

İnsanın dünyadaki varoluşunun aslında ne kadar yeni olduğunu anlatabilmek için oluşturulmuş olan bir *kozmetik takvim* var. “Büyük patlamadan günümüze kadar geçen süreyi bir yıla sığdırsaydık, insan o bir yıllık takvimin hangi ayında ortaya çıkmış olurdu” sorusunu yanıtlamak üzere oluşturulmuş. Kozmik takvimde kırk milyon yılı bir gün olarak kabul etmişler. Otuz bin yıl da bir dakika ediyor.

Bu takvime göre 1 Ocak gününü büyük patlama olarak kabul edersek, ilk yıldızların oluşumu 11 Ocak’a denk geliyor. 1 Mayıs’ta Samanyolu oluşmaya başlıyor, 9 Eylül’de güneş sistemi. 14 Eylül’de dünya ortaya çıkıyor. 5 Aralık’ta ilk çok hücreli yaşamı görüyoruz. 25 Aralık’ta dinozorlar ortaya çıkıyor ve 30 Aralık’ta yok oluyorlar. 31 Aralık saat 14:24’te insansılar (hominidler) beliriyor. Saat 23:44’te ateşi keşfediyoruz. 23:52’de anatomik olarak modern insan görülüyor. Saat 23:59:48 olduğunda Mısır’ın ilk hanedanı ve Sümerler ortaya çıkıyor. 23:59:54’te Atina altın çağını yaşıyor. 23:59:55’te Roma İmparatorluğu, 23:59:56’ta Bizans İmparatorluğu var oluyor. Şimdi içinde bulunduğumuz modern çağ ve tarih ise 23:59:59’da başlıyor. Son bir saniyedir bilimimiz var, 13 milisaniyedir uzay yolculuğu yapıyoruz. 2 milisaniyedir de genom haritamıza sahibiz⁶.

Bildiğimiz bütün insanlık tarihi, savaşlar, keşifler, tarihten tanıdığımız herkes, neredeyse bu son beş dakikada ortaya çıkmış. Bu kadar kibirli olmak için çok az bir süre. Ancak nereden nereye geldiğimizi değerlendirecek olursak, bu kadar

⁶ *Cosmos: Bir Uzay Serüveni Belgeseli*, National Geographic.

kısa bir zaman dilimi için inanılmaz bir hikâye. Bu hikâyede bizi geliştiren şekillendiren şey ne derseniz, cevap bilincimize yön veren yaratıcı düşüncemiz. İyiyi de kötüyü de tasarlama kapasitesine sahip beynimiz bu yeteneğini kullanarak, şimdi geriye dönüp okuduğumuz bu insanlık hikâyesini yazmış. Henüz ortada böyle evlerin, gökdelenlerin olmadığı, sınırlı alet üretebildikleri, avcı toplayıcı olarak mağaralarda yaşadıkları o devirlerde, sahip oldukları kısıtlı imkânları aşmalarının ve problem çözmelerinin tek bir yolu vardı; yaratıcı olmak.

Yaratıcı düşünce, yani yeni nesnelerin, kavramların, süreçlerin hatta fikirlerin ortaya çıkmasını sağlayan düşünce biçimi bizi bu noktaya kadar getirdi. Tabii ki bu süreçte rol oynayan başka kavram ve farklı düşünce biçimlerini de hesaba katmak gerekir. Ancak bizim bu kitapta aradığımız, insanın bilinçli zihninin en başarılı yansıması olan yaratıcılığın nasıl işlediğini, nerede başlayıp nasıl şekillendiğini, nelerden etkilenip ilham aldığını, hatta yaratıcı düşünceye neyin engel olduğunu, onu neyin durdurduğunu keşfetmek.

İnsanın farkında olmadan kullandığı yaratıcı düşüncesini ne gibi faktörler etkilemiş olabilir?

Unutulmuş Düşler Mağarası

Aslında dünyada gözümüzün önünde duranların pek azını görürüz.

Daniel Defoe, Robinson Crusoe

Aşağıdaki fotoğraf Arjantin'in güneyindeki Santa Cruz eyaletinde yer alan Cueva de las Manos'tan. Anlamı "Eller Mağarası".

M.Ö. 11 bin ila 7 bin arasına tarihlendirilen birçok el izi var mağarada. 11 bin yıl önce bir grup insan bir mağaraya giriyor ve o günün şartlarında elde ettikleri boylarla ellerini boyuyorlar, sonra da duvarlara ellerinin izlerini çıkartmaya başlıyorlar. Üç farklı renk kullanıyorlar. Kırmızı, sarı ve siyah. Yani gayet bilinçliler. Peki amaçları ne? Bunu neden yapıyorlar. Arkeolojik bulgulardan varılan fikirler, mağara resimlerinin genellikle sanatsal kaygılarla çizilmediği yönünde. Ama burada bir fark var. Bu sefer resim çizmiyorlar. Ellerin

izini çıkartıyorlar. Sanki 'buradayız', 'buradaydık' diyorlar. Varoluşlarını önce kendilerine, sonra bize kanıtlıyorlar. Bizim Voyager'daki diskin amacından ne farkı var?

Eller Mağarası, Arjantin, M.Ö. 11 bin-7 bin arası

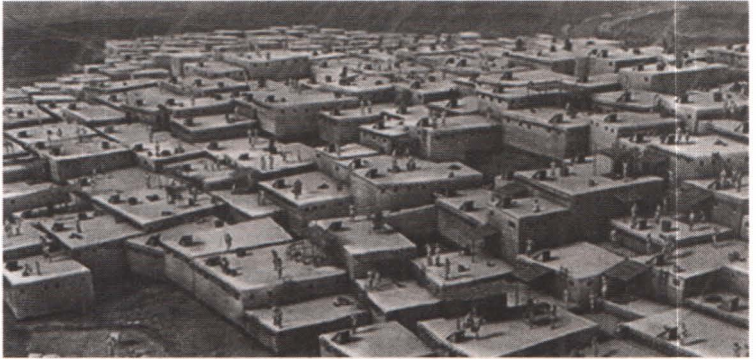
İnsanoğlunu yaratıcılığa götüren süreçte doğanın etkisi yadsınamaz. Güneşin, ayın, yıldızların hareketi, mevsimler, gece gündüz farkı, depremler, felaketler, salgın hastalıklar, çevre koşulları, av hayvanları, bitkiler, bütün bunlar yaratıcı düşünce üzerinde doğanın etkisinin örnekleri.

Son yıllarda tüm bu faktörleri bir arada görmemizi sağlayan ve insanlık tarihinin yönünü değiştiren büyük bir arkeolojik keşifle karşılaştık: Göbeklitepe. Göbeklitepe'de yukarıda saydığımız doğanın neredeyse tüm etkileri bir arada yer alıyor. Hatta daha fazlası var. Hem de rastgele değil. Son derece yaratıcı bir şekil-düzen birlikteliği içerisinde. Taşlara baktığımızda yapılaş amaçlarını tam olarak anlamasak da onu yapanların hayal güçleri ile ortak bir hatta buluşabiliyoruz ve neye önem verdiklerini anlattıkları eşsiz yaratıcılıklarına tanık oluyoruz. Göbeklitepe, yaratıcılığın insan DNA'sının vazgeçilmez bir parçası olduğunun en eski kanıtı.

Tabii ki yaratıcılığı ortaya çıkartan toplumsal nedenler de var. Dinsel inanışlar sadece yaratıcılığı değil, sanatı da şekillendiriyor. Sanat uzun yıllar boyunca ilkçağ ve ortaçağ tanrı-

larını, daha sonra ise tek tanrılı düşünce biçimini kanıtlamak üzere boy göstermiş. Savaşların getirdiği felaketler ve zafer duygusu da yaratıcı düşünce ile hayat bulmuş. Toplumsal hayatın yansımaları, doğum, ölüm, evlenme, taç giyme, toplumsal değerler, her biri yaratıcılığın çeşitli görünümlerine bürünmüş. İnsanın şimdi ile ve yaşadığı toplumla kurduğu iletişim de, gelecekle kurmaya çalıştığı bağ da, yaratıcılık ile mümkün olmuş. Aslında medeniyet için atılan en ufak bir adım bile yaratıcılıkla şekillenmiş. Bunu bir örnekle anlamaya çalışalım.

Aşağıdaki fotoğraf Çatalhöyük'teki ilk yerleşik ev modellerini anlatmak için oluşturulmuş bir illüstrasyon.

Çatalhöyük ev yapısı modellemesi

Çatalhöyük Türkiye topraklarında yer alan 9000 yıllık bir neolitik kent. İnsanoğlunun mağaradan ilk yerleşik kültüre geçiş örneklerinden biri olan antik bir metropol. Çatalhöyük'ü farklı kılan şey bir köy değil, bir kent oluşu. Evler tek katlı ve eve giriş-çıkış damda açılan bir delikten aşağı merdivenle inerek mümkün. Tıpkı Anadolu topraklarına ait bir figür olan Noel Baba gibi damdan girip çıkıyorlar. Noel Baba anlatısının kaynağı buralara dek uzanıyor olabilir mi acaba? Evlerin hiçbirinde pencere yok. İlk pencereler Çatalhöyük'ten en az iki bin yıl sonra görülmeye başlanmış.

Hadi bir yaratıcı düşünce egzersizi yapalım. Pencere nasıl keşfedilmiş olabilir? Birisi bir gün, "burası çok karanlık ama

dışarıyı aydınlık, bu ışığı içeri sokmanın bir yolu olmalı” demiş olabilir mi? Belki de duvarlardan biri yanlışlıkla yıkıldı ve içeriye dolan ışık yaratıcı bir zihinde bir şimşek çaktırdı. Tabi camın keşfedilmiş olması ve ışık için kullanılabileceğinin fark edilmiş olması da bir diğer sebep olabilir. Hepsi mümkün. Fark etmemiz gereken şey şu; bugün nasıl ortaya çıktığını sorgulamadan açıp kapattığımız bir pencere bile, aslında yaratıcı zihnin bir ürünü. Sahip olduğumuz her şeye, en basitinden en karmaşığına, bir de bu gözle bakmayı deneyin. Medeniyeti şekillendiren esas faktörün yaratıcılık olduğunu kolayca fark edeceksiniz.

Yaratıcılığı etkileyen faktörler üzerinde düşünmeye devam edelim. Gelelim bireysel nedenlerimize. Çoğalma, beslenme, savunma, barınma gibi pek çok etken var. Ayrıca sevinç, sevgi, gurur, nefret, kin, korku, tapınma, merak gibi ruhsal sebeplerimiz de var. Hatta şu meşhur nereden geldik, nereye gidiyoruz sorusunu da hesaba katmalıyız. Bilinmeye-ne karşı duyduğumuz dayanılmaz arzumuzu.

Aşağıdaki resimde Fransa’nın güneyinde keşfedilen Chauvet-Pont d’Arc Mağarası’nın duvarlarında yer alan ve 30-35 bin yıl öncesine ait olduğu tahmin edilen insanlık tarihinin en eski çizimlerini görüyorsunuz. Muhtemelen bir av sahnesine ait.

Chauvet-Pont d’Arc Mağarası çizimleri

Şimdi bir yaratıcı düşünce egzersizi daha yapalım.

Yaratıcı Düşünce Kutusu

Sizce bu av sahnesini duvara çizme konusundaki motivasyonları ne idi? Sanatsal bir ifade amacı gütmüş olabilirler mi? Belki de öylesine çizdiler. Kendileri için hayati bir önem taşıyan av sahnelerini ve avlayacakları hayvanları mağara duvarlarına çizdiklerinde, bir nevi onlar üzerinde hâkimiyet elde ettiklerini düşünüyor olabilirler miydi? Hayvanları çizgi figürlere dönüştürmek onların üstünde hâkimiyeti kolaylaştıran büyüü bir anlam içeriyor olabilir mi? Yoksa bir çeşit ayin mi? Avlanmak için bir plan yapmış ve ekip arkadaşları ile tartışmak için bunu kayalara çizmiş olabilirler mi? Sizin cevabınız nedir?

Alman yönetmen Werner Herzog'un bu konuda başlı başına yaratıcı bir cevabı var. Duvarlardaki hayvan figürlerinin çoğu, hareket halinde oluşlarını yansıtmak istercesine dörtten fazla bacaklı çizilmiş. Herzog, mağaranın duvarlarındaki kıvrımlar da hesaba katılarak hareket ediyormuş gibi çizilen resimleri görünce, insanların iki boyutlu tasvirlerin ötesine geçerek hareket eden resimler oluşturduklarını, yani bir anlamda sinemanın en eski formunu yarattıklarını düşünmüş. Hatta bu konuda bir belgesel hazırlamış: *Unutulmuş Düşler Mağarası*⁷. Zihnimizin derinliklerinde saklı yaratıcılığımızı bundan daha iyi anlatacak bir ifade düşünemiyorum. Ben de bu noktada yaratıcı düşünceye başvuruyor ve bir kitap okurken bahsedilen videoları kitapta doğrudan izleyebileceğimiz bir geleceğin hayalini kuruyorum. Şimdilik videoyu bulup izlemeniz ümidiyle yetineceğim tabii ki.

Yaratıcılık Beynimizin Che Guevara'sıdır

Rekabet etmek yerine tek yapmamız gereken yaratmaktır.
Earl Nightingale

Öncelikle yaratıcılık nedir sorusunu cevaplayalım. Bir sürü tanım var tahmin edebileceğiniz gibi. Ama bence en güzeli, yaratıcılık konusuna büyük emek vermiş ve bu konuda dünyada en çok kullanılan yaratıcılık testini geliştirmiş olan Ellis

⁷ "Cave of Forgotten Dreams", Werner Herzog,

https://www.youtube.com/results?search_query=cave+of+forgotten+dreams+full+movie+

Paul Torrance'ın (1915-2003) çalışmalarında yer alan şu tanım: *"Yaratıcılık bir topa sahip olmaktır, derine dalmaktır, derin bir çukur kazmaktır, kediye dinlemek, yanlışlarını düzeltmektir, bilmeyi istemektir, bir şeye iki kere bakmaktır, köşeleri kesmektir, daha fazla enerji sağlamaktır, kokuları dinlemektir, yarınla el sıkışmaktır, güneşe fişi sokmaktır"*⁸. Sanırım bu tanım her şeyi anlatıyor. Şimdiki sorumuz şu. Yaratıcılık her insanda var mıdır? Yoksa o da zekâ gibi değiştirilemez belirli bir potansiyel midir?

İnsanların doğuştan getirdiği ve hiçbir çaba sarf etmeden sahip olduğu zekâ veya güzellik gibi özellikleri ile kendilerini diğerlerinden farklı bir sınıfa koyma çabalarından her zaman rahatsızlık duydum. Hem kendinizi farklı bir sınıfa sokup hem de ne kadar demokrat bir ruha sahip olduğunuzu iddia edemezsiniz. Yaratıcı düşüncenin en güzel tarafı bu işte. Hepimizi eşit kılması. Yaratıcı düşünce beynimizin Che Guevara'sı. Herkeste var. O yüzden eşitlikçi.

Yaratıcılık öğrenilebilir, sonradan geliştirilebilir. Düşünme, çıkarımda bulunma, problem çözme ve ürün geliştirme konusunda bize yardımcı olan doğal bir yeteneğimizdir. Yani verilen emek ve kullanılan beyin bölgeleri farklı olsa da, her zaman pişirdiğimiz bir yemeğe farklı bir baharat katarken de yaratıcı düşüncemizi kullanıyoruz, bir müzik parçası bestelerken de. Her zaman gitmediğimiz bir yoldan yürümeyi denerken de, yeni bir matematik formülü üzerinde düşünüürken de. Çünkü hepsinde de sonucu hayal ediyoruz ve bu beynimizin en çok zevk aldığı şeylerden biri.

Her çocuk doğuştan yaratıcı bir potansiyelle doğar ve yaratıcı ifade yeteneğine sahiptir. İspanyol ressam, heykeltıraş, sahne tasarımcısı, şair ve oyun yazarı Pablo Picasso (1881-1973) *"her çocuk sanatçıdır, asıl mesele büyüyünce de sanatçı kalabilmektir"* demiş. Çünkü çocuklar zaten hayal kurarlar, çevreleri ile ilgili yeni keşif ve deneyimlere açıktırlar. Hayal güçleri ve zihinsel becerilerine sınır koymazlar. Merak duygularını ve öğrenme konusundaki motivasyonlarını da düşünecek

⁸ T. P. Hebert, B. Cramond, K. L. Spiers Neumeister, G. Millar, & A. F. Silvian, "E. Paul Torrance: His Life, Accomplishments, and Legacy", *National Research Center on the Gifted and Talented*, 2002.

olursak, şu an liseyi bitirmekte olan bir ergenden ne kadar farklı olduklarını kolayca anlayabiliriz. Hepimizin çocukları okul hayatına hemen hemen böyle bir zihinle başlar. Ama ne olur da çoğu merak etmeyen, heyecan duymayan, yaratıcı düşünce potansiyelleri körelmiş gençlere dönüşür?

Doğuştan üstün bir yaratıcı güçle doğmuş olsanız bile, zaman içinde bu yeteneğinizi yitirebilirsiniz. Anne babanızın hayal gücünüzü desteklememesi, eğitim ortamının hayal gücünden, sezgilerden, duygulardan yani yaratıcılıktan yoksun olması, daha ziyade sınıflama, sıralama, mantık gibi analitik içeriklere değeri vermesi, doğuştan sahip olunan bu eşsiz yeteneğinizin körelmesine sebep olur. Araştırmalara göre sanat, müzik, dans, rol oynama ve hayal gücü oyunları, çocukların yaratıcılıklarını destekleyen en önemli parçalar. Ancak okullarımızda en az yer verilen, hatta çoğunda hiç yer verilmeyen konular.

Çocukların bırakın ilkokulu, yuvaya başladıklarında, yani yaklaşık beş altı yaşından sonra yaratıcılıklarının düşüşe geçtiğini ispatlayan araştırmalar var. Çünkü okulda yaratıcılığı kışkırtan bir çevre ve yaratıcı okul müfredatları yok. En önemlisi de yaratıcı öğretmenlerin sayılarının yok denecek kadar az olması.

Yaratıcılık konusunda önemli çalışmalar gerçekleştirmiş Dr. George Land (1932-2016) ve Beth Jarman'ın NASA için yaptıkları bir araştırma var⁹. NASA, çalışanlarının yaratıcılık potansiyellerini bilmek istiyor ve bu konuda bir ölçek geliştirmesi için Dr. Land'e başvuruyor. Araştırmacılar yaratıcı bireyleri son derece başarılı tespit eden bir test geliştiriyorlar. Ancak testi geliştirdikten sonra akıllarına bazı sorular takılıyor. Yaratıcılık doğuştan getirdiğimiz bir şey mi yoksa sonradan mı öğreniyoruz? Büyürken çevremizle kurduğumuz etki-leşimin yaratıcılığımız üzerindeki etkisi nedir? Bunun üzerine testi çocuklara da uygulamaya karar veriyorlar. Hedef olarak dört-beş yaş grubunu seçiyorlar ve tam 1600 çocuğa testi uyguluyorlar. Sonuç çok çarpıcı. Çocukların %98'i deha derecesinde yaratıcı çıkıyor.

⁹ G. Land ve B. Jarman, "Breakpoint and Beyond", *Mastering the Future-Today*, Harper Collins, 1993.

Hikaye burada bitmiyor. Dr. Land çocukları takip etmeye ve düzenli aralıklarla testi tekrarlamaya karar veriyor. Çocuklar 10 yaşına gelince tekrar teste alınıyor. Sonuçta, çocukların sadece %30'u deha seviyesinde yaratıcı çıkıyor. 15 yaşında bir kez daha deniyor. Gene aynı test gene aynı grup. Bu sefer oran %12'ye düşüyor. Sonra yetişkin bir grupta yüzde kaç oranında deha derecesinde yaratıcılıkla karşılaşacağını merak ediyor ve bir deneme daha yapıyor. Sonuç tahminlerin çok altında, %2. Tabi bu hikayede NASA'nın yaratıcılığa verdiği değere de dikkat etmek gerek.

Neden böyle oluyor? Cevap çok basit. Eğitim sistemlerimiz, içimizde var olan o dahi çocuğu köreltiliyor, hatta öldürüyor. Eğitimci Robert Fisher'ın dediği gibi, *"Tüm çocuklar yaratıcılık yeteneği ile doğar ancak bunun geliştirilebilmesi, yaratıcılığı destekleyen bir ortamın sunulmasını gerektirir"*¹⁰. Sonuç olarak anlaşılan o ki, okulda yaratıcılık yok. Peki ne var? Son araştırmalar, okulun yaratıcılığımızı öldürmekle kalmayıp, kalıcı öğrenmeler de yaratamadığını ispatlar nitelikte. Araştırmalar okulda öğrendiklerimizin %80'ini bir ay içerisinde unuttuğumuzu uzun zamandır ortaya çıkarmış durumda¹¹.

Peki yaratıcılık neden bu kadar önemli? Neden kaybetmemeliyiz? 'Hepimiz reklamcı, besteci, ressam olmayacağız ki' diyor olabilirsiniz. Yaratıcılığımızı kaybetmememiz önemli çünkü yaratıcılık her şeyden önce problem çözer.

Şimdi çözümsüz olduğunu düşündüğünüz bir probleminizi aklınıza getirin. Muhtemelen probleminizi çözmek için neye ihtiyacınız olduğunu biliyorsunuz. Ama bu yerine getirilmesi zor bir koşul gerektiriyorsa, probleminizi çözümsüz olarak algılıyorsunuz. Yani sorununuzun tek bir doğru cevabı olduğuna inanıyorsunuz. Oysa yaratıcı düşüncesi açık bireyler, 'bu sorunun çözümü için bu koşulun yerine gelmesine ihtiyacım var evet ama bu koşul yerine gelmiyorsa, bir de şunu deneyeyim, bu da olmadı şunu denerim' gibi, sorunun cevabını tek bir koşula bağlamayan bir düşünce özelliği sergiliyor-

¹⁰ Robert Fisher, "Teaching children to think", Nelson Thornes, 2005.

¹¹ Siegen K. Chou, "What is the Curve of Forgetting?", *The American Journal of Psychology*, 45(2), 1933, s. 348-350.

lar. Bu da problemlerinin çözümüne bir şekilde ulaşabilmelerini sağlıyor. Yani tek bir çözüm üretmiyorlar. Çözümler üretiyorlar. Başka bir ifade ile kolay kolay pes etmiyorlar.

Harry Potter'ın yazarı J.K. Rowling, kitapları basılana kadar tam 12 kez yayıncılar tarafından reddedilmiş. Walt Disney (1901-1966), Disneyland'ı açmadan önce tam 302 deneme yapmış. Van Gogh (1853-1890) yaşadığı süre boyunca 800 tablo yapmış ve sadece 1 tanesini satabilmiş. Günümüzde en pahalı tablosuna 143 milyon dolar değer biçiliyor. Charles Darwin (1809-1882) solucanlar üzerine yazdığı kitabı tam 44 yılda tamamlamış. Thomas Edison (1847-1931) ampulü bulma konusundaki pes etmeyen çabası için şöyle diyor: *"10 bin defa bile başarısız olsaydım vazgeçmezdim. Çünkü her başarısızlık ileriye doğru atılmış bir adımdır."*

Çözumsuzlüğe alışmış/alıştırılmış bir zihin genellikle problemi çözemediği zaman, 'benim problemim çözumsuz' diyerek kendi keşif yollarını kendi eliyle tıkıyor. Oysa yaratıcı düşünce, 'bu sorunu çözebilmek için neye ihtiyacım var, neyi farklı yaparsam az da olsa bir değişim sağlayabilirim, problemimin çözümü için atabileceğim en ufak edim ne olabilir, nasıl bir yol haritası oluşturabilirim' gibi sorgulamalara kişiyi itiyor.

Bu noktada yaratıcı bireyleri farklı kılan şey, aslında çözüme dair daha fazla ihtimali göz önünde bulunduruyor olmaları diyebiliriz. Üstelik şu andaki eğitim sistemimizde bu yetenek komik bir şekilde yaratıcı bir bireyin başına bela olabilir. Düşünme konusundaki araştırmaları ve yazdığı kitaplarla yaratıcılık konusunda önemli isimlerden Edward De Bono bu konuda ilginç bir durumdan söz ediyor. Araştırmalara göre yaratıcı bireyler çoktan seçmeli sınavlardan, yazılı sınavlara göre daha düşük not alıyorlar¹². Diyelim ki çoktan seçmeli bir sınavda doğru cevap C. Daha az yaratıcı öğrenci, doğrudan C şıkkını işaretliyor ve sınavına devam ediyor. Yaratıcı öğrenci ise belirli koşullar altında mesela D şıkkının da doğru olabileceğini düşünüyor ve oraya takılıyor. Çünkü onun beyni diyor ki, bir sorunun tek bir doğru cevabı olmayabilir, seçenekler çoğalabilir. İki şık arasında cevabı seçebil-

¹² Edward De Bono, *Think!: before it's too late*, Londra, Vermilion, Ebury Publishing, 2009.

mek için de zamana ihtiyaç duyuyor. Büyük bir aydınlanma ile "ben bu durumu sınavlarda yaşadım" dediğinizi duyar gibiyim. Ama maalesef "çocuğum yaratıcı olacağına sınavda başarılı olsun" diyen "sınav ebeveynlerini" de duyar gibiyim. Ama bu şekilde yetişen çocukların NASA'ya girme ihtimallerinin olmadığını hatırlatmama gerek yok. NASA ve benzeri kuruluşlar, tam da o geriye kalan %2'yi arıyorlar.

Yaratıcılık 21. yüzyılın en önemli becerilerinden birisi. Dünya Ekonomi Forumu'nun 'Küresel İnsan Sermayesi 2017 Raporu', günümüzdeki eğitim sistemlerinin çoğunun güncelliğini yitirdiğini, ekonominin ve toplumun talepleri ile uyumlu olmadığını ve kişinin iş hayatında gerekli becerileri kazandırmadığını belirtiyor¹³. '2020 yılı İş Geleceği Raporu' ise¹⁴, 2025 için öngörülen en önemli beceriler listesinde yaratıcı, orijinal ve girişimci düşünce becerilerini beşinci sırada göstermiş. İnovasyon ve analitik düşünce birinci sırada, aktif öğrenme ve öğrenme stratejileri ikinci sırada, karmaşık problemleri çözme becerisi ise üçüncü sırada yer alıyor. Dört numara ise eleştirel düşünce. Teknoloji kullanımı ve programlama yedi ve sekizi işgal ederken, stres yönetimi esneklik ve dayanıklılık dokuz numarada gösterilmiş. Onuncu sırada muhakeme ve problem çözme var. On bir de ise sürpriz bir beceri 'duygusal zekâ' olduğunu da hatırlatmakta fayda var. Gerçekten okul bu becerilerin ne kadarını kazandırıyor?

Büyük "C" misiniz, Küçük "c" mi?

Gökyüzü gibi bir şey bu çocukluk

Hiçbir yere gitmiyor

Edip Cansever, Manastırlı Hilmi Bey'e İkinci Mektup

Tanıdığınız en yaratıcı kişi kim? Her sene yaratıcı düşünce dersinde bu soruyu sorarım ve çok çeşitli cevaplar gelir. Einstein diyen de var, annem diyen de. Yaratıcı düşünceyi bilim-

¹³ World Economic Forum, The Global Human Capital Report 2017 (Preparing people for the future of work World Economic Forum,)

<https://weforum.ent.box.com/s/dari4dktg4jt2g9xo2o5pksjpatvwadb>

¹⁴ World Economic Forum, The Future of Jobs Report 2020,

http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf

sel zeminde çok fazla tanınmasak da kimin yaratıcı olduğunu çok iyi biliyoruz ve bu tarihten birisi, bir müzisyen, bir bilim insanı olabileceği gibi, pekâlâ ‘anne’ de olabiliyor. Peki neden özellikle bu kişiler seçiliyor? ‘Neden onu seçtiniz?’ sorusuna çok çeşitli cevaplar geliyor. Ancak ortak noktalar var. Problemlere kolay ve orijinal çözümler üretebiliyor, değişik fikirler öne sürebiliyorlar.

Yüksek düzeyde yaratıcılığa sahip bireylere ‘büyük C (*big C*)’ deniliyor. Onlar deha derecesinde yaratıcılığa sahip kişiler. Bilime, insanlığa, medeniyete şekil vermiş olanlar. Einstein, Picasso, Madam Curie, Atatürk gibi. Bir de ‘küçük c (*small c*)’ var. Buna günlük yaratıcılık da deniliyor. Günlük yaşamdaki problemlere yaratıcı çözümler bulabilen kişiler kastediliyor. Bir şeyleri halledebilmek, çözebilmek için yollar keşfeden ve sorunu çözen kişiler. Diyelim ki bir probleminiz var veya çözmek istediğiniz herhangi bir konu. Bazen konuştuğunuz birisi, bazen okuduğunuz bir yazı, gittiğiniz bir yer, birden çözüme yönelik bir fikir getirebilir aklınıza. Eğer böyle bir deneyiminiz olduysa, işte o anda kullandığınız araç küçük c’niz.

Yaratıcılık ile birlikte anılan kelimelerden birisi de yenilikçilik. Yani inovasyon. Yaratıcı düşüncenin eyleme dökülmüş hali. Amerikalı psikolog, felsefeci ve eğitimci John Dewey (1859-1952) yaratıcılığın iki boyutu var diyor. İlki ‘bilgi ve beceri’, ikincisi ise ‘yenilik’. Kimin ‘yenilikçi’ olduğu konusunda yapılan araştırmalarda, modern ressamaları, şairleri, romancıları ve doğa bilimcilerini analiz etmişler. Sonuçlar iki tür yenilikçi birey tipi olduğunu gösteriyor. Bunlardan birincisi ‘kavramsal düşünürler’. Belirli fikirleri veya duyguları aktarmaya çalışan ve işleri için kesin hedefleri olan, bunları önceden dikkatlice planlayan ve sistematik olarak uygulayan kişileri kastediyor. Eğer planlı ve sistemli çalışma eğiliminiz varsa kavramsal düşünür olabilirsiniz. Araştırmacılar, kavramsal yenilikçilerin en iyi işlerini yirmili yaşlarının ortalarında yapma eğiliminde olduklarını ortaya koyuyor¹⁵. Pablo Picasso, T.S.

¹⁵ Susan McQuillan, “At What Age Does Creativity Peak?”, *Psychology Today*, 2019. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/cravings/201911/what-age-does-creativity-peak>

Eliot, Herman Melville ve Albert Einstein, en büyük işlerini gençliklerinde yaptılar.

Araştırmacılar, kariyerlerinin başlarında en çığır açan çalışmalarını gerçekleştiren ve Nobel ödülü kazananların ortak bir yönlerini de keşfetmiş. Onların aynı zamanda geleneksel bilgelige meydan okuyan ve tıpkı sanatçılar gibi bir anda yeni fikirler üreten 'kavramsal yenilikçiler' olduklarını bulmuşlar. Aslında gençlik çağlarında pek çok kişi biraz kavramsal yenilikçi olabilir. Çünkü en çılgın, en dâhiyane, en alışılmadık fikirler bu yaşlarda üretiliyor. Ancak ailevi ve toplumsal baskılar hatta kendi kendimizi engelleyen düşünce yapılarımız, bu iç seslere kulak vermemeyi bize salık veriyor. Fyodor Dostoyevski (1821-1881), insanların en çok korktuğu şeyin yeni bir adım atmak, yeni bir söz söylemek olduğunu söylemiş. Vincent Van Gogh ise (1853-1890) ne yapmamız gerektiğini tam olarak tarif ediyor: *"İçinizden bir ses 'çizemezsin' diyorsa, içindeki o sesin susturulması gerekiyor demektir".*

Ancak yaşınız daha ileri ise, bu yenilikçilik unvanını kaçırdığınız anlamına gelmiyor. Siz bir 'deneysel yenilikçi' olabilirsiniz. Deneysel yenilikçiler hırslı ama belirsiz ilerliyorlar. Bu yüzden gelişmeleri çok daha uzun sürüyor. Kaç yaşına kadar dersiniz, ellili yaşlarında zirveye çıkıyorlar. Paul Cézanne, Robert Frost, Virginia Woolf ve Charles Darwin mesela. Deneysel yenilikçiler hatalarından öğrenmeyi tercih ediyorlar. Yeter ki içindeki yaratma aşkı sönmessin ve beyninizin yaratıcılığına kulak vermeyi öğrenin.

Peki bir sanat eseri ortaya koyan, bir beste yapan, bir şiir yazan kişi ile herhangi bir soruna çözüm getiren kişi aynı şekilde yaratıcı olarak değerlendirilebilir mi? Bu soruya da şöyle bir cevap getirmişler. Bu konuda yaratıcı düşüncesini kullanan üç tür kişi tanımlıyorlar. Yaratıcı problem çözücüler; herhangi bir probleme yaratıcı bir yolla çözüm bulan herkes. Sanatsal yaratıcılar; ürün boyutunda yaratıcı bir sonuç ortaya koyanlar. Resim, müzik, film, dans, tiyatro, performans sanatları bu kategoriye giriyor. Bir de yaratıcılığı yaşam tarzı olarak benimseyen kişiler var. Bu kişilerin hayatlarının her anında yaratıcılık ve özgünlük var. Farklılıkları ile dikkat çekiyorlar. İlla sanatçı olmaları gerekmiyor üstelik.

Çoğumuz gündelik sorunları çözmek için aklımızdan bir şeyler geçiririz ama aklımızdan geçenleri hayata geçirmeyi düşünmeyiz. Mesela ketçap şişesinin dibinde kalana bir türlü ulaşamamak sorununu, toplam 111 başarısız denemeden sonra, ters çevrilmiş ve sızdırmayan kapak tasarlayarak çözen Paul Brown, bu tasarımıyla milyonlar kazanmış. Hatta NASA bile uzaya yolladığı sızdırma yapmayan kapları için Brown'ın bu kapakçık tasarımını kullanmış. Aslında hepimiz gündelik hayatta bu tip çözümleri anlık olarak aklımızdan geçiriyoruz. Ancak bu fikirlerimizin sıradan olduğunu düşünüyoruz. Yani Brown gibi fikirlerimize patent almayı akıl etmiyoruz. Eğer fikirlerinize değer verilmeyen bir ortamda yetişiyorsanız, bir müddet sonra aklınıza tabii ki yeni bir fikir gelmez. Gün içerisinde patent alacak kadar yenilikçi veya çözümücü neler aklınıza geldiğini keşfetmeye hazır mısınız?

Yaratıcı Düşünce Kutusu

Bir hafta boyunca gündelik sorunlarınıza dikkat etmeye çalışın. Basit sorunlara basit çözümler üretebilmek için aklınıza neler geliyor? Yeni bir tasarımın tam eşiğinde olabilirsiniz.

Bu uygulamayı yaratıcı düşünce eğitimlerinde yaptığımız zaman katılımcılar bir hafta sonunda aslında ne kadar fazla fikir ürettiklerini fark edip çok şaşıyorlar. Çünkü çoğunlukla fikir üretmek gibi bir alışkanlık geliştirmemiş oluyoruz veya gün içerisinde ortaya koyduğumuz pratik fikirlerimize dikkat etmeden geçip gittiğimiz için hakkını veremiyoruz. Böylece kolaylıkla pekişebilecek 'pratik fikirler üretme' yeteneğimizi kaybediyoruz. Evin ahşap döşemesinin gıcırdayan parçasının altında, o parçayı yerinden kaldırmak hiç aklına gelmediği için bir kutu hazine saklı olduğunu bilmeyen ev sahibi gibiyiz.

Şimdi bu soruyu kendinize sorun. Tanıdığınız en yaratıcı kişi kim? Neden onu seçtiniz? Onu yaratıcı kılan ne gibi özellikleri var? Yaratıcı düşünebilen insanların farklı olmasını sağlayan ne olabilir?

Bu soruya verdiğiniz cevapları bir yere not edin. Bunlar yaratıcı bireylerin özellikleri. Araştırmalar yaratıcı bireye öz-

gü çok çeşitli özellikler sıralıyor. Muhtemelen bunlardan bir veya birkaçı sizin listenizde de var.

"Yeniliklere açık, üretken, risk alabilen, meraklı, kendine güvenli, içten, eleştirel, hassas, uyumlu, araştırmacı, rahat, mizahı ve espriyi seven, hayal gücü zengin, para ile motive olmayan, dünyayı farklı algılayan, iç disiplini olan, kalıplardan uzak, özgür düşünebilen, açık fikirli, bağımsız..."

Listeye kendiniz açısından bir göz atın. Sizde hangileri var? Hangilerini geliştirmeniz gerekiyor? Bir zamanlar siz de yaratıcı düşüncesini %98 kapasite ile kullanabilen o küçük çocuklardan biriydiniz. Hayal gücünüz sınırsızdı. Aklınıza gelen fikirleri geldiği anda yapabileceğinize inanıyordunuz. Belki o sınırsız hayal gücünü kullanma keyfinizi hatırlıyorsunuzdur. Çocukken yapmaktan hoşlandığınız her şeyi iyice düşünüp hatırlayın ve bir kâğıda tek tek yazın. Listenize bakın ve içlerinden hangilerini şu andaki hayatınıza katabileceğinizi düşünün. Sadece düşünmesi bile ruhunuza özgürlük hissi vermiş olmalı. Eğer zihninizi o hayal gücü ile kalmış olsaydı, hayatınızda neyi farklı yapardınız? İçinizdeki küçük çocuğu duymaya çalışın. O size kim olduğunuzu ve neye ihtiyacınız olduğunu fısıldayacak.

Çocuğunuz Zeki mi Olsun İstersiniz Yaratıcı mı?

Zekânın gerçek işareti bilgi değil, hayal gücüdür.

Albert Einstein

Zekâ ve yaratıcılık arasında nasıl bir ilişki var? Hangisi daha avantajlı? Zekâ mı yaratıcılık mı? Bu bölümü okuduğunuz zaman bu sorunuza bir cevap bulamayacağınız gibi, kafanız daha da karışacak. Evet yanlış duymadınız kafanız karışacak.

Öncelikle şu sorulara açıklık getirelim. Yaratıcı düşünen insanların aynı zamanda zekâ seviyeleri de yüksek mi? Ya da başka bir ifade ile zekâ ile yaratıcılık arasında bir ilişki var mı? Araştırmalar yaratıcılık ve zekâ arasında doğrusal bir ilişki bulamadı. Yani biri arttığında öteki de artacak diye bir şey yok. Ayrıca biri diğerinin garantisi de değil.

Peki zekâ seviyeleri yüksek olup da yaratıcı düşünemeyen insanlar var mı? Evet var. Çok zeki bir insan, örneğin bir üniversitede profesör olabilir. 'E profesör olmuş işte, yaratıcılığa ne gerek var ki' diyecek olursanız cevabı şu ki; profesör olabilir ama bilime yenilik getiremez. Yani ortaya yaratıcı bir ürün koyamaz. Bunun için yaratıcı düşünceye ihtiyacı var. Aynı şekilde sınavlarda başarılar sergileyen, yüksek notlar alan, hatta zekâ testlerinden yüksek puanlar alan çocuklar, özgün ve yeni düşünceler ortaya koyamayabilirler. Üstelik şaşırtıcı bir şekilde, bir çocuğun zekâ düzeyi düşük olsa bile yüksek yaratıcı olabileceğini gösteren çalışmalar da var.

Bu konuda en ilginç araştırmalardan birisi, yaratıcı düşünce konusunda pek çok çalışma gerçekleştirmiş olan Kaoru Yamamoto'nun araştırması¹⁶. Yamamoto 9-12. sınıfa devam eden 272 öğrenciyle bir çalışma yapmış ve öğrencileri zekâ ve yaratıcılık seviyelerine göre üç gruba ayırmış. Birinci gruptakiler, zekâ puanları yüksek ama yaratıcı düşünme yeteneği düşük olanlar. İkinci gruptakiler ise yüksek yaratıcılık yeteneği olan ancak zekâ seviyeleri ortalama ve altı olan grup. Son gruptakiler de hem yüksek zekâ seviyesine hem de yüksek yaratıcılığa sahip olanlar. Öğrencilerin akademik başarılarını analiz edildiğinde, yüksek yaratıcı ve yüksek zekâlı grup arasında hiçbir fark bulunamamış. Yüksek yaratıcılığa sahip çocuklar, zekâ seviyeleri çok parlak olmasa da, yüksek zekâlı grup kadar akademik başarı göstermişler. Bu sonucu şöyle de yorumlayabiliriz. Yaratıcı grup, akademik başarı için gerekli olan zekâ yeteneğindeki eksikliği, yaratıcılık yeteneği ile telafi etmiş. Yaratıcılığın problem çözücü olduğunun en önemli ispatlarından birisi.

Yüksek zekâlı ve yüksek yaratıcı beynin probleme bakışındaki farklılığı anlamak için, Getzels ve Jackson'ın 1962'de yaptıkları bir deneyi inceleyelim¹⁷. Bu deneyde yüksek yaratıcı ve yüksek zekâlı deneklerden oluşan iki ayrı gru-

¹⁶ Kaoru Yamamoto, "Role of Creative Thinking and Intelligence in High School Achievement", *Psychological Reports*, 14.3, 1964, s. 783-789.

¹⁷ J. W. Getzels ve P. W. Jackson, *Creativity and Intelligence: Explorations with gifted students*, Wiley, 1962.

ba çeşitli resimler gösterilmiş. Örneğin resimlerden bir tanesinde, iş seyahatinden uçakla dönen bir iş adamını tasvir eden bir fotoğrafa bakarak, gördükleri resim hakkında bir hikâye uydurmaları istenmiş. Yüksek zekâlı bir denneğin hayal ettiği hikâye ile yüksek yaratıcı bir denneğin verdiği cevapları dikkatle okuyalım¹⁸.

Yüksek zekâlı denek, 'Bay Smith başarılı bir iş seyahatinden evine dönmektedir. Hayatından çok memnun olup mükemmel insanlar olan ailesini ve onları tekrar göreceği için nasıl sevinç duyduğunu düşünmektedir. Bir saat sonra uçağının meydana ineceğini, eşinin ve üç çocuğunun onu sevinçle karşılayacaklarını hayalinde canlandırmaktadır' cevabını vermiş.

Yüksek yaratıcı denneğin verdiği cevap ise şöyle: 'Bu şahıs, karısından boşanma davasını henüz kazanmış olduğu Reno'dan dönmektedir. Onunla yaşamaya daha fazla dayanamayacağını, çünkü geceleri yüzüne bol miktarda krem sürdüğünü, bu yüzden de başının yataktan kayarak kendi kafasına çarptığını hâkime söylemiştir. Şimdi ciddi bir şekilde ciltte kayma yapmayan yeni bir yüz kremi bulmayı düşünmektedir'.

Aslında bu örnekleri şöyle yorumlayabiliriz. Önemli olan yüksek zekâyâ sahip olmak değil, çok yönlü bir düşünme becerisine sahip olmaktır. Tüm zihnimizle, daha önceki deneyimlerimizle, sezgilerimizle, hayallerimizle, duygularımızla düşünebilmek.

Bunu duymak yaratıcılık konusunda ümit verici gelmiş olabilir. Ancak yaratıcılık mı zekâ mı sorusuna bir açıklık getirmek gene de çok zor. Çünkü çocuklarımız, hayat başarısının neredeyse olmazsa olmazı yaratıcılık yeteneğine sahip olsalar bile, okullardaki eğitim sisteminin onlara uygun olmasının yarattığı problemlerle boğuşmak zorundalar. Önceki bölümde bahsi geçen, çoklu şıklar arasında kalan yaratıcı düşüncesi açık çocukları aklınıza getirin. Maalesef aynı durum günümüzde çok popüler olan zekâ testleri için de geçerli. Ya-

¹⁸ Alev Arık, *Yaratıcılık, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. No: 790, Ankara, 1987, s. 76.*

yaratıcı bireylerin zekâ testleriyle de başları dertte. Hayatıru yaratıcı düşüncenin geliştirilmesine adanmış olan Edward De Bono, bu konuda da bize bir açıklama getiriyor¹⁹. İlk zamanlar zekâ testleri, bir çocuğu diğerleri ile karşılaştırmanın bir yolu olarak kullanılmış. Sonuç olarak, zekâ testlerinin her bir sorusunun tek bir doğru cevabı olması bekleniyor. Oysa yaratıcılığı yüksek bir çocuk değişik ihtimalleri de görüyor ve farklı bir cevap verirse puan alamıyor. Örneğin zekâ testi 'her ikisi de meyvedir' cevabını vermenizi bekleyerek, 'bir elma ve bir armut hangi açılardan birbirine benzer' diye soruyor. Orijinal cevabı bulmaya programlı yaratıcı beyni aktif bir çocuk bu soruya 'ikisi de meyvedir' cevabını vermek yerine, 'ikisinden de jelibon şeker yapabiliriz' diyerek cevap verebiliyor. Ve tabii beklenen cevabı vermediği için puan alamıyor. Yani klasik sistem bakış açısı kesin ve tek bir şey görmenizi isterken, yaratıcı beyin ihtimalleri görüyor. İhtimalleri görmenin okul sisteminde karşılığı yok. Oysaki ihtimalleri gören beyinler tamamen körelseydi, bugün en başta kuantum fiziğinden söz ediyor olamazdık.

Şimdi bir kez daha düşünün. Çocuğunuzun zeki olmasını mı istersiniz, yaratıcı mı?

Dünyaya Bir Kez de Tersten Bakın!

Albus Dumbledore, "Elbette ki bunlar kafanın içerisinde oluyor Harry, ama bu neden gerçek olmadığı anlamına gelsin ki?" dedi.

J. K. Rowling, Harry Potter

Bir ev sahibi olmak istiyorsunuz ama paranız yok diyelim. Peki bir ataşınız da mı yok? Bir ataş insanı bir ev sahibi yapabilir. Nasıl mı? Anlatacağım.

Büttner hoca sınıfa girdi. 18. yüzyılın tipik bir öğretmeni olarak son derece sert ve disiplinliydi. Halletmesi gereken birkaç işten dolayı öğrencilerini oyalayacak bir probleme ihtiyacı vardı. Öğrencilerinden, birden yüze kadar bütün sayıları

¹⁹ Edward De Bono, *Think!: before it's too late*, Londra, Vermilion, Ebury Publishing, 2009.

toplamlarını istemek geldi aklına. Bununla epey uğraşacakları aşikârdı. Ancak öyle olmadı. Yeterince itaatkâr olmadığınu düşündüğü bir öğrencisi az sonra parmağını kaldırdı ve 'sonucu buldum efendim' dedi. Öğretmen önce ona inanmadı ve alaycı bir tavırla 'söyle bakalım kaçmış' dedi. Gauss '5050 efendim' dediğinde hayretten gözleri fal taşı gibi açılmıştı.

Carl Friedrich Gauss (1777-1855) öğretmenin öğrencilerden beklediği şeyi yapmamıştı. Yani bütün sayıları alt alta yazıp toplama zahmetine girmemişti. Oysa öğretmenin problemi verirken onlardan beklediği şey tam olarak buydu. Gauss sonradan kendi adıyla anılacak olan pratik bir yöntem keşfetmişti.

İlkokuldayken problemi beklediği yoldan çözmediğimiz zaman puan vermeyen bir öğretmenimiz vardı. Ama Gauss'un öğretmeni öyle yapmadı. Gauss'taki yaratıcılığın bir dehanın ilk parlamaları olabileceğini dikkate aldı ve özel matematik dersleri vermeye başladı. Öğretmenin bu takdiri ve çabası, Gauss'un 16 yaşında o zaman için hayret verici bir keşif olan Öklid geometrisinin alternatifi bir geometri düşünmesi, üniversiteye başladığı zaman iki bin yıldır çözülememiş bir soru olan eşkenar bir on yedigenin cetvel ve pergelle nasıl çizileceğini bulması, doktora eğitimi esnasında karmaşık sayı düzenlerinin varlığını keşfederek 'Gauss Düzlemi'ni ortaya çıkarması gibi bir sürü alışılmadık fikir üretmesine yol açtı. Gauss her zaman alışılmamış sorular sormuş ve alışılmamış çözümlere kafa yormuş bir çocuktur. Onun başarısının sırrı herkesin gittiği yoldan gitmemiş olmasıydı.

Bu konuda meşhur bir hikaye daha var. Bir gün bir fizik profesörü sınavda öğrencilerine *"Barometre yardımı ile çok katlı bir binanın yüksekliğini nasıl bulabilirsiniz"* sorusunu sorar. Öğrencilerden birisi, *"barometreye bir ip bağlayarak binanın tepesinden sarkıtıp, barometre yere değene kadar sarkıtır, sonra ipi geri çekip uzunluğunu ölçerim"* cevabını verir. Cevap sonuca götüren ancak isteneni vermeyen bir cevaptır. Ama öğrenci cevabının doğruluğu konusunda diretince profesör ona bir şans daha verir ve tekrar düşünüp yazmasını ister. Bu sefer öğrenci, binanın tepesine çıkıp barometreyi aşağıya atmayı ve düşme süresini hesaplamak için bir kronometre tutabileceğini, sonra

da ilgili formüle yerleştirerek binanın yüksekliğini bulabileceğini söyler. Hâlâ istenen cevabı vermemiş ancak gene teknik olarak doğru çözümü söylemiştir. Profesör ısrar ettikçe yeni bir cevap oluşturur. Güneşli bir günde barometrenin ve gölgesinin boyunu ölçmek, daha sonra binanın gölgesine orantılamaktan, barometrenin ucuna bir sicim bağlayıp onu bir sarkaç gibi sallandırıp, önce yer seviyesinde daha sonra da binanın tepesinde ilgili formüldeki farktan yararlanarak bulmaya kadar pek çok olasılık söyler. Hatta gidip bina bekçisine binanın yüksekliğini sormayı bile önerir. Profesör sonunda dayanamaz ve neden beklenen cevap olan binanın üst ve alt katlarında basıncı ölçmeyi ve aradaki farktan yüksekliği bulmayı akıl etmediğini sorar. Öğrenci, *“cevabı biliyorum ama öğretmenlerin bana nasıl düşünmem gerektiğini söylemelerinden bıktım”* der. Hikâyedeki öğrencinin isteneni yapmamış olmasının onun için bir kayıp olduğunu düşünmüş olabilirsiniz ama öğrencinin Niels Bohr (1885-1962) olduğunu duyunca eminim fikriniz değişecek. Kuantum fiziğinin gelişmesinde en önemli katkı sağlayıcı fizikçilerden, Nobel ödülü sahibi Niels Bohr. Yaptığı şey Gauss ile aynı. Herkesin gittiği yoldan gitmemek.

Yaratıcı düşüncede bunun karşılığı ‘diverjant’ düşünebilmek. Ya da diğer adıyla ‘ıraksak düşünce’. Yaratıcılığın olmazsa olmazı. İşte büyürken kaybettiğimiz düşünme şekli tam da bu. Bunun karşıtı olan düşünme şekline ise ‘koverjant düşünce’ ya da ‘yakınsak düşünce’ deniyor.

Aşağıdakilerden hangisi doğrudur? Duymaya ve okumaya çok alışık olduğumuz bu soru tam olarak koverjant düşüncenin bir örneği. Bizi bir sorunun tek bir doğru cevabı olduğuna inandırmak istiyor. Tahmin edebileceğiniz gibi zekâ testleri koverjant düşünceyi ölçmeye odaklı. Diverjant olanı ölçmüyor. Çünkü diverjant düşünce herkesin gittiği yoldan gitmemeyi, orijinal olanı aramayı, bir sorunun hem çözüm yollarının hem de cevaplarının farklı olabileceğini, çok sayıda cevap üretme eğilimini yansıtıyor. Tam da Gauss’un yaptığı gibi.

Okul ortamının ve ebeveynlerin koverjant düşünce kadar diverjant düşünceyi de kışkırtan sorular sorması, çocuğu fikir üretmeye teşvik etmesi gerekiyor. Okul ya da ebeveyn, diver-

jant düşünceyi nasıl kışkırtır? Bir örnekle açıklayalım. ‘İstanbul’u kim fethetti?’ diye sormak koverjant bir soru biçimi. Tek bir doğru cevabı var. Cevabı ya biliyorsunuzdur ya da bilmiyorsunuzdur. Sizi düşünmeye zorlayan bir yanı yok. Bu soruyu sorduktan sonra, eğer ‘Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u fethetmeseydi ne olurdu? Osmanlı’nın ve dünyanın gidişatı ne yönde değişirdi?’ diye sorarsak, kişinin beynini farklı ihtimallere çektiğimiz ve o ihtimalleri hayal etmeye yönelttiğimiz için diverjant bir soru sormuş oluyoruz. Düşünce becerileri konusunda uzman isimlerden Barry K. Beyer’e göre²⁰ “*düşündürücü bir soru, düşünmeyi teşvik eden ve başka sorulara yol açan sorudur*” Aksi takdirde düşünme gerçekleşmez ve öğrenme ezberden öteye geçemez.

İşte size diverjant düşünerek çözebileceğiniz bir soru daha:

Yaratıcı Düşünce Kutusu

Bir sihirbaz elindeki topu fırlatabildiği en uzak noktaya fırlatır. Topunu hiç kimse yakalamadığı ve hiçbir yere çarpmadığı halde kendisine geri döner.

Bu nasıl olabilir? Sizce bu mümkün mü? Mümkünse neden mümkün?

Mümkün değilse neden mümkün değil?

Soruyu okuduğunuz zaman beyniniz koverjant düşünceye alıştırılmış olduğu için muhtemelen, acaba ne kadar mesafeye fırlatmış, fırlattığı yerde bir yere mi çarptı, soruda bir yanıltmaca mı var gibi ihtimalleri değerlendirmeye başlamış olabilir. Cevabı vermeden önce sizden dünyaya bu sefer tersten bakmanızı isteyeceğim.

Evet yanlış duymadınız. Lütfen dünyaya bir kez tersten bakın. Şu an nerede olursanız olun, ister evde, ister okulda, ister iş yerinde, ayağa kalkın ve odada tıpkı küçük bir çocuk gibi belinizden bükülerek, bulunduğunuz yere bir de bacaklarınızın arasından bakın. Her zaman kullandığımız mekânlarla hep aynı açılardan bakıyoruz. Oturarak veya ayakta dururken göz hizamızın izin verdiği açıdan. Bu sefer tepetaklak bakmayı deneyin. İsterseniz başka değişik açılar da keşfedebilirsiniz. Yere çömelin, masanın üstüne çıkın. Bulunduğunuz yerde hiç denemediğiniz pozisyonları deneyin. Ve her zaman

²⁰ B. K. Beyer, *Practical Strategies for the Teaching of Thinking*, Boston, 1987.

bakmaya, görmeye alışık olduğunuz bu mekânları farklı bir gözle görmeye çalışın. Bakalım değişik bir şeyler deneyimleyebilecek misiniz? Daha önce görmediğiniz bir şeyler dikkatinizi çekecek mi? Beyninizden önce, bedeninize diverjant olabilmesi ve bu yolla beyninize yeni bir bilişsel bir yapılanma sunabilmesi için izin verin. Nobel ödüllü Macar fizyolog Albert Szent-Györgyi (1893-1986) demiş ki, “yaratıcı düşünmek, aynı şeye diğer insanlar gibi bakmak, ancak farklı bir şey görmektir”.

Tıpkı bir önceki sorunun cevabında olduğu gibi, sıralamalar, sınıflamalar, ilişkisel kurgular, örüntüler aramaya alıştırılmış beynimiz, cevabın ‘çünkü topu yukarı fırlattı’ olduğunu fark ettiği anda diverjant yarıyı kullanıyor. Evet cevap, ‘top geri geldi çünkü yukarı fırlattı’ olacaktı. Aynı şeye bakmak ama farklı bir şey görmeye çalışmak. Anahtar tam olarak bu.

Farklı düşünebilmeyi geliştirmek amaçlı yaratıcılık egzersizlerinde, sıklıkla karşımıza çıkan bir soru vardır. ‘Bildiğimiz bir ataşla, temel kullanım amacı dışında neler yapabilirsiniz? Kaç farklı şekilde kullanabilirsiniz?’ Peki ya saç tokasını, küpe, kitap ayracı, maymuncuk veya fermuarı deneyin... Örneğin Kanadalı Kyle MacDonald, bir ataş sayesinde ev sahibi olan ilginç bir karakter. Hem de bir yılda.

MacDonald 2006’da işsiz bir genç iken, eline kırmızı bir ataş almış ve bir takas sitesine resmini koymuş. Bir kadın ataş, balık görünümlü bir tükenmez kalem ile takas etmeyi teklif etmiş. Ve MacDonald’ın takas serüveni böylece başlamış. Her takasta elindeki malzemeyi biraz daha büyüten MacDonald’ın yolu, takas ede ede sonunda ünlü rock starı Alice Cooper ile kesişmiş. Ondan aldığı şey ise üzerinde rock grubu Kiss’in adının yer aldığı bir kar küresi. Yönetmen Corbin Bernsen ise dünya üzerindeki en büyük kar küresi koleksiyoncularından birisi. MacDonald bu sefer kar küresi karşılığında Bernsen’in filmlerinden birinde rol teklifi almış. O da rolünü başka birine ev karşılığı satmış. Sonuç 25 sent değerinde bir ataşın en son takasta bir eve dönüşmüş olması. Hikâye çok abartılı duruyor diyorsanız, MacDonald’ın hikâyesini anlattığı konuşmasını internette dinleyebilirsiniz²¹.

²¹ Kyle MacDonald, *What if you could trade a paperclip for a house?*, TEDxVienna, <https://youtu.be/8s3bdVxuFBs>

Hikâyenin başına geri dönelim. Bir yıl önceye. MacDonald işsizdir. Bir gün eline kırmızı bir ataş alır. Aklına ataş takas sitesine koymak gelir. Sonra ne kadar saçmaladığını düşünerek bu fikrinden vazgeçer ve iş aramaya devam eder. Bitti. Hikaye bu kadar. Hangisi daha cazip.

Öyleyse yapmak gereken şey çok basit. Şöyle bir motto ile özetleyebiliriz: 'Farklı düşün ve fikir üret. Yapman gereken sadece bu'. Bize verilen problemleri alışlageldik kalıp ve kurallar içerisinde düşünme eğilimi gösteriyoruz. Oysa bilime, sanata, teknolojiye yenilikler getirenler, kuralların dışında fikirler üretme konusunda daha cesur davranmış olanlar.

Cogito Ergo Sum

Yaratıcılık bir şeyleri birleştirmektir. Yaratıcı insanlara bir şeyi nasıl yaptıklarını sorduğunuzda, kendilerini biraz suçlu hissederler çünkü aslında o şeyi onlar yapmamıştır; sadece bir şey görmüşlerdir.

Steve Jobs

Yaratıcı düşüncenin bir özelliği de bağlantı kurucu olması. Daha önceden var olan ancak aralarında henüz bir ilişki kurulmamış nesneler, olaylar ya da düşünceler arasında yeni ilişkiler kurabilmek. Bu konuya değinirken sıklıkla kullanılan bir örnek vardır. Meşhur gökbilimci Johannes Kepler (1571-1630), 17. yüzyılda bir gün sahilde yürüyüşe çıkar. Gökyüzünde tam bir dolunay vardır. Deniz ise alabildiğince kabarmış, su seviyesi yükselmiştir. O tarihte denizlerin gelgit hareketleri bilinmekle beraber henüz ikisi arasındaki ilişkiyi kimse fark etmemiştir. Kepler birden durur, bir aya bakar, bir kaba-ran denize. 'Bir dakika' der, 'bu ikisi arasında bir ilişki olmalı'. Mevcut iki olay arasındaki bağlantıyı kurmuş ve keşfi gerçekleştirmiştir. Aynı şekilde kalbin dolaşımı ve işlevleri konusunda önemli keşifler yapan 16. yüzyılın önemli ismi William Harvey (1578-1657), bir gün balık almak için gittiği balıkçıda sırasını beklemeye başlar. O sırada balıkçı tezgâhında henüz ölmemiş bir balığın hareketlerini izlemektedir. Birden günlerdir kafasında dolaşan bir sorunun cevabını heyecanla fark eder: 'Kalp bir pompa olmalı'. Bugün çok iyi bildiğimiz

bir gerçekliğin ilk keşfedilme anı. Newton da, Picasso da, Einstein da, Da Vinci de aslında hiçbir şeyi yoktan var etmediler. Herkesin zihninde olan kavramlarla düşündüler. Sadece bu kavramları yeni ve farklı yollarla bir araya getirdiler ve yeni bağlantılar kurdular. Aslında yaratıcılığın en heyecan verici kısmı da bu. Yeni bağlantıları kurduğumuz andaki keşif anının yarattığı coşku.

Amerikalılar bu keşif anına 'aha anı' diyorlar. Birden gerçekle karşılaştığınız, iki olay arasındaki keşfi gerçekleştirmediğiniz o haz verici an. Ancak şunu da unutmamak lazım. Kuduz aşısını bulması ile ünlü Fransız mikrobiyolog Lois Pasteur'ün (1822-1895) dediği gibi "*Şans, yalnızca hazır olan zihinlere güler.*" Keşfi gerçekleştiren kişilerin zihinleri gerekli olan bağları kurabilecek bilgiye veya en azından kurulan bağlantının ana temalarına sahiptir. Dahası merak ettikleri konu ile meşguldürler. Konu hakkında sürekli düşünür, yeni bağlantılar kurmaya, yeni açıklamalar geliştirmeye çalışırlar. Isaac Newton'a (1643-1727) çekim yasasını nasıl keşfedebildiği sorulduğunda, "*durmadan üzerinde düşünerek*" diye yanıtlıyormuş.

Bir de zihnimizin sakin kaldığı anlarda yaptığı keşifler var. Uzun süre üzerinde düşünüp çözemediğiniz bir sorunu artık unutmaya karar verirsiniz ve kısa bir müddet sonra çözüm kendiliğinden ortaya çıkar. Newton'un meşhur hikâyesinde yerçekimini keşfettiği an, çimenlerin üzerinde sakince uzandığı an. Galileo Galilei de (1564-1642) zamanı sarkaçla ölçme fikrini bulduğunda kilisede öylece oturuyormuş. Sessiz sedasız. Niels Bohr atomun yapısı üzerinde düşündüğü sıralarda bu konuya bir cevap bulduğu gün, pistin etrafında dönen yarış atlarını seyrediyormuş. Sürekli düşünürken analitik düşüncenizle probleme koyduğunuz engeller, o ana kadar sahip olduğunuz bilgi çerçevesinde probleme yaptığınız yüklemeler, cevabı bulmanızı engellerken, analitik beyninizin sınırlamalarının devrede olmadığı bir dinlenme anında, beyniniz dış dünyadan aldığı bir çağrışımla çözümü buluverir. İşte bir 'aha' anı daha.

Amerikan Psikoloji Derneği APA, çağrışımsal düşünceyi, hayal etme, hayal kurma ve serbest çağrışım sırasında mey-

dana gelebilecek yada zihnin öğeler arasında belirli bir yön olmaksızın, birbirleriyle olan bağlantılarına (çağrışımlarına) dayalı olarak dolaştığı, nispeten kontrolsüz bir bilişsel etkinlik olarak tanımlanmış²². Çağrışım egzersizleri hem yaratıcı düşünceyi ölçmek hem de geliştirmek amaçlı kullanılabilir. Örneğin psikopatoloji üzerine çalışmaları ile ünlü Sarnoff Mednick (1928-2015) 1960'larda yaratıcılığı ölçmek için, dünyada hala çok kullanılan bir çağrışım testi geliştirmiş: Uzak Çağrışımlar Testi (Remote Associates Test)²³. Testte size genellikle üçlü kelime serileri veriliyor ve her üçü ile de bağlantılı olabilecek dördüncü bir kelime bulmanız isteniyor. Örneğin; ağız/porsiyon/ada²⁴. Bu üç kelime hangi ortak kelimede buluşabilirler? Örneğin cevap "yarım" olabilir. Yarım ağız, yarım porsiyon ve yarım ada gibi. Ya da komşu/dal/ hakem serisini düşünelim. Cevap "yan" olabilir. Olabilir diyorum çünkü sizin çağrışımlarınız sizi daha farklı cevaplara da yöneltebilir.

Ayrıca çağrışımlarımız yakın çağrışımlar olabileceği gibi, uzak çağrışımlar da olabiliyor. Yakın ve uzak çağrışımlarınızı keşfetmek için aşağıdaki yaratıcı düşünce kutusunda yer alan soruyu deneyebilirsiniz.

Yaratıcı Düşünce Kutusu

Elma kelimesi size neyi çağrıştırıyor? Aklınıza gelen bütün cevapları sıralayın.

Bu soruya ne gibi cevaplar verdiniz? 'Meyve, koku, sap, elma ağacı, armut' gibi cevaplar vermiş olabilirsiniz. Bunlar yakın çağrışımlar. Yaratıcılığın bir diğer özelliği uzak çağrışımlı cevaplar gerektiriyor olması. Örneğin, 'Adem'le Havva, günah, elmalı turta, Newton, Apple markası, diyet' gibi akla hemen gelmeyen cevaplar uzak çağrışımlı cevaplar. Zihnimiz

²² APA Dictionary of Psychology, "Associative Thinking" maddesi, <https://dictionary.apa.org/associative-thinking>

²³ S. A. Mednick, "The remote associates test", *The Journal of Creative Behavior*, 1968.

²⁴ G. Özen, A. Doğan ve S. Cinan, "Uzak Bağlantılar Testi: Norm ve Güvenirlilik Çalışması", *Psikoloji Çalışmaları*, 35(2), 2015, s. 25-46.

bir soru karşısında birkaç cevap üretip kaçmaya alışık olduğu için, akla gelen ilk cevapları verip düşünmeye devam etmeme eğilimi gösteriyoruz. Akla ilk gelen yakın çağrışımlar, herkesin aklına gelebilecek, daha fazla rastlanabilecek cevaplar. Düşüncemizi durdurmayıp devam etsek, yakın çağrışımlı olanları tüketiyoruz ve daha uzak çağrışımlı olanlar, daha az rastlanabilecek olan cevaplar devreye giriyor. Yani daha yaratıcı olanlar.

Eskiden çocuklara bilmeceler sorulurdu. Hatta her ne kadar şimdi günlük hayatımızda pek yer almıyor olsalar da, Türk halk edebiyatında bilmecelerin özel bir yeri var. Aslında bu bilmeceler zihnimizin dille buluştuğu yaratıcı ve çağrışmsal düşünceyi geliştirebilecek çok önemli ve özel malzemeler²⁵. İnsan doğasının kendini ifade edebilme çeşitliliğini zenginleştirebilecek her türlü araç, aynı zamanda hem düşünce becerilerini hem de problem çözme becerisini geliştiriyor. Yaratıcılık ve problem çözme becerisi arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çok sayıda araştırma var. Yaratıcılığın çağrışımlara imkân veren yapısı, problem çözebilme yetkinliği ve becerisi üzerinde olumlu etki yapıyor. Bilmeceler üzerinde düşünmenin, problem çözme becerisini geliştirmesi ve yaratıcı buluş anına dair zihnimize gerekli ipuçlarını sunması açısından önemini teslim etmek gerekir. Çünkü bilmeceler aslında zihnimize yaratıcı düşünce konusunda gelişim sunan çağrışımları sunuyorlar. Örneğin Türk halk edebiyatından miras kalan aşağıdaki bilmeceyi düşünelim;

Kale kapısından büyüktür/ Fındık kabuğundan küçüktür. Kan kırmızıdır/ Süt beyazdır

Bu tam bir çağrışım kışkırtıcı ve hatta diverjant bir bilmece çünkü üzerinde yeterince düşündüğünüzde cevabın kendi içinde saklı olduğunu fark etmeye başlıyorsunuz ve aslında yapmanız gerekenin "probleme farklı açıdan bak" kuralı gereği bir tonlama farkı olduğunu anlıyorsunuz. (Çözüm: Kan gerçekten kırmızıdır ve süt de beyazdır. O zaman sorunun içinde kendi cevabını barındıran bir bilmece olduğunu düşü-

²⁵ Müzeyyen Altunbay, "Yaratıcı ve Çağrışmsal Düşünmeyi Geliştirmesi Bakımından Türk Halk Bilmeceleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 35, 2014, s. 11-29.

nebiliriz. Alt satırdaki keşfimizi kullanarak, üst satır yeniden yorumlayabilir yada başka bir deyişle probleme farklı bir açıdan bakabiliriz. Kelimelerin sonuna doğru virgülü koyduğumuzda sonuca ulaşırız. Kale, kapısından büyüktür ve tabii ki fındık, kabuğunda küçüktür).

Bir bilmeceyi çözümlemeye çalışırken zihniniz o güne kadar edindiği tecrübeye ve depoladığı bilgiye bakıyor, aralarında yeni bağlantılar kurmaya ve yeni çağrışımsal sonuçlar oluşturmaya çalışıyor. Sizi düşünmeye teşvik ediyor. İşin özü düşünmek. Düşünceyi durdurmamak. Fransız filozof René Descartes'ın (1596-1650) dediği gibi. *"Düşünüyorum, öyleyse varım"*. Oysa yaratıcı düşünce konusunda eğitim almaya başladığınızda ilk fark ettiğiniz şey, aslında beyninizi düşünmeye pek de zorlamadığınız oluyor. Üstelik yaratıcı düşüncenizi engelleyen tek şey bu değil.

Bir Boğanın Karşısında Durabilir misiniz?

*Cesaret, birey özgürlüğünü elde ettikçe ortaya çıkan endişeye karşı
koyma kapasitesidir.*

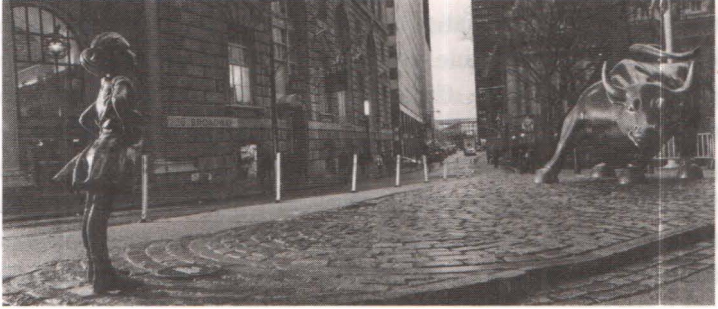
Rollo May, *Kendini Arayan İnsan*

Dünyada son yıllarda popüler olan bir gerilla sanat akımı var. Gerilla sanatı, sanatçıların toplumsal ortamlarda yaptıkları izinsiz sanat çalışmalarını içeriyor. Tabi son derece de yaratıcı çalışmalar. Amaçları toplum düzenini eleştirmek, toplumsal düzende değişiklikler ve farklar yaratmak, bazen de topluma güç ve destek vermek.

1987 yılında Amerika, meşhur Wall Street krizini yaşıyor. 1989 yılında bir gece ansızın Arturo Di Modica²⁶ (1941-2021) adında bir sanatçı, New York Borsası'nın önüne bir boğa heykeli koyuveriyor. Di Modica'ya göre heykel piyasaların saldırgan ve tahmin edilemez gücünü sembolize ediyor. Heykel polis tarafından kaldırılıyor, ancak halk öyle tepki veriyor ki tekrar yerine koyuyorlar. Heykel daha sonra Amerika ve New York'un mücadelecı ruhunu temsil etmeye başlıyor, o gün bu gündür Wall Street'te.

²⁶ <http://www.chargingbull.com/history/>

Hikâye burada bitmiyor. 2017 yılı 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde boğanın karşısına gene bir gece ansızın küçük ve korkusuz bir kız dikiliveriyor. Yırtıcı bir boğanın karşısında korkusuzca duran küçük bir kız.

Fearless Girl (Korkusuz Kız), New York, 2017

Aslında heykel bir reklam şirketinin, iş piyasasında daha fazla kadın gücüne dair vurgu yapmayı amaçlayan bir reklam çalışması. Eserin sahibi Kristen Visbal²⁷, 'Korkusuz Kız'ı "yumuşak tabiatlı, isyankâr ya da saldırgan olmayan, fakat onurlu ve güçlü bir kız" olarak tanımlıyor. Bir anda bizim iri boğa, elleri belinde kararlı ve korkusuz bir şekilde önünde dikilen küçük kızın karşısında, şaşkın ve ne tarafa hamle yapacağı belli olmayan bir boğaya dönüşüyor. Öyle ki Di Modica, heykelinin algısını bozduğu gerekçesiyle, kendisi gibi bir gece ansızın oraya konuluveren korkusuz kızın oradan kaldırılması için dava bile açmış.

Yaratıcılık doğuştan getirdiğimiz ama zaman içinde yitirdiğimiz bir yetenek demiştik. Eğer yaratıcı düşüncemizi geri almak istiyorsak, işte tam olarak bu küçük kız gibi korkusuz ve dimdik bir şekilde, yaratıcı düşüncenin engelleri karşısında durmamız gerekiyor. Çünkü kararlı bir şekilde 'artık bu doğal yeteneğime sahip çıkacağım ve yaratıcılığımı kullanmaya başlayacağım' desek bile, karşımızda tıpkı bu boğa gibi duran engeller var. Bu engellerin fark edilmesi ve aşılması gerekiyor. Nedir bu engeller?

²⁷ <http://www.visbalsculpture.com/abouttheartist.html>

Maalesef zaman içerisinde düşünce yapımızın bir parçası olmuş, farkında olmadan gerçeklik repertuarımıza eklediğimiz inançlarımız. Yani bazı düşünce tarzlarımız yaratıcılığımızı engelliyor. Daha yaratıcı düşünabilmek için kişinin kendi engellerini keşfetmesi ve bunları aşmaya gayret etmesi gerekiyor. Örneğin yaratıcı düşüncesi açık kişi risk almaktan korkmayan bir zihinle hareket ediyor. Kristof Kolomb'u (1451-1506) düşünün. Cesaretle ve riske girerek Atlas Okyanusu'na açılmamış olsaydı, yeni bir kıtanın keşfine ismini yazdırabilir miydi? Yaratıcı düşüncemizi en fazla engelleyen düşünce biçimleri arasında eleştirilmekten korku duymak, daima mantıklı olmak gerektiğine inanmak ve hata yapmaktan korkmak da var. Tarihe imzalarını atmış yaratıcı beyinler için çok şey söylenebilir ama en belirgin özellikleri hata yapmaktan korkmamaları. Korksalar bile pes etmemeleri. Yani bir anlamda başarısızlıkla nasıl başa çıktığınız, gelecekteki başarınızın belirleyicisi. Japon iş adamı ve mühendis Soichiro Honda'nın (1906-1991) dediği gibi, "başarının yüzde 99'u başarısızlıktır".

Hipopotamla Dans Eden Balerin

Gerçeklerle mücadele ederken tek silahımız hayal gücüdür.

Lewis Carroll

Yaratıcı düşünce ile ilgili her türlü çalışmada, eğitim grubunda vb. şu iki kuralı koyarak başlarız. 'Eleştirmek yasak, çılgın ve saçma düşünmek serbest'. Hayatta size kaç kere istediğin kadar çılgın ve saçma düşünebilirsin denildi? Oysa tam tersi ile defalarca karşılaştınız ve beyninizi daima mantıklı olması gerektiğine, eğer çılgın ve saçma düşünürse dışlanacağına inandırdınız. Hâlbuki yaratıcılık tam da bu noktada başlıyor.

İşin ilginç yanı, insanlar bu derece ilerici ve yenilikçi düşünceye tarihsel zaman içerisinde kavuşabilmişler. Hatta çoğu zaman herkesten farklı düşünenler dışlanmış, ağır cezalara çarptırılmış. İnsanlar kendilerinden farklı düşünenleri hep bir tehdit olarak görmüş. Antik İyonya'nın en ünlü düşünürle-

rinden birisi olmuş ve Pisagorculuğun kurucusu Yunanlı filozof Pisagor'un okulunun yakılması, gözlemsel astronominin babası Galileo'nun engizisyonunda yargılanması ve ölmek için hata yaptığını itiraf etmeyi kabul etmesi, Nikolas Koper-nik'in engizisyon korkusuyla yıllarca astronomi çalışmalarını gizlemesi, Newton'un aldığı ağır eleştirileri kaldıramayıp bunalışma girmesi, hatta bir seferinde altı yıl bilimden uzak durması, modern kimyanın kurucusu Antoine Lavoisier'in (1743-1794) idam edilmesi, gökbilimci ve filozof Giordano Bruno'nun (1548-1600) evrende dünyadan başka bir çok gezegen olduğuna dair düşüncelerinden vazgeçmeyi reddettiği için yakılarak öldürölmesi, deneysel bilimin kurucularından Roger Bacon'ın (1220-1292) çalışmalarından ötürü 14 yıl hapis yatması, İskenderiye Kütüphanesi'nde felsefe, matematik ve astronomi üzerine dersler veren Hypatia'nın (MS 360-MS 415) vahşice öldürölmesinden sonra Platoncu okulun yok olması... Öyle çok örnek var ki. İnsanların herkesten farklı düşünmeyi bir tehdit olarak görmeleri, adeta genlerine kazınmış olmalı. Günümüzde istediğiniz kadar gerçek dışı, çılgın görünen fikirler üretebilme, hatta henüz dünyada var olmayan teknolojileri içeren kitaplar, senaryolar tasarlama özgürlüğüne sahipsiniz. Ancak bu sefer de böyle düşünebilme yeteneğinizi kaybettiniz. Peki eleştirilmekten korkmadan düşünebilmek, biraz çılgın ve saçma hatta biraz mantıksız düşünebilme eğilimi neden bu kadar önemli?

Bu konuda insan zihninin nasıl bir gelişim gösterdiğini bu sefer ilk bilim kurgu düşüncelerini takip ederek keşfetmeye çalışalım²⁸. Dünyanın bilinen ilk bilim kurgu öyküsü hangisidir? Başka bir deyişle ilk kez kim insanları ne kadar çılgın ve saçma gözükse de diğerlerinden daha farklı düşünmeye teşvik etmiştir? Eğer bilim kurgusal nitelikler taşıyan Gılgamış Destanı gibi metinleri, mit ve efsaneleri bir kenara bırakacak olursak, ilk olarak nüktedanlığı ile tanınan Samsatlı Lukianos'u görürüz. Bilim kurgunun ilk doğduğu topraklar Anadolu toprakları. Şu an Adıyaman'da bulunan Samsat. Lukia-

²⁸ İsmail Yamanov, *Bilimkurgu Edebiyatının Kökeni ve Evrimi*, <https://evrimagaci.org/bilimkurgu-edebiyatinin-kokeni-ve-evrimi-3960>

nos'un *Gerçek Bir Hikâye*²⁹ isimli öyküsü, arkadaşları ile birlikte bir tekne ile Herkül Sütunları'nın yani Cebelitarık'ın batısındaki denizlere açılan denizcileri anlatır. Tarif ettiği yer Atlas Okyanusu. O yıllarda henüz keşfedilmemiş olan, gizemli bir alan. Tekne bu gizemli denizlerde yol alırken ani bir fırtına patlar ve oradan oraya savrulmaya başlar. Derken öyle bir rüzgâr kopar ki gökyüzüne havalanır ve rüzgârın şiddetiyle savrulurken parlak bir ışığın yansıdığı bir ada görürler. Sonunda bin bir zahmetle ulaştıkları bu parlak ışıklı ada, uyumuz aydır.

Sonra Kepler'in 1608'de yazdığı 'Somnium'³⁰ var. Kepler eserinde dünyadan aya yapılan bir seyahati anlatıyor. Yolculuğu perilerin çektiği bir araç hayal ederek tasarlamış. Ardından 1638'de İngiliz Papaz Badwin bir kitap yazıyor. Konu gene ay. Kitabın adı 'Ayda İnsan'. Bu kez kitabın kahramanını aya ulaştıran yaban kazlarının çektiği bir sal. Ardından 1650, Cyrano de Bergerac (1619-1655) ve konu bir kez daha ay. Kitabın adı 'Ayda Gezi'. Bergerac eserinde aya gitmeyi fişek kullanarak tasarlamış. Hayal gücü bu sefer daha inandırıcı tasarımlara geçmiş yani. Bu örneklerle Voltaire'in (1694-1778) 1752'de yazdığı 'Mikromégas'ını³¹, 1726'da Jonathan Swift'in 'Gulliver'in Gezileri'ni (1667-1745), Thomas More'un (1478-1535) 'Utopia'sını³² ve Francis Bacon'ın (1561-1626) 'Yeni Atlantis'ini³³ de ekleyebiliriz. Sonra karşımıza 1865'te Jules Verne (1828-1905) çıkıyor. Ve konu bir kez daha ay.

Jules Verne 'Aya Seyahat'³⁴ eserini 1865 yılında yazmış. O yıllarda aya seyahat etmek son derece çılgın hatta saçma bir düşünce. Kitabın ilk basımından bu yana 150 yılın üstünde bir zaman geçmesine rağmen, yayınevleri tarafından hâlâ basılmaya devam eden bir kitap.

²⁹ Lukianos, *Gerçek Bir Hikaye*, çev. Emre Poyraz, Pinhan, 2020.

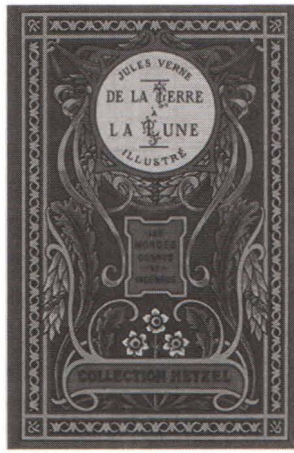
³⁰ Johannes Kepler, *Somnium ya da Ay Astronomisi*, Kırmızı Kedi, 2019.

³¹ François Marie Arouet Voltaire, *Micromegas ve Diğer Hikayeler*, çev. Hasan Fehmi Nemli, Helikopter, 2012.

³² Thomas More, *Utopia*, çev. Vedat Günyol, Mina Urgan, Sabahattin Eyüboğlu, İş Bankası, 2016.

³³ Francis Bacon, *Yeni Atlantis*, çev. Selin Aktuyun, Alfa, 2014.

³⁴ Jules Verne, *Aya Seyahat*, çev. Ferit Namık Hansoy, İnkılap, 2020.

De la Terre à la Lune (Aya Seyahat), Jules Verne

Nedir bu kitabı bu kadar etkileyici ve vazgeçilmez yapan. Hayal gücünün eşsiz keyfinin yanı sıra, insanlara aya gitmenin aslında bir gün gerçekleşebileceği umudunu vermiş olması. Önceleri mantıksız, imkânsız olarak gözüken bu düşünceyi yavaş yavaş hayal olmaktan çıkartmış olması. Nitekim o gün imkânsız gözüken bu fikir, 1969'da insanoğlunun aya ayak basması ile artık güncel gerçekliklerimiz arasına giriyor. Bugün ise Mars'ta kuracağımız yenisünyadan söz ediyoruz. Bir şeyin hayal olup olmadığını belirleyen tek şey var, o da zaman. İmkânsız olarak görülenler, zamanın ilerleyen evrelerinde hayatın gerçekliklerine dönüşüyorlar. Aslında çılgın ve saçma olan, sadece içinde yaşanan çağın bilimsel ve teknolojik yetersizliğinden ibaret.

Bilim kurgunun tarihsel gelişimi içerisinde pek çok kıymetli beynin ayı hedef almış olması tesadüf mü peki? Bence değil. İçinde yaşadığımız yüzyılda son derece sıradan bir bilgi olan aya seyahat, önceki yıllarda insanların hayal duraklarının en son noktasıymış. Aya ayak bastığımız gün, aslında yüzyıllardır mantık esaretinde olan beyinlerimizde yepyeni bir pencere açtık. Adeta insan zihninde bir paradigma değişiminin simgesi. Einstein'ın dediği gibi, hayal gücünün her şey demek olduğunu anladık. Birileri en imkânsız olanı düşünme cesareti gösterecek kadar diverjant olacak ki, analitik düşünceleri kışkırtıp, hayali gerçeğe dönüştürebilelim.

Şunu kesinlikle söyleyebiliriz ki, çılgın düşünmemesi, saçmalamaması söylenmiş, sanattan, müzikten, resimden uzak tutulmuş, okulda tek önemli dersin matematik olduğu fikri empoze edilmiş bir çocuk, büyüyünce icatlar yapan, keşifler gerçekleştiren, buluşlara imza atan bir kişi olmuyor.

Yaratıcı Düşünce Kutusu

"Mantıklı bir insan, sürüden ayrılmaz ve kendini dünyaya uydurur. Mantıksız bir insan ise sürüden ayrılp dünyayı kendine uydurma hususunda ısrar eder. Dolayısıyla dünyadaki tüm gelişmeler sürüden ayrılmış mantıksız insanlar tarafından gerçekleştirilir (George Bernard Shaw)". Hayatınızın hangi aşamasında sürüden ayrıldığınızı hissettiniz? Eğer ayrılmış olsaydınız, şu anki hayatınızda daha farklı olan ne olurdu?

Marvel karakterlerinin bizi büyüleyen bir yanı var. Bizim gerçek hayatta sahip olmadığımız süper güçlerinin olması. Oysa insanoğluna bahşedilmiş bir süper güç var. Henüz var olmayanı hayal edebilme gücü. Hayal gücümüz zamandan, mekândan hatta realiteden özgür olarak işleyebiliyor. Hayal kurarken zaman ve mekân sınırını kaldıran denemeler yaparak zihninize esneklik sağlamanız mümkün. Zamandan, mekândan hatta realiteden bağımsız, özgür ve sınırsız düşünce denemeleri zihninizin yaratıcı pencerelerini aralamak için işe yarar egzersiz fırsatları. J. R. R. Tolkien'in (1892-1973) *Yüzüklerin Efendisi*'ni düşünün. Ya da J. K. Rowling'in *Harry Potter*'ını. Hayal dünyalarını realiteden nasıl ayırmış olduklarına ve sınırsız yaratıcı keşiflerine bir kez daha alıcı gözle bakın. Bu konuda denemeler yapabilirsiniz. Bunun için aşağıdaki yaratıcı düşünce kutusunu kullanmayı deneyin:

Yaratıcı Düşünce Kutusu

Aşağıdaki uygulamaları daha fazla yaratıcı hayal gücü için deneyebilirsiniz;

- Çok iyi bildiğiniz bir masalı değiştirmeyi deneyin. Örneğin kırmızı başlıklı kız kurtla karşılaştığında başka ne söyleyebilir/yapabilirdi ve bu hikâyenin akışını nasıl değiştirdi? Ya da tavşanın peşinden koşan Alice değil de siz olsaydınız?

- Ya da çok sevdiğiniz bir filmin ortasına kendiniz olarak düştüğünüzü ve senaryoya sizin de bir karakter olarak dâhil olduğunuzu hayal edin. Senaryoda ne değişirdi? Sizin filme katılmış olmanız hikâyede ne fark yaratırdı?

- Bir de şunu deneyebilirsiniz: Tıpkı Tolkien veya Rowling gibi bir hayali

gerçeklik dünyası tasarlayın. Bu nasıl bir dünya. Neleri yapmak mümkün.

Ne gibi olağanüstü karakterler var?

- Belki de bir ütopya denemesi tasarlamak istersiniz. Thomas Moore'un 'Ütopya'sı, ya da George Orwell'in '1984'ü gibi bir distopya denemesine ne dersiniz? Belki de Aldous Huxley'in 'Cesur Yeni Dünya'sı size ilham verecek.

- Kendinizi Marvel'in süper kahramanlarından biri olarak hayal edin. Süper gücünüz nedir? O güçle ne yapıyorsunuz? Hatta elinize biraz boya kalem ve kâğıt alarak kendinize bir kostüm bile tasarlayabilirsiniz.

Bunları okurken bütün bunları yapmanın çok çocukça olduğunu düşünüyor olabilirsiniz, ama tam da yapmaya çalıştığımız şey bu. İçimizdeki çocuğun o %98 yaratıcılığına geri dönebilmek. Özetle, bir kez olsun zihninizi serbest bırakın ve bu sefer mesela bisiklete binen bir balık düşünün. Bir hipopotamla dans eden bir balerin, opera söyleyen bir kurbağa... *Alice Harikalar Diyarı*'ndaki şapkacı, mart tavşanı ve tarla faresinin, saatin sürekli akşamüzeri altıyı gösterdiği için çay masasının başından kalkamamalarını hatırlayın. Ya da yavaş yavaş silindiği için sonunda sadece bir sırtış olarak kalmış olan kediye...

Zihin Hapishanesinden Kaçmak İçin Planımız Ne?

Zen Budizm'inde rüzgârda dalgalanan bir bayrağı gözlemleyen üç rahip hakkında bir kassa ya da mondo vardır. Rahiplerden biri bayrağın nasıl hareket ettiğine işaret eder. İkinci rahip hareket edenin gerçekte bayrak değil rüzgâr olduğunu söyleyerek yanıt verir. Üçüncü rahip ikisini de azarlar. Ne bayrağın ne de rüzgârın hareket etmediğini iddia eder. Hareket eden zihninizdir.

William Irwin, Matrix ve Felsefe

M.Ö. 5. yüzyılda para karşılığında felsefe öğreten gezgin felsefeciler varmış. Onlara Sofistler deniliyor. Çok önemli bir özellikleri var bu Sofistlerin. Var olan değerleri eleştirmişler. Böylece göreceli ve kuşkucu düşüncenin tohumlarını ekmişler. Hem bilimin hem de yaratıcı düşüncenin ihtiyaç duyduğu, probleme eleştirel gözle ve farklı açılardan bakmanın da temellerini atmışlar. İnsan zihninin düşünce üretme potansiyelinin gelişimini tarihsel süreçte bir bütün olarak ele alacak

olursak, kendilerinden yüzyıllar sonra gelecek olan Einstein'ın görecelik kuramının veya kuantum bakış açısının da önünü açmış olduklarını düşünemez miyiz? İşte bu filozoflardan birisi olan Protagoras'a (MÖ 411) göre, rüzgâr üşüyene göre soğuk, diğerlerine göre soğuk değildir. Yani bir anlamda gerçeklik biz onu nasıl algılıyorsak öyledir. Bilginin herkes için aynı anlamı, aynı kesinliği taşımasının, hatta herkesin aynı ortak doğrudan buluşmasının mümkün olmadığını savunuyor.

Peki bunun sebebi ne? Algısal farklılıklarımız. Çevremizdeki olay, olgu ve kavramlara ilişkin bilgileri algılama yoluyla elde ediyoruz. Duyu organlarımızın yardımı ile içinde bulunduğumuz çevreyi organize ediyoruz. Dış dünyadan gelen bilgiyi anlamlandırıyor, düzenliyor ve farkına varıyoruz. Ancak bu anlamlandırma ve algılama sürecinde en önemli etmen biz kendimiziz. Uyarıcı aynı olsa bile, birbirimizden farklı algısal nitelikler ortaya koyar ve farklı sonuçlar üretebiliriz. Örneğin yüksekten düşme fobiniz var mı diye sorsam, bunu okuyan herkes evet demeyecektir. Yani aynı uyarıcıya birbirimizden farklı tepkiler verebiliriz.

Büyürken içinde yaşadığımız toplumun yüklemeleri, geçmiş yaşantılarımız, anılarımız, hatta ses, ısı, ışık gibi daha birçok faktör, kararlarımızı etkiler. Bunu en çok toplumların kültürel farklılıklarında, adetlerinde görmek mümkün. Örneğin günümüz toplumunun sıfır beden baskısını ele alalım. Bu baskıdan kurtulmanın en iyi yolu Moritanya'da yaşamak olabilir çünkü Moritanya'da evlenmek için en az 60 kilo olmanız gerekiyor. Yüz kiloya kadar da makbul kabul ediliyorsunuz. Bu kilonun altındaysanız evlenemiyorsunuz. Hindistan'da yemeğe misafir olduğunuzda yemekten sonra geçirmezseniz yemeği beğenmediğiniz anlamına geldiğini duymuşsunuzdur. Ya da Japonların evlerine misafir olarak gittiğinizde, çıplak ayakla çorapsız girmenizi saygısızlık olarak kabul ettiklerini. Bunları duymak tuhaf gelmiş olabilir ancak o kültürlerde doğup büyümüş olsaydınız, siz de muhtemelen aynen böyle düşünecektiniz. Bugün yaşadığınız ülkede değil de Afrika'da bir yerli kabilesinde doğmuş olsanız, bu bütün varoluşunuzu değiştirir, duygu, düşünce ve davranışlarınızda şu anda olduğundan farklı sonuçlar yaratırdı.

Üstelik bir de içinde yaşadığımız zamanın ortak ruhu var. Almancadan dünyaya yayılmış olan tabiri ile 'zeitgeist'. İçinde yaşanılan döneme özgü kültürel, politik, dini, etik hatta duygusal eğilimlerdeki yönelimi tanımlıyor. Hani sık sık 'falan kişi bu devirde yaşasa öyle söylemezdi, öyle yapmazdı, böyle söylerdi, böyle yapardı' gibi serzenişlerde bulunuruz ya. Aslında bunu yaparken içinde bulunduğumuz dönemin ortak ruhuna vurgu yapmış oluruz. Hatta bu ruh kendi ihtiyacı olan akımları da üretir. Bu kadar çok arka arkaya ortaya çıkan kıymetli klasik müzik bestecileri ya da kuantum fizikçilerinin aynı dönemde doğmuş olmaları tesadüf mü sizce? Döneme özgü bu ruh, algısal gerçekliklerimize dair yorumlarımızı da şekillendirir. Örneğin insanlar uzun yıllar boyunca köleliğin yanlış olduğunu düşünmemişler bile. Hatta kendilerini haklı görmelerini kolaylaştıracak argümanlar geliştirmişler. Kölelerin 'alt insanlar' olduklarına ve bu yüzden farklı muamele görmeleri gerektiğine kendilerini kolayca inandırmışlar. Her çağ kendi doğrularını belirlemiş. İnanmak istedikleri şeyleri doğru saymış. İşte size bir yaratıcı düşünce sorusu daha. Biz de bu yüzyılda aynı şeyi yapıyor olabilir miyiz acaba?

Yaratıcı Düşünce Kutusu

Gelecek yüzyıllarda insanların şu an içinde bulunduğumuz yüzyıla bakıp komik, saçma, mantıksız, haksız, yanlış veya çılgınca olarak algılayacakları şey/şeyler nelerdir? Yaşadığımız yüzyıldaki gerçeklere bir de geleceğin gözlüğü ile bakmayı deneyin.

Beynimiz ona nasıl girdiler sunarsak bize öyle çıktılar veren bir bilgisayar. Girdilerimiz ne kadar çeşitli ve kaliteli ise, çıktılarımız da aynı ölçüde kaliteli oluyor. Bir bilgisayarda dosyalar açmak gibi düşünecek olursak, bu girdileri zihnimize en fazla okul ortamı yükler. Olaylara ve çözümlerine nasıl yaklaşmamız, nasıl düşünmemiz gerektiğini bize empoze eder ve bir müddet sonra dış dünyayı yorumlama noktasında nasıl bir akıl yürüteceğimizi bile, bize tıpkı bir bilgisayar gibi yüklemiş olur. Bir sorunun tek bir doğru cevabı olduğuna inandığımızda, başka çözüm yolları ya da alternatif bakış açıları aramayız. Daima mantıklı düşünmemiz gerektiğine inandığımızda, binanın iskeletine silindir şeklinde hidrolik teller

yerleştirerek binanın yeryüzü ile olan bağlantısını kesmeyi ve böylece depremde koruyucu bir nevi tekerlekli bina yapmayı akıl etmeyiz. Ya da neden Mars'ta yaşamayı denemeyelim ki demez, gemiler sudan geçemiyorsa karadan yürüsün fikrini ortaya atmamız.

İnsanlar filmlerde veya medyada izledikleri, romanlarda okudukları, kurallara uymayan sıra dışı karakterleri sever hatta onların peşinden giderler. Bu karakterlerin yarattıkları farkın kaynağı çoğu zaman belirlenmiş kalıp ve kuralların dışında davranabiliyor olmalarıdır. Bu noktada takip edeceğiniz karakterin iyi veya kötü oluşu size kalmış, ancak dikkatinizi çekeceği muhakkaktır. Genelde insanlar kendileri için başkalarının belirlemiş olduğu kurallara uygun davranırlar ve herkesin de öyle yapmasını beklerler. Toplumsal düzeni sağlama konusunda çoğu zaman işlevsel olan bu eğilim, bilimsel veya sanatsal bir yenilik arıyorsanız pek işinize yaramaz. Örneğin sizden 'çeşme'yi anlatan ve herkesin hafızasına kazınacak bir sanat eseri tasarlamamız istense nasıl bir şey hayal edersiniz? Çalışmaları Kübizm, Dada ve kavramsal sanata yön veren Marcel Duchamp (1887-1968) şöyle bir şey hayal etmiş.

Fountain (Çeşme), Marcel Duchamp, 1917

Evet bir pisuar. Ne kadar kural dışı bir fikir değil mi? Günümüzde bu tip değişik bakış açılarını yansıtan sanat eserlerini görmeye çok alışkınız. Oysaki 1917, böyle bir çeşme tasarımı ile ortaya çıkmak için oldukça iddialı bir yıl.

Marcel Duchamp 1917'de, o dönemin resim sanatındaki sınırlayıcı ve kuralcı yapılarından kendisi gibi bunalan bir grup sanatçı ile beraber 'Bağımsız Sanatçılar' adında bir dernek kurmuş. Dernek, kurulur kurulmaz, 'Jüri Yok, Ödül Yok' mottosuyla bir sergi düzenlemeye karar vermişler. Bildiri afişinde, gönderilen tüm eserlerin herhangi bir jüri değerlendirilmesine tabi tutulmadan sadece alfabetik sıra gözetilerek sergileneceği bildirilmiş. Buraya kadar okuyunca 'işte kural dışı yaratıcı beyinler ve ortaya koydukları eşitlikçi sonuç' diye düşündünüz değil mi? Ama hikâye öyle bitmiyor.

Sergiye 1235 sanatçı tam 2125 eser göndermiş. İçlerinden sadece bir tanesi reddedilmiş. Bilin bakalım kiminki? Duchamp sergiye göndermek üzere bir sanat tasarımının arayışındayken, tuvalet malzemeleri satan bir dükkâna girmiş. Gözüne kestirdiği bir pisuarı alıp stüdyosuna götürmüştü ve esere 'Çeşme' ismini verip, imzalayıp sergiye göndermiş. Sergi komitesi verdiği sözü tutmamış. Dönemin baskıcı ve kuralcı sanat anlayışına karşı çıkmak için kurulan dernek, 'bu bir sanat eseri değil' diyerek kuruluş amacının dışında bir hükme varmış.

Çeşme, Duchamp'ın ölümünden otuz sene sonra 2004'te, beş yüz sanat tarihçisi ve tarihçi tarafından yapılan oylamada '20. yüzyılın en etkili sanat eseri' seçildi. Bu eseri bu kadar önemli yapan şey nedir? Bir kere Duchamp bu tip bir deneyi yapan ilk isim. Yani son derece orijinal. Kimsenin düşünmediğini düşünerek kuralları yıkıyor. Bu da başlı başına bir yaratıcılık. Ayrıca var olan bir objeye bakarak ona yeni bir anlam yüklüyor. Objeyi olduğu şey olmanın ötesinde görebilmemizi sağlıyor. Eskiden krallar çözemedikleri bir problemle karşılaştıklarında devlet adamlarının yanı sıra kral soytarılarına da danışırlarmış. Çünkü soytarılar herkesin verdiği basmakalıp, 'kralla öyle konuşulmaz' kuralını yıkarak kralla gerçeği gösterebilirlermiş, herkesin söylemeye cesaret edemediği cevaplar verirlermiş. Tabi soytarı oldukları için mi farklı bakış açıları sunuyorlardı yoksa kralla beklenmedik ve

kural dışı bir şey söylemenin tek yolu soytarı olmak mıydı bilinmez. Ancak yeni ve farklı bir şey, ister bilimde olsun ister sanatta, eğer bilinen kuralların dışına çıkmayı başarıyorsa, akılda kalıcı yaratıcı bir ürün olarak damgasını vuracak olması beklenen son diyebiliriz.

Aslında yaratıcılık konusunda engeller listesine başka konular da eklemek mümkün. Ama ben son olarak, yaratıcı düşünce eğitimlerinde sıklıkla rastladığımız ve önemli olduğuna inandığım bir konuya değineceğim. Yeterince yaratıcı olamayacağını düşünmek. Bu düşünce yapısının temelinde, 'bende kesin yaratıcılık' yoktur ya da 'başkaları benden daha yaratıcı' gibi fikirler hakim. Aslında yaratıcılığı doğuştan getirdiğimize ve hepimizde olduğuna, üstelik geliştirilebildiğine değinmiştik. Bu konuda kişisel gelişimciler gibi 'olumlu düşünün olumlu olsun' demek istemiyorum. En iyisi Amerikalı yazar ve şair Charles Bukowski (1920-1994) ile cevap vermek. Bukowski demiş ki; *"Ben bazen kendimi zihin hapishanesine atarım. Bulurum zihnimde hâkim, savcı. Bir güzel yargılarım kendimi. Sonra da keserim cezamı, atarım kendimi zihin hapishanesine... Paşa paşa yatarım, kendi yarattığım zihin hapishanesinde"*

Yaratıcı Düşünce Kutusu

"Zihin için bir hapishaneden daha kötü olan şey, bir zihin hapishanesidir; içinde olduğunu bilmez, bu yüzden de kaçma isteği duymazsınız. Böyle bir hapishanenin içinde olan bir insan, özgür bırakıldığını nasıl anlayabilir ki?"

(Matrix ve Felsefe, William Irwin)

Bir Ağacın Tepesine Nasıl Tırmanırsınız?

Kurallar:

Eleştirmek yok

Çılgın ve saçma düşünmek serbest

Mantıksız olmak serbest

Yaratıcı Düşünce Egzersiz Kuralları

Devrin birinde, dünyanın en güzel ülkesinde, dünyanın en güzel şehri varmış. Bütün hükümdarların, kralların, padişahların gözü o şehirdeymiş. Suları firuze kadar mavi, toprakları

Aden bahçesi kadar bereketli, bakmaya doyulmayan, yürümeye kıyılmayan, sokaklarında şehri koruyan ilahi ruhların gezindiği, kutsal bir şehirmiş. Bütün hükümdarların hayali bir gün orayı fethetmekmiş. Ama şehrin halkı kendini hep güvende hissedermiş. Çünkü şehri koruyan koca duvarları o güne kadar geçebilen olmamış. Torunlarının torunları doğmuş da daha surlarını yıkabilen ordu duyulmamış.

Derken bir gün genç bir Sultan, "ben bu şehri alırım" demiş. "Aman sultanım yüz yıldır denemedik ordu kalmadı, o şehir alınmaz" demiş vezirleri. Bütün başmühendisler toplanmışlar anlatmaya başlamışlar. "Şöyle alınmaz, böyle alınmaz" Sultan her seferinde yeni bir soru soruyor asla pes etmiyormuş. "Peki ya o kale? Oradan girsek?" "Şöyle kalesi var böyle suru, olmaz, yapamayız" "Deneyelim" demiş Sultan, denemişler olmamış. "O zaman şehrin şu kapısı?", "O kapısı kilitli, bu kapısı lanetli" "Deneyelim" demiş gene sultan. Gene olmamış. "Tamam" demiş Sultan, "şehrin etrafındaki kaleleri keşfedelim" "Ettik Sultanım. Ama işe yaramadı" "Etraftaki şehirleri alalım" "Aldık ama olmadı". Sultanın her dediğini yapmışlar olmamış ama sultan, Nuh demiş peygamber dememiş. Her seferinde yeni bir fikir üretmiş. "O zaman demiş, biz de toplarız donanmamızı, şehre denizden gireriz" "O hiç olmaz Sultanım" demişler. "Neden" diye sormuş Sultan. Yüzünde nasılsa bir yol bulunur diyen rahat bir ifade ile bakmış vezirlerine. Vezirler bu sefer iddialaşmayı kendilerinin kazandığından emin, "çünkü denize dev zincirler germişler, oradan girmemiz imkânsız" demişler. Sultan kısa bir an düşünmüş. "O zaman" demiş gözlerinde parlak bir fikir bulmanın sevinciyle, "biz de gemileri şu tepenin ardından karadan yürütürüz"

Eğer birisinin bu fikri ortaya atacak kadar "mantıksız" işleyen bir zihni olmasaydı, bu paragraflar gerçekten masal olarak kalacaktı. Oysa bu çılgın fikir, bir tarih sayfasını kapatıp bir diğerini açacak kadar ilham dolu bir fikir.

Yaratıcı düşünceye sahip olan zihinlerin önemli bir özelliği var. Akıcı düşünüyorlar. Zeka üzerine araştırmaları ile ünlü Amerikalı psikolog Guilford'un (1897-1987) yaratıcı düşünce modelinde tanımladığı kriterlerden birisi olan akıcılık

çok sayıda fikir üretmek, pes etmemek demek. Yaratıcı zihnin en büyük hazinelerinden birisi. Aklına gelen ilk cevabı verip hemen kaçmayan, fikir üretmeye devam eden, kolay pes etmeyen bir zihin demek. Örneğin bir sorun karşısında akıcı düşünceniz yoksa zihniniz, 'demek ki benim problemim çözümsüz' diyerek bir kenara çekilecektir. Oysa yaratıcı düşüncesi açık ve akıcı düşünebilen zihinler, 'evet bu koşul yerine gelirse çözülür ama o koşul şu an için imkânsız, o zaman ben de şunu deneyeyim, bu da olmazsa o zaman bir de şunu, o da olmazsa şöyle yaparım...' diyor ve yollarına devam ediyorlar. Dikkat ederseniz pes etmiyorlar. Pes etmeyen bir zihin de sonunda bir çıkış yolu buluyor. Üstelik yaratıcılığın uzak çağrışımlı olduğunu konuşmuştuk. Yani en yaratıcı cevaplara, fikir üretmeye devam ederseniz ulaşıyorsunuz.

Eğer akıcılıkla ilgili bir sunum hazırlıyor olsaydım herhalde şunları yazardım:

Aklına gelen ilk en iyi fikir, bazen sonuncu en iyi fikirdir.
Önyargılarını yık, hayal gücünü geliştir.
Kendinle yarış. En fazla sayıda cevabı sen ver.
Aklına gelen birkaç fikre takılıp kalma.
Fikir üretmeye devam et. Yeterli sayı asla yoktur.

'Ama eğitim ortamlarımız buna hiç uygun değil' dediğinizi duyar gibiyim. Çünkü biz, tek ve kesin doğru cevabı bulmak üzere yetiştiriliyoruz. Bu yüzden zihnimizi daha fazla sayıda cevap üretmesi konusunda yeniden eğitmek gerekiyor. Bunun içinde bol bol akıcılık egzersizi yapmak, en iyi yollardan birisi. Yani pes etmeden çok sayıda fikir üretme egzersizleri. Şimdi bunu bir örnek üzerinde deneyelim.

Yaratıcı Düşünce Kutusu

Bir ağacın tepesine tırmanmanın kaç farklı yolunu düşünebilirsiniz?

'Merdivenle çıkarım'. 'İtfaiyeden yardım isterim'. Muhtemelen bir iki alışıldık cevap verdikten sonra yeterli olduğunu düşünerek durdunuz. Zihninize 'başka, peki ya başka, devam et' komutunu vermeye alışmanız gerekiyor. Ancak önce cevap sayısını arttırmak için hayal gücünü devreye sokacağı-

mız, böylece daha fazla sayıda üretmeye sembolik olarak da olsa zihnimizi alıştırabileceğimiz bir yol deneyelim. Çılgın ve saçına düşünmek serbest olsun. Bunun cevap sayınızı hızla arttırdığını hayretle göreceksiniz. Tekrar düşünün, sınırsız, kuralsız, uçuk kaçık düşünün, şimdi kaç farklı cevabınız var?

Aşağıdaki listedekilerden birkaç tanesini bulabildiniz mi?

Paraşütle tepeye ulaşmak
İskele kurmak
Işınlanmak
Teleferikle çıkmak
Karşı ağaçtan ip sallandırmak
Kement atmak
Zürafadan yardım istemek
Bremen mızıkacıları gibi üst üste çıkmak
Dev sapanla fırlatılmak
Ağacı ters çevirmek
Ağacı kesip tepesine çıkmak
Apartmandan tepesine atlamak
Kişiyi taşıyacak bir sincap ordusu eğitmek
Bir tramlenden zıplamak
Bir top içinde fırlatılmak
Ağacın olduğu yeri suyla doldurup, yüzerek ağaca ulaşmak
Drone ile konmak

‘Ama bunlar çok uçuk, çoğu gerçek olamaz’ diyor olabilirsiniz. Halbuki on sene öncesi için drone, 1903’e kadar uçak, 1752’ye kadar elektrik, 1876’ya kadar telefon, 2007’ye kadar cep telefonu mantıksız birer hayaldi. Her şey önce hayal etmekle başlar. Walt Disney’in söylediği gibi *“hayal ederseniz, yapabilirsiniz”*.

Çocuklar oyun oynarken yaratıcılıklarını kullanırlar ve bu onlar için çok kolaydır. Çünkü her şeyi doğal akışına bırakırlar. Bir şeyin ne kadar iyi, doğru, düzgün görüldüğü ile ilgilenmezler. Kumdan bir kale yaptıklarında mükemmel olup olmadığına bakmazlar, çünkü hayal dünyaları içinde o zaten mükemmeldir. Yaptıkları tek şey kendilerini işlerine verip içlerinden geleni yapmalarındır. Buna günümüzün tabiriyle *“akışta kalmak”* diyebiliriz. Bunun sonucunda aldıkları haz-

zın ne kadar büyük olduğunu biliyoruz. Çünkü bir zamanlar hepimiz bunu deneyimledik. Bu yüzden yaratıcılık eğitimlerine başlarken mutlaka kural koyarız. Bu kurallar katılımcı grup kaç yaşında olursa olsun aynıdır. 'Eleştirmek yasak, çılgın ve saçma düşün, mantıklı olmak zorunda değilsin'. Sınırsız tasarım keyfi bir yana, size her zaman çılgın ve saçma düşün diyen birileri olmayacağı için, zihni böyle rahat ve özgür bırakmanın yarattığı keyif bir yana.

Bu bölümü bazı meşhur isimlerin yeterince makul, mantıklı ve ayakları yere basan sözleri ile bitirelim.

"İcat edilebilecek her şey icat edilmiştir, patent bürosu kapatılsın" Charles Duell, 1899. (Amerikan Patent Dairesi Müdürü).

"Havadan ağır makinelerin uçması imkansızdır" Lord Kelvin, 1895. (İngiliz matematikçi ve fizikçi, British Royal Society'nin başkanı).

"Uçaklar ilginç oyuncaklar. Ancak herhangi bir işe yarayacaklarını düşünmüyorum" Mareşal Ferdinand Foch. 1911.

"Atlar kenara atılacak ve otomobiller tüm yolları kaplayacak öyle mi? Bu sadece bir yenilik, bir heves." Horaca Rackham, 1903 (Ford'un kurucusu Henry Ford'un avukatı).

"Bu fotokopi makinesi dediğiniz şeyin dünyada ulaşabileceği en yüksek satış hacmi 5000'dir." 1959. (Xerox'u kurmaya niyetlenen gruba IBM yöneticilerinin verdikleri tavsiye).

"Paris fuarı biter bitmez, elektrik lambası devri kapanacak ve bir daha adını duymayacağız" Erasmus Wilson, 1878. (Oxford Profesörü).

"Açıkçası bilgisayar denen makineye dünyada en fazla 5 adet ihtiyaç olacağını düşünüyorum", Thomas J. Watson, 1943 (IBM başkanı).

Matematik Dersi Kadar Dans Dersi de Alsaydık Dünya Nasıl Bir Yer Olurdu?

Zarlar düşüş gelseydi, belki de her şey başka türlü gerçekleşecekti.
Ağır Roman

Yaratıcı Düşünce Kutusu

New York'taki 40 katlı büyük gökdelenlerden birisinin müşterileri, asansörlerin çok yavaş olduğundan şikâyet etmektedir. Bu sorunu nasıl çözersiniz?

Bu soruya verdiğiniz cevabı şimdilik bir yere not edin. Sonra tekrar döneceğiz. Guilford yaratıcı düşünce modelinde ikinci önemli durak, esnek düşünce. Esneklik farklı kategorilerde fikir üretebilmek, fikirler arasında geçiş yapabilmek demek. Böylece zihin bir şeyin içinde birçok olanak olduğunu görmeye başlıyor. Probleme farklı açılardan bakmaya başlıyor. Bu da problemin çözüm ihtimallerini sayıca artırıyor ve dolayısıyla problemi çözüyor. Örneğin boş bir karton kutuyu ele alalım. Boş bir karton kutu ile neler yapabilirsiniz? Boş bir karton kutuyu bildiğimiz kullanım amacının dışında kaç farklı şekilde kullanabilirsiniz? Öncelikle akıcılığınızı test edin ve kaç farklı cevap bulabildiğinizi not edin. Mücevher kutusu, kalem kutusu, hayvan barınağı, kazak çekmecesini, oyuncak sepeti... Muhtemelen bunları hatta daha fazlasını bulmuş olmalısınız. Peki cevap sayınızı nasıl arttırabilirsiniz?

Herhangi bir nesneye farklı bir açıdan baktığımızda farklı kullanım alanları bulabiliyoruz. Aslında bu hayat problemleri için de geçerli bir durum. Zihninizi esnek düşündüğünde yani farklı ihtimalleri göz önüne aldığında ya da probleme bakış açısını değiştirerek problemi yeniden tanımladığında, çözüme ulaşma ihtimali artıyor. Ayakkabı üretip pazarlayan bir şirket, yıllar önce, pazar araştırması yapmaları için Afrika'ya iki temsilci gönderir. Birinci temsilci, pazar araştırmasını yaptıktan sonra raporunu sunar: 'Afrika'da bizim için hiçbir fırsat yok. Çünkü orada hiç kimse ayakkabı giymiyor'. Aynı yere birkaç ay sonra giden ikinci temsilci de pazar araştırmasını yapar ve şirkete döner: 'Afrika'da bizim için olağanüstü fırsatlar var. Çünkü orada hiç kimse ayakkabı giymiyor'. İkisinin arasındaki fark, problemi birbirlerinden farklı şekilde tanımlamış olmaları. Yani her ikisinin de düşünürken zihinlerinin odaklandığı kategoriler birbirinden farklı.

Biz de şimdi karton kutu problemimizin çözümü için zihnimize daha fazla esneklik sağlayarak, yani problemin çözümüne farklı kategoriler katarak, cevap sayımızı arttırmaya çalışalım. Örneğin, boş bir karton kutuyu bu sefer ev eşyası olarak düşünelim. Yukarıda saydığımız saklama çözümlerinin yanı sıra, abajur, sehpa, çorap deposu, üstünü güzel kaplayarak dosya kutusu veya duvara tablo ya da havlu sepeti diye-

biliriz. Şimdi de taşıma aracı olarak düşünelim. Oyuncak araba, kar kızağı... Peki süs eşyasına ne dersiniz? Yılbaşı ağacına yıldız kesip yapıştırma, hediye paketi, giriş kapısına süs... Yani zihninizin akışını her değiştirdiğinizde yeni bir şey görürsünüz. Bu da cevap ihtimalinizi artırır.

Zihnin esnekliğini arttırmak için düşünmeye devam edelim. Boş bir karton kutu dediğimde muhtemelen aklınıza ayakkabı kutusu ebatlarında bir karton kutu gelmiş olmalı. Peki bu sefer zihninizdeki bu görüntüyü küçültün desem? Zar, küpe, kalem arkası süsü, bozuk para kutusu... O zaman şimdi de büyütün. Köpek kulübesi, çocuk oyun evi, plaj kabini...

Daha küçük bilgisayarlar, mikro çipler, cep telefonları, daha büyük binalar, daha büyük gemiler, onları normal boyutlarının dışında düşünenlerin ortaya koyduğu sonuçlar. 'Kuş evleri' mesela. Hatta Osmanlı dönemindeki adıyla 'kuş sarayları'. Günümüzde her ne kadar kaybolmaya yüz tutmuş olsalar da, 'kuşlara ev yapmayı düşünmek' ne kadar orijinal ve aynı zamanda zarif bir fikir. Kuşlara nezaket ve hürmetle yaklaşan hatta leyleklerin bakımı ve tedavisi için "Gurabahane-i Laklakan" müessesesini kuran Osmanlı'nın, bildiğimiz ev formunun daha küçük bir versiyonunu tasarlama fikrinin mimari bir estetik ile hayat bulmuş hali.

Selimiye Camisi Kuş Evi, Üsküdar, İstanbul³⁵

³⁵ Fotoğraf kaynağı: Duygu İlhan Söylemez, "Geç Dönem Osmanlı Mimarisinde İki Kuş Evi Örneği: Ayazma ve Selimiye Camii", *Journal of Current Research on Social Sciences*, 9 (4), 2019, s. 41-58.

Şimdi de başka bir kategori deneyelim. Boş bir karton kutu dediğimde, tıpkı normal boyutta olduğunu hayal etmiş olabileceğiniz gibi sadece tek bir kutunun görüntüsü gözlerinizin önüne gelmiş de olabilir. Bu sefer çoğaltalım, birden fazla karton kutu düşünelim. Kitaplık, ayakkabı düzenleyici, oyuncak tren... Kategorileri arttırmamız mümkün ama son olarak bir de yeniden yorumlamayı deneyelim. Yani karton kutu sorunu normal bir kutu olarak algılamamanın ötesine geçip, kutuyu açalım, hatta yırtalım, parçalayalım, bölelim, eritelim. Akılınıza neler geldi? Halının altına koyup kaymasını önlemek, yılbaşı süsleri kesmek, cetvel yapmak ya da en basitinden sobada yakıp ısınmak...

Soruyu ilk duyduğunuzdaki cevap sayınızla şimdikini kıyasladığınızda, zihninizin her farklı kategoriye geçtiğinde biraz daha fazla üretebildiğini fark etmişsinizdir. Dolayısıyla esneklik bir şeye her zamankinden farklı bir gözle bakabilmek, bir şeyin içinde birden fazla olanak olduğunu görebilmek demektir. Probleme farklı bir gözle bakabilmek, problemin çözümüne kolaylık getirir. Dolayısıyla hem çözüm şansını hem de çözüm sayısını artırır.

Gelelim yukarıdaki sorumuza. 'New York'taki 40 katlı büyük gökdelenlerden birisinin müşterileri, asansörlerin çok yavaş olduğundan şikâyet etmektedir. Bu sorunu nasıl çözersiniz?' Bu sorunun New York'ta gerçekten yaşanmış eski bir hikâye olduğuna dair bir varsayım var. Asansör firması gelip asansörle ilgili her türlü incelemeyi yapmış. Motorun hızı, kapasitesi her şeyi tamam. Yani asansörün hızını arttırmamızın başka bir yolu olmadığı kesin. Ancak insanlar şikâyet etmeyi sürdürüyor. Bunun üzerine firma problemin tanımını değiştirmeye karar vermiş. Madem insanlara asansörün yeterince hızlı olduğunu ispatlayarak sorunu çözemiyoruz, o zaman asansörde geçirdikleri süreyi nasıl daha eğlenceli bir hale getirebiliriz demişler. Probleme bu farklı pencereden bakınca, asansörün her yanını aynalarla kaplamaya karar vermişler. Sonuçta insanların kendilerine bakıp oyalanırken, asansörde geçen süreyi pek de algılamadıklarını görmüşler. Eğer problemi asansör hızını arttırmak olarak kabul etmeye devam etselerdi, sorunu çözemeyeceklerdi.

Böyle bir düşünce yapısı için zihnimize farklı ve çeşitli uyarıcıların sunulması gerekir. Yaratıcılık konusuyla yakından ilgilenen İngiliz eğitim bilimci Ken Robinson (1950-2020), *“eğitim bizi hakkında hiçbir fikrimizin olmadığı geleceğe hazırlayan tek araçtır”* diyor. Henüz girmekte olduğumuz ve hakkında herhangi bir tecrübemizin olmadığı teknoloji çağını düşünürsek, yeni çağa uyum sağlamakta zorlanmamak için en fazla esnek düşünceye ihtiyaç duyacağımız aşikâr. Çünkü Robinson’un dediği gibi, fikrinizin olmadığı bir geleceğe hazırlanıyorsanız eğer, ihtiyaç duyacağınız en önemli şey beyninizin uyum sağlama yeteneğini en iyi şekilde kullanabileceği bir esnekliğe sahip olmasıdır. Ama test çözme usulü yetiştirilip, üzerinde fikirler üretebileceği sorularla hiç meşgul olmayan, odaklandığı tek şey doğru olan cevabı bulmaktan ibaret olan, okumayan, yazmayan, hatta dahası var, dans etmeyen, şiir okumayan, enstrüman çalmayan bir çocuk, nasıl olacak da beyninin esnekliğini geliştirebilecek? Yukarıdaki fotoğrafta yer alan kuş evini hatırlayın. Bu günlerde herkes çevresindeki kaba taş yığınlarını eskinin zarif mimarisiyle karşılaştırıp ‘nereye gitti bu naif insanlar’ diye hayıflanıyor değil mi?

Ken Robinson bir de şunu soruyor: *“Bu gezegendeki bütün çocuklar her gün matematik dersi alıyorlar. Eğer biz onları her gün matematik dersine soktuğumuz kadar, dans dersine de soksaydık, dünya nasıl bir yer olurdu? Ne değişirdi?”*

Bir Gökdelen ile Empati Kurabilir misiniz?

Herkes aynı fikirdeyse, hiç kimse yeterince düşünmüyor demektir.
Mevlana

Esneklik için en iyi egzersizlerden birisi, kendinizi başkalarının yerine koyarak düşünmektir. Başka hayatları hissetmeye çalışarak başlayabilirsiniz. Sokakta yanınızdan geçen, kafede otururken gördüğünüz insanlara bakın. Otobüsle geçerken gördüğünüz evlere. Orada yaşayan ‘başka’ hayatlara. Kendinizi onların yerine koyun. ‘O insan’ olduğunuzu hissetmeye çalışın. Başka bir varoluşu hissetmeyi deneyimleyin. Nasıl bir hayatı olabilir? Yüzüne baktığınız zaman ne görüyorsunuz? Ne hissediyor olabilir? Nasıl bir hikâyesi olabilir?

Kendi yaşadığınız sorunlara başkasının gözüyle bakmayı da deneyebilirsiniz. Sorunu başkalarının bakış açısıyla görmek, çözüm için daha yaratıcı stratejiler bulmayı sağlıyor. Örneğin New York'ta insanların hapishaneden kaçmak için ne gibi yaratıcı çözümler üretebileceklerini araştıran bir deneyde, katılımcılardan kendilerini hapisten çıkartacak yollar bulmaları istenmiş³⁶. Sonra aynı şeyi hapisten kaçacak birisine yardım etmek üzere tekrarlamaları söylenmiş. Bir başkası için çözümler araştırırken, çok daha yaratıcı çözümler üretebilmişler. Çünkü o zaman zihinlerini kendi gerçeklikleri ile sınırlandırmadan düşünmeyi başarmışlar. Çözmekte zorlandığınız bir probleminiz varsa, 'bir başkası bana aynı sorunla gelse ona neler tavsiye ederdim, ne yapmasını önerirdim' gibi bir sorgulama, zihninizin sıkıştığı dar alandan özgürleşmesine, bir diğer deyişle sıkıştığı kutudan dışarı çıkarak etrafa bir göz atmasına yardımcı olabilir.

İngilizcede yaratıcı düşünce için bir söylem var: 'Thinking outside the box', yani "kutunun dışına çıkarak düşünmek" Bir kutunun içinde olduğunuzu düşünün. Şöyle bir etrafınıza bakın. Ne görürdünüz? Tıpkı yukarıda kendisini hapishanede düşünene denekler gibi, dört duvar. Şimdi havaya doğru yükseldiğinizi hayal ederek kutunun üstüne çıkıp etrafa bir de oradan bakmayı deneyin. Artık tek gördüğünüz dört duvar değil. Zihnen rahatladığınızı hissedebiliyor musunuz? 'Daha fazlasını görmek için kutunun dışına çık' diyen bir söylem bu. Çözümü bulmakta zorlandığınızda beyninizin esnekliğine başvurun ve sorunu farklı açılardan, örneğin başkasının gözü ile görmeyi deneyin. Hatta bu kişi mümkün olduğu kadar size zıt düşünen biri olsun.

İnsanlara bir şeyleri fark ettirmenin, düşünce dünyalarında yeni ufuklar açabilmenin en etkili yollarından birisi alegori³⁷ kullanmak. Yani o düşünceyi, davranışı ya da eylemi kavratılabilmek için, onun yerini tutabilecek simgeler, simgesel sözler ve benzetmeler kullanmak. Beynimiz hayal etmeyi se-

³⁶ E. Polman ve K. J. Emich, "Decisions for others are more creative than decisions for the self", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37(4), 2011, s. 492-501.

³⁷ Alegori: Bir görüntü, bir yaşantı veya bir davranışın daha iyi kavranmasını sağlamak için göz önünde canlandırıp dile getirme, yerine koyma (TDK Sözlük).

viyor ve hayal dünyasını kışkırtan imgeler yaratmaya teşvik edilirse -kitap okumak, masal dinlemek, film izlemek gibi- düşünceyi kavraması daha da kolaylaşıyor. Platon'un meşhur bir alegorisi var. 'Platon'un Mağarası' olarak biliniyor. *Devlet* adlı eserinin yedinci kitabında Sokrates'in ağzından ortaya atılan, antikçağ felsefesinin önemli alegorilerinden birisi. Hikâye şöyle; karanlık bir mağara düşünün. Mağaranın içi insanlarla dolu. Hepsi mağaranın bir duvarı boyunca zincirlenmiş durumda. Elleri, kolları hatta kafaları bağlı, zincirli. Kafalarını sağa sola bile çeviremiyorlar ve doğduklarından beri de oradalar. Tek görebildikleri, karşılarındaki boş duvar. Mağaranın dışında ise devam eden bir hayat var ama onlar bilmiyorlar. Mağaranın girişinden karşılarındaki boş duvara, dışarda devam eden hayata ait nesnelerin hareketli gölgeleri yansıyor. Kuşların, ağaçların gölgeleri. Duvara vuran gölgelerin ne olduğuna dair tahminlerde bulunmaya çalışıyorlar. Gerçeğin ne olduğunu hiç bilmeden. Derken bir gün içlerinden birisi zincirlerinden kurtulmayı başarıyor ve dışarı çıkıyor. Dışarıdaki dünya ile karşılaştığı zaman ise duvara vuran gölgelerin aslında ne olduğunu anlayıp içeri koşuyor, gerçeği haber vermek için. Ama içeride hiç kimse ona inanmıyor. Yani kimse gerçeğin ne olduğunu öğrenmek için zincirlerini kırmıyor. Onlar için tek gerçek gölgeler.

İnsanların gördükleri şekillere anlam verme ihtiyacı aslında yaratıcı düşüncenin bir eylemi. Tıpkı kahve falına bakarken olduğu gibi. Ya da bulutların şekillerini bir şeylere benzetmeye çalışmamız gibi. Bu ihtiyacın ta kendisi yaratıcılık zaten. Mağaranın içindeyken gördüğümüz ama dışarı çıkana kadar ne olduklarını tam olarak anlamlandıramayacağımız gölgeler. Yaratıcı düşüncenin meşhur benzetmesi 'Think outside the box' bize tam olarak bunu söylüyor. Kutunun dışında düşün. Hep aynı yerden aynı duvara baktığında yeni ve farklı bir şey göremezsin. Oysa kutunun dışına çıkıp etrafına baktığında yeni bir şey fark etme ihtimalin artar. Zihnimizin derinliklerinde gezinip duran gölgeler, yaratıcılığın ışığında yeni ve farklı gerçekliklerde vücut bulurlar. Ancak o zaman alışlagelmişin dışında, zihnimizi hapseden kısıtlamalar olmadan düşünebiliriz ki bu da yaratıcılığın temeli.

Şimdi önceki bölümde sorduğumuz New York'taki gökdelen sorusunu biraz değiştirelim. Gene 40 katlı çift asansörlü binanın içindeyiz. Sabah ve akşam iş giriş ve çıkış saatlerinde asansörler yetmiyor ve insanlar girişte kalabalık kuyruklar oluşturuyorlar. Bu problemi nasıl çözebiliriz. Şu ihtimalleri düşünmüş olabilirsiniz: Personelin giriş çıkış saatlerini izdihama neden olmayacak şekilde yeniden düzenleyebiliriz. Asansörleri tek ve çift kat kullanılacak şekilde düzenleyebiliriz.

Şimdi çözüm ihtimalimizi arttırmak için biraz da esnek düşüncemizi kullanarak problemi farklı açılardan görmeye çalışalım. Mesela kendimizi problemin yerine koymayı deneyelim. Tıpkı yukarıda kendimizi başkalarının yerine koyduğumuz gibi, şimdi de binanın yerine koyalım. Şu an ilk kez cansız bir nesne ile empati kuruyor olabilirsiniz. Problem size ilk verildiğinde muhtemelen kendinizi binanın girişinde, kalabalık bir kuyrukta asansörü beklerken hayal ettiniz. Bu sefer kutunun dışına çıkarak binanın kendisi olarak hayal edin. Asansöre binip yukarı çıkanları hissedin. Merdivenlerden aşağı inenleri seyredin. Katlara, binadaki odalara bakın. Başka çözümler bulabildiniz mi? Asansörü kullanmayıp merdivenleri kullananları ödüllendirmeye ne dersiniz. Ya da garaja inen bir kaydırak sistemi mi geliştiresek? İtfaiyeciler gibi. Neden olmasın. Kutunun dışından bakmaya devam edelim. Bu sefer problemin etrafında dolaşalım. Binarun da dışına çıkalım yani. Önce karşı kaldırımdan binaya bakalım. Ne görüyoruz. Bahsettiğimiz yer New York olduğuna göre dip dibe gökdelenler olmalı. Yandaki gökdelen ile bizim gökdelen arasında camdan bir tüp geçit nasıl olur mesela? Yandaki binanın giriş kapasitesinden yararlanmak için. Peki başka. Binarun çevresinde dolaşalım. Sonra tekrar en üst kata çıkalım. Mesela çatıya. Bir de oradan bakalım. Şimdi farklı bir şey görebildiniz mi? Binarun çatısına bir helikopter pisti yaptırmaya ne dersiniz.

Son olarak da problemi yeniden tanımlamayı seçelim. Problemimiz girişte oluşan kalabalık kuyruk sorunu olmaktan çıksın, binanın girişindeki kalabalık kuyrukları, asansör sırası beklerken oyalamak olsun. Şimdi farklı bir şeyler görebiliyor musunuz? Mesela problemin orijinalinde olduğu gibi

giriş aynalarla kaplamaya ve insanları oyalamaya ne dersiniz? Ya da canlı müzik yayını yapalım. Hatta girişe mini bir kafeterya bile açabiliriz.

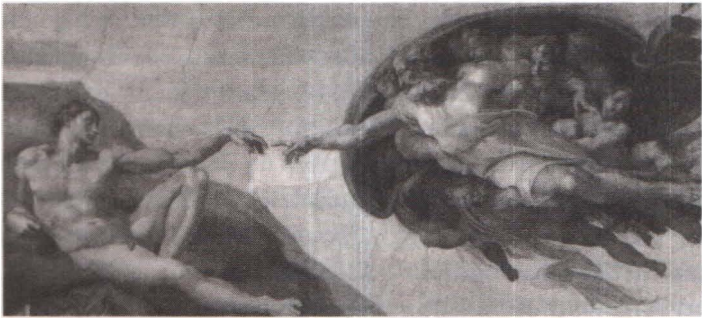
'Hep aynı şeyleri yapıp farklı sonuçlar beklemek deliliktir' demiş Einstein.

En Kârlı Yatırım: Kristal Kafatası

Maalesef sen delisin, çatlaksın, sıyırmışsın. Ama sana bir sır vereyim mi; iyi insanların çoğu öyledir.

Lewis Carroll, *Alice Harikalar Diyarında*

Aşağıda gördüğünüz Michelangelo'nun (1475-1564) meşhur eseri *'Adem'in Yaratılışı'*. Vatikan'daki Sistine Şapeli'nin tavanındaki ünlü fresk.

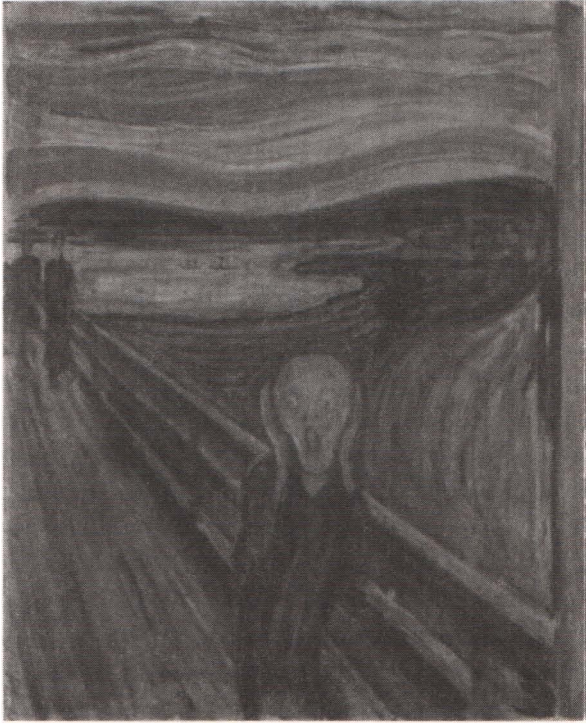

Adem'in Yaratılışı, Michelangelo, 1511

Bu muhteşem eser, içinde bulunduğu çağın resim sanatına bakış açısını yansıtıyor. Dini öğeler, kutsal kitaplardan mesajlar. Şimdiki eserimiz ise ekspresyonizmin öncülerinden Edvard Munch'ün (1863-1944) meşhur *'Çılgılık'* tablosu.

Munch bu eserini Michelangelo'nun yaşadığı dönemde, resim sanatı henüz seküler değilken, yani kutsal dini figürler dışında kalan şeyleri resmetmek yasakken yapabilir miydi? Eğer yapsa ne olurdu? Neden böyle bir eserin ortaya çıkması için bu kadar zaman geçmesi gerekti? Hepsine pek çok cevap verilebilir ama her üç sorunun da ortak cevabı, *'çünkü devrin*

ortak zihin yapısını temsil eden düşünce ve fikirler, Munch'ün tablosuna değer verecek algıya sahip olana kadar esneklik göstermek zorundaydı' şeklinde yanıtlanabilir.

Çığlık, Edvard Munch, 1893

Bir düşünceden diğerine geçme becerisine 'bilişsel esneklik'³⁸ deniliyor. Sorunlara farklı açılardan bakmamızı sağlayan frontal korteksin en önemli özelliklerinden birisi. Yeni düşüncelerin gelişimine açık olmayı mümkün kıldığı gibi, farklı fikirleri kabul etmeyi de kolaylaştırıyor. Esneklik bireysel ol-

³⁸ Bilişsel esneklik: "Bireyin değişen durumlardan kaynaklı taleplere uygun tepki verebilme konusunda sahip olduğu bilgilerini spontane olarak yeniden yapılandırabilme yeteneği". R. J. Spiro ve J. C. Jehng, "Cognitive flexibility and hypertext: Theory and technology for the nonlinear and multidimensional traversal of complex subject matter", *Cognition, education, and multimedia: Exploring ideas in high technology*, 1990, s. 163-205.

duğu kadar toplumsal olarak da gerekli bir öge. Gerek sanat, gerek edebiyat, gerek bilimsel akımlar, zaman içerisinde esnek düşüncenin farklı açılımlar geliştirmesi ile gelişip şekilleniyor.

Esnek düşünce kişiyi aynı zamanda orijinal olana da götürüyor. Çünkü zihin düşünce kapılarını açtığı zaman özgürleşir ve daha az rastlanan, başkasının düşünmediği, orijinal olanı düşünmeye başlar. Bu yüzden Guilford'un yaratıcı düşünce için tanımladığı bir diğer özellik de orijinallik. Orijinal düşünce, kimsenin düşünmediğini düşünmek, ortaya özgün fikirler koymak, az rastlanan cevaplar oluşturmak, herkesin gittiği yoldan gitmemek anlamına geliyor.

Örneğin bir yaratıcı düşünce testinde size eski bir ayakkabı ile ne yapabilirsin diye sorduklarını farz edin. İçine çiçek ekerim dediğinizde yaratıcılığınızı kullanmış oluyorsunuz. Kalem kutusu yaparım, küçük civcivime ev yaparım gibi kaç farklı sayıda fikir oluşturabileceğinize dair akıcılık denemeleri de yapabilirsiniz. Hatta taşıma kategorisinden çıkıp, farklı fikirlere ulaşmayı deneyebilirsiniz. Örneğin küçük bir ayakkabı ise, araba camınıza süs yapıp asmak ya da eklemeler yaparak 'ayakkabı adam kuklası'na dönüştürmek gibi. AIDS'ten ölenlerin ayakkabılarını boş bir meydanda toplayarak soruna çarpıcı bir şekilde dikkat çekmek veya 50 yaşına geldiğinizde giydiğiniz tüm ayakkabıları bir araya toplayarak 'yürüdüğüm yollar sergisi' oluşturmak ise az rastlanan fikirler olduğu için orijinal düşünceyi temsil edeceklerdir. Orijinallik günümüz rekabetçi toplumunda kişiye en fazla para kazandıran düşünce yapısı haline gelmiş olabilir. Farklı olanı düşün ve öne çık. Tıpkı Damien Hirts'ün yaptığı gibi.

Damien Hirts İngiliz bir sanatçı. Eserleri dünyada pek çok koleksiyonerin ilgisini çeken bir sanatçı üstelik. Akıllı manevralarla ve orijinal düşünce yeteneğini kullanarak, eserlerini ciddi yatırım araçlarına dönüştürmeyi başarmış. İsmi duyulmaya başladığı yıllarda Hirst, seksenlerde popüler olmaya başlayan Maya-Aztek kültürlerini kendisine hedef seçmiş. British Museum'da keşif amaçlı dolaşırken Aztek kültürünün yaratıcı tanrılarından Tezcatlipoca'yı görmüş ve elmas kaplı bir versiyonun çok ses getirebileceği fikri aklına gelmiş.

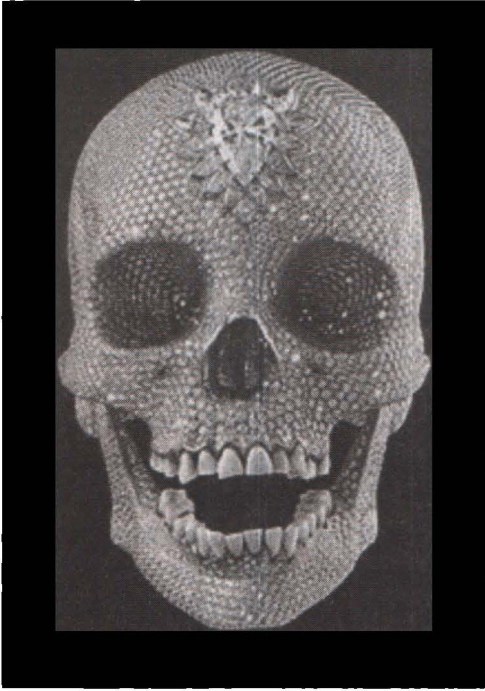

Tezcatlipoca'nın turkuaz maskesi

Tabi böylesi orijinal bir düşünce ile geçmiş bir kültürün önemli bir eserine çağdaş bir yorum getirmek harika bir fikir. Ancak bir kafatasını kaplayacak sayıda elmas ciddi bir maliyet gerektirir. Bunun üzerine Hirst, tüm servetini bu esere yatırmaya karar vermiş. Böylece eserinin yatırım değerini de garantilemiş. Ancak yine de esere biraz daha anlam katmasının eksik kaldığını düşünüp bu sefer de gidip 'Afrika kanlı elması'nı temsil edecek nitelikte bir elmas satın almış. Kanlı elmas, Afrika'da elmas madenlerinde çok zor ve insanlık dışı şartlarda, canları pahasına çalışan Afrikalı köleleri temsil eden, güçlü bir metaforik anlatım aslında. Zengin hayatların elmas tutkuları için kölelerin döktükleri kanı, boşa geçen hayatlarını anlatıyor. Böylece kafatası, güçlü bir anlatımla ölümle daha fazla ilişkilendirilecek bir anlam daha kazanmış. Yaratıcı beyin durur mu! Akıcılık son bir oyun daha oynamış. Eserin ölümsüzlükle bağını kuracak bir fikir daha yakalamış ve

ölümle alay edercesine, kafatasını gülümseyen bir suretle tasarlamış. Sıra eserine bir isim vermeye gelmiş. Bu sefer de küçükken yaramazlık yaptığında annesinin ona kızdığı zaman söylediği bir sözü hatırlamış. 'For the love of God (Tanrı aşkına!)'. Ve eserine bu ismi vermiş³⁹.

Damien Hirts bir buçuk yılda tamamladığı platinden dökmüş kafatasını, 18-20 milyon dolarlık 1,106.18 karat, 8,601 parça elmasla kaplamış ve alnına da değeri tek başına 4,2 milyon dolar olan damla şeklinde büyük bir elmas daha yerleştirmiş. 20 milyon dolar civarında elmas bezeli eserine 100 milyon dolar değer biçerek White Cube Sanat Galerisi'nde sergilemeye başlamış. Şimdiki değeri 51 milyon dolar.

For the Love of God, Damien Hirst, 2007

³⁹ J. Biles, "For the Love of God: Excess, Ambivalence, and Damien Hirst's Diamond Skull", *The Uses of Excess in Visual and Material Culture, 1600–2010*, 2014.

Tabii ki bu örnek, sanatın meta kültürü ile ilişkisi bağlamında eleştirilebilir. Yerel kültürü, tüketecek bir nesne olarak görmüş olması en çok eleştiri aldığı nokta mesela⁴⁰. Ancak orijinal düşünme becerisi örneği teşkil ettiği aşikâr. Hatta öyle ki, sanat dünyasında hangi kategoride değerlendirilmesi gerektiği konusunda şaşkınlık yaratmış durumda. Onun bir sanat eserinden çok bir 'rock yıldızı' olduğunu söyleyen de var, 'paranın sanatla buluştuğu bir el bombası' olduğunu söyleyen de. Ama kesin olan bir şey var ki, son derece orijinal.

Sessizliği Besteleyebilir misiniz?

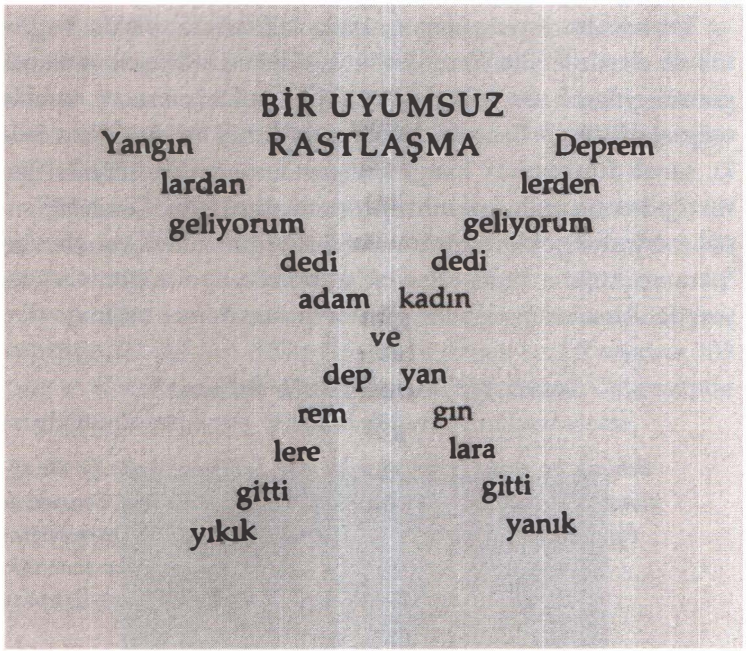
Sahipsiz bir elmas bulursan senin olur. Sahipsiz bir ada da. Bir düşünce ilk senin aklına gelirse beratını alırsın, senin olur. Benimki de öyle: "Benden önce kimse yıldızlara sahip olmayı akıl edemediğine göre, yıldızlar benimdir.
Küçük Prens, Antoine de Saint-Exupery

Orijinal düşünce örneklerinden söz etmek her zaman çok keyiflidir, çünkü bu orijinal düşünceler yaratıcılarının zihinlerine geldiği anda onların hissettikleri coşkuyu, biz o fikirleri okurken de hissedebiliyoruz. Üstelik orijinal fikirleri duymanın ve okumanın bir güzel tarafı da okura parlak fikirler konusunda ilham verici olmaları. Birkaç orijinal düşünce örneğine göz atalım. Neydi orijinallik? Kimsenin gitmediği yoldan git. Kimsenin düşünmediğini düşün. Özgün olanı keşfet.

Önce bir şiirle başlayalım. Şiir nasıl yazılır? Belli kurallar çerçevesinde, alt alta gelen satırlar bütünü içerisinde yazılır. Ama gördüğünüz gibi kendi kuşağının en romantik şairlerinden Metin Altıok (1940-1993) öyle düşünmemiş.

Ortaya da muhteşem yaratıcılığının sonucu olan 'Bir Uyumsuz Rastlaşma' isimli eseri çıkmış. Tam bir orijinallik örneği çünkü tarımın tüm kriterlerini karşılıyor. Bildiğimiz formların dışına çıkıyor. Hangi kelimenin hangisiyle eşleşeceğini okura bırakarak sayısız kombinasyonlar sunuyor.

⁴⁰ L. White, "Damien Hirst's Diamond Skull and the Capitalist Sublime" *Cambridge Scholars Press*, 2009, s. 155-171.

Bir Uyumsuz Rastlaşma, Metin Altıok

Peki bir müzik eseri nasıl bestelenir? Sınırsız ve sonsuz kombinasyonları ile notalar, melodiler, armoniler bir araya getirilerek. En fazla ne ölçüde yaratıcı bir beste/ses/melodi hayal edebiliriz? Bunun çok çeşitli cevaplarını verebilmek mümkün tabii ki ve hatta cevabın sınırsız sayıda olduğunu da söyleyebiliriz. Örneğin Luigi Russolo'nun (1885-1947) 'L'arte Dei Rumori' yani 'Gürültü Sanatı'⁴¹ adlı eseri, kır ve şehir seslerine dikkat çekmek için tasarlanmış. Alışıldık olanın aksine gürültü yapan makineler bile kullanılmış.

Doğanın kendisini müzikal bir araç kullanmanın çok yaratıcı bir örneği var. Çöpür taşı⁴². Selçuklularda, hatta Osmanlı zamanında bile sürmüş olan bu uygulama, suyun mimaride müzikal kullanımını sağlamış olan bir yaratıcı düşünce uygu-

⁴¹ Luigi Russolo, "L'Arte dei Rumori", dinlemek için:

<https://youtu.be/-1SOuCLhCTY>

⁴² Hakkı Acun, *Türk Kültüründe Taşlar*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2014.

laması. İçinden dere veya çay akan bir şehirde oturuyorsunuz diyelim. Küçük arklarla bu suyu bahçenizden, avlunuzdan geçiriyorsunuz. Avluda suyun içinden geçerken farklı sesler çıkartabileceği oyukları olan bir taş döşeme stili ile melodi sü-rekliliği elde ediyorsunuz.

Kayseri Güpgüpoğlu Konağı'nda çöpür taşı uygulaması⁴³

Başka bir ilginç besteye bakalım. Mizahi ve minimalist besteleri ile tanınan Erik Satie'nin (1866-1925) 1917-1923 yılları arasında bestelediği 'Musique d'Ameublement⁴⁴' yani Türkçe ifadesi ile 'Mobilya Müziği'. Hikayesi şöyle⁴⁵: Bir gün Satie ve ressam Ferdinand Léger (1881-1955) bir restorana giderler. Restoranda gayet gürültülü bir orkestra müzik yapmaktadır. Satie, Léger'e dönüp: "Aslında çevredeki gürültülerin bir parçası olacak bir mobilya müziği yapmaya ihtiyaç var. Bu melodik bir müzik olacak. Çatal-kaşık seslerini boğmadan maskeleyecek ama bunu yaparken ön plana da çıkmayacak. Konuklar arasında ba-

⁴³ Fotoğraf Seda Özen Bilgili sosyal mediasından alınmıştır.

⁴⁴ Erik Satie, "Furniture Music (Musique d'ameublement)", dinlemek için: <https://youtu.be/KjSBSxWMnNo>

⁴⁵ M. K. Özkul, "Geleneğe Bağlı Bir Devrimci: John Cage", *Art-e Sanat Dergisi*, 12(24), s. 359-371.

zen oluşan garip sessizlikleri de dolduracak, onları sıkıcılıktan koruyacak. Dahası, dışarıdan gelip ortama giren sokak seslerini de etkisileştirecek" der.

Son derece yaratıcı bir fikir. Ve söylediğini yapar. 'Mobilya Müziği' isimli eserini besteler. Bu fikir, modern müzikte devrim yaratan isimlerden biri olan John Cage'in (1912-1992) '4'33"' isimli eserine de ilham kaynağı olur. Cage bir adım daha ileri gider ve orijinal düşüncenin 'kimsenin düşünmediğini düşün' kuralına uygun olarak, 'sessizliği' besteler. Bestenin kendisi kadar eserin sergilenme performansı da oldukça yaratıcıdır⁴⁶.

1952 yılının 29 Ağustos'unda New York Woodstock'ta dinleyiciler, Cage'in yeni eseri '4'33"'ü dinlemek üzere salonu doldururlar. Meşhur piyanist David Tudor (1926-1996) üzerinde frakıyla piyanosunun başına geçer. Piyanosunun kapağını açar. Elinde bir kronometre vardır. Sonra kapağı kapar ve kronometreyi çalıştırır. Hiçbir şey çalmadan otuz saniye bekler ve piyanonun kapağını açıp, yeniden kapatır. İkinci bölüm başlamıştır. İkinci bölüm iki dakika yirmi üç saniye, üçüncü bölüm ise bir dakika kırk saniye sessizlik ile sürer. Parça boyunca Tudor tek bir nota bile çalmaz, kasıtlı bir ses çıkarmaz ve bir kronometre tutarak nota kâğıtlarını çevirmekle yetinir. Her bölümde performans aynıdır. Sessizlik. Cage'in buradaki amacı tabii ki seyirciyi kızdırmak değildi. Aslında sessizliğin mümkün olmadığını ispatlamaktı. Çünkü sessizlik olarak düşündüğümüz anlarda da dünya seslerini üretmeye devam etmektedir. Dışardaki rüzgar, çatıya düşen yağmur damlaları, insanların şaşkın konuşmaları ve hatta kızgın bir şekilde salonu terk edip giderken çıkarttıkları sesler. Sessizlik imkânsızdır.

Sonuç tahmin edebileceğiniz gibi. Cage şarlatanlıkla suçlanır. Beklenen son, çünkü insanoğlu her türlü yeni fikre tepkisel yaklaşıyor ve bu da yaratıcılığın en büyük engelleri arasında. Kitap boyunca bunun pek çok örneğini zaten inceledik. Ancak özgün ve yaratıcı olanın önünde durmak imkânsız ve özgünlük, orijinallik insan zekâsının sınırsız açılımları eşli-

⁴⁶ John Cage, "4'33'", izlemek/dinlemek için: <https://youtu.be/JTEFKFiXSx4>

ğinde yoluna devam ediyor. Üzerine sayısız makale yazılmış hatta tezler yapılmış “4’33”, bir müzik parçası mı yoksa performans sanatı örneği mi hâlâ tartışılıyor. Ancak önemli olan şu: ‘Hâlâ tartışılıyor’. Yani sessizliğe adanmış bir eser tahmin edilemeyecek bir ses getirdi. Çünkü Cage tam olarak yaratıcı bir zihinden bekleneni yaptı ve esnek ve orijinal düşündü. Beste yapmak için hiçbir enstrüman ve tek bir nota kullanmadı. Anlaşılan o ki karşımıza çıkan her yeniliği, alışageldiğimiz argümanlarla değerlendirme eğilimindeyiz. Bu yüzden farklı bakış açılarını görmezden geliyoruz. Alışık olduğumuzu, bildiğimizi, değişik olmayanı tercih etme ve beğenme eğilimimiz var. Hâlbuki sessizliğin bile bestelenebilir olması, hayatta karşımıza çıkan her şeyin aslında yaratıcılık için bir araç olduğunun göstergesi. Tıpkı müzik öğretmeni Favio Chavez’in, Paraguay’da kurduğu ‘Geri Dönüşüm Orkestrası’ gibi⁴⁷.

Cateura, Paraguay’ın en yoksul semtlerinden birisi. Halk geçimini çöp toplayarak ve çöpleri geri dönüşüm için ayrıştırarak kazanıyor. Favio Chavez de bu çöplükte ekolojik teknisyen olarak çalışıyor ama aynı zamanda bir müzik öğretmeni. Bir öğretmen olarak yoksul halkın çocuklarının suç çeteleri ve uyuşturucu tuzağı arasındaki amaçsızlıklarına bir çözüm üretmek istiyor ve onlara müzik öğretip bir orkestra kurmaya karar veriyor. Ama bir sorunu var. Ortada ne enstrüman, ne de bir orkestra dolusu enstrüman alacak para var. Elinde olan tek şey çöp. O da diyor ki ‘madem tek sermayem çöp, ben de enstrümanları çöpten yaparım’. Yaratıcılığı kıskırtan en önemli özelliklerden birisi belirsizlik ve sıkıntıdır. Belirsizlik ve zor koşullar altında çok daha fazla yaratıcılığımızı kullanırız. Chavez de öyle yapıyor ve çöplükte bulduğu malzemeleri toplamaya başlıyor. Tahta dolap kapakları, teneke kutular, plastik bidonlar, çatallar, düğmeler... Sonuç: bir köy dolusu çocuktan oluşan harika bir orkestra. İsmi de Geri Dönüşüm Orkestrası koyuyorlar ve dünyayı gezerek konserler verecek, Metallica ve Megadeth gibi efsane grupların konserlerinde de sahne alacak kadar meşhur oluyorlar. Bu çaba-

⁴⁷ Favio Chavez, Paraguay Geri Dönüşüm Orkestrası’nı izlemek için: <https://youtu.be/8Nmckhhs-I>

nın çocukların geleceğe ümitle bakabilmesi için yaktığı ışık da cabası. Bu hikaye size de Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu'yu köy köy gezerek imkansızlıklardan harikalar yaratan Cumhuriyet'e ışık tutan köy öğretmenlerimizi hatırlatmadı mı?

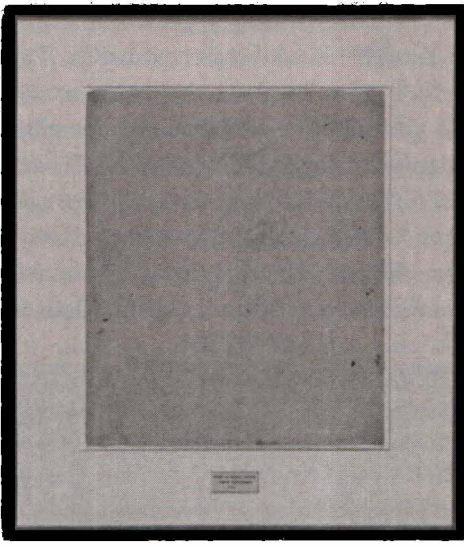

Geri Dönüşüm Orkestrası, Paraguay

Şimdi de resim sanatına bir göz atalım. Artık ipuçlarına sahipsiniz. Muhtemelen tahmin edeceksiniz. Bahsedeceğim eser, üzerinde hiçbir şey olmayan bir tablo. Ama onun hikâyesi de son derece orijinal.

Robert Rauschenberg (1925-2008), 1960'larda meşhur olmuş Amerikalı bir ressam ve performans sanatçısı. Willem de Kooning (1904-1997) ise meşhur Hollandalı soyut ekspresyonist bir ressam. Hikâye kısaca şöyle: Rauschenberg bir gün Kooning'in bir taslağını alır ve 40 adet silgi tüketerek oturup bir güzel siler. Sonra da 'Silinmiş De Kooning Çizimi' ismini vererek sergiler.

Bu hareketi aslında sanat eserinin biricikliği ve sanatçının soyluluğu kavramlarına indirilmiş bir darbe anlamına da geliyor. Bu eser de bir performans sanatı göstergesi mi yoksa vandalizm örneği mi gibi tartışmalarla hâlâ konuşulan ve üstüne sayısız makale yazılmış bir eser. Çünkü orijinal. Yani insanları beklemedikleri bir şey ile karşılaştırıyor. Kimsenin aklına gelmeyenle. Aslında "Alice Harikalar Diyarında"'nın yazarı Lewis Carroll'un dediği gibi "İmkânsıza ulaşmanın tek yolu, onun mümkün olduğuna inanmaktır".

Erased de Kooning Drawing (Silinmiş De Kooning Çizimi), Robert Rauschenberg, 1953

Tüm bu parlak fikirler yaratıcılarının zihnine geldiği anda ya da içlerine doğduğu anda imkânsız olmaktan çıkıyorlar. Bu fikirler akıllarına geldiği o parlak anda ne hissetmiş olabilirler? O andaki heyecanlarını ya da akıllarına gelen o parlak fikri kafalarında evirip çevirirken duydukları hazzı hissedebiliyor musunuz? Tam o anda beynimizde neler oluyor?

Her şeyden önce her birimizin beyni tam bir hayal tasarımcısı. Bir ressam, mimar, mühendis, besteci... Tasarladığı ne olursa olsun önce onu hayal ediyor, zihinde canlandırıyor, şekillendiriyor, onu boyuyor, ekliyor, çıkartıyor. Bunu kendinizde test etmek için illa bir heykel yapmanız ya da bir bina tasarlamaya gerek yok. Odadaki mobilyalara şekil verirken de, her gün pişirdiğiniz bir çorbaya yeni bir baharat katarken de hayal gücünüzü kullanıyor ve bitince neye benzeyeceğini önce zihninizden tasarlıyorsunuz. Çoğumuz için hayatımızın en güzel zamanları çocukken oyun oynadığımız zamanlardır. Oyun esnasında beynimizde neler olur biliyor musunuz? Beynimiz o esnada yeni fikirler üretir (orijinallik), çok sayıda fikir geliştirir (akıcılık) ve fikirler arasında geçiş yapmanın

keyfini yaşar (esneklik). Tanıdık geldi mi? *Oyun, Oyunculuk, Yaratıcılık ve Yenilik*⁴⁸ isimli kitabın yazarları Patrick Bateson ve Paul Martin'e göre bunların hepsi oyun oynamanın bir parçası. Tıpkı yaratıcılığın parçaları olduğu gibi. İşte tam da bu yüzden penisilini keşfeden Nobel ödüllü Alexander Fleming (1881-1955) kendisini tanımlarken, "*Ben mikroplarla oyun oynayan biriyim*" demiş. Yaşamı boyunca 1093 adet patentli ürün geliştiren Edison ise "*Hayatta bir gün bile çalışmadım. Hepsi keyif almaktan ibaretti*" demiş. Şimdi düşünün:

Yaratıcı Düşünce Kutusu

Eğer hepimiz kendimize, oyun oynarken hissettiğimiz haz ve mutluluğu deneyimleyebileceğimiz meslekler seçebilseydik, şu anda sahip olduğumuz hayatımızda neler değişirdi? Neyi şimdikinden daha farklı yapıyor olurduk?

Eğer hepimiz böyle mesleklere sahip olsaydık toplumsal hayat nasıl farklı olurdu? Aynı soruları çocuklarınız için de cevaplar mısınız?

Koca Tavşanın Şapşal Ayakkabısı

"Çok önemsiz bir ayrıntı bile sevinçlerin en büyüğünü yaratabilir."
İnsanın Anlam Arayışı, Victor Frankl

Eski bir ayakkabı ile ne yapabilirsiniz? Seneler önce bir anaokulunda yaratıcı düşünce uygulamasında ufaklıklara bu soruyu sordüğümüzda, içlerinden iki çocuk aynı cevabı vermişti. İkisi de 'ayakkabı adam' kuklası yapalım dedi. Orijinal bir fikir. Ama aralarındaki fark şuydu. Bir tanesi, doğrudan 'ayakkabı adam' kuklası yapalım dedi. Diğeri ise fikrini 'eski bir ayakkabıya gülen bir ağız, mahcup bakan gözler çizip, su şişesinin kapağından kocaman bir burun takıp, iplerinden de saç yapalım' diyerek açıkladı. Hatta tasarımına bir isim bile verdi. 'Koca tavşanın şapşal ayakkabısı'.

Guilford modelinin yaratıcı düşünce konusunda akıcılık, esneklik ve orijinallikten sonra bir önemli durağı daha var: Zenginleştirme. Fikirlerin zenginleştirilmesi ve detaylandırılması anlamına geliyor. Bir fikir ortaya atıyorsunuz. Fikriniz

⁴⁸ Patrick Bateson ve Paul Martin, *Play, Playfulness, Creativity and Innovation*, Cambridge University Press, New York, 2013.

ilginç ve orijinal. Ama zenginleştirmede bir adım daha ileri gidiyorsunuz ve bu fikri sunarken de ilgi çekici ve orijinal olmaya devam ediyorsunuz.

Zenginleştirme eğitimlerinde anlatılan bir hikâyeye vardır. Yaşlı ve görme engelli bir dilenci yolun kenarına oturur ve şapkasını çıkartıp önüne koyar. Elindeki kartonun üstünde ise, *"Göremiyorum, yardım edin"* yazmaktadır. O gün pek fazla para toplayamaz. Ertesi gün gene aynı yere gelip oturur ve yazısını çıkartır. Bir gün önce kendisini izlemiş olan köşedeki bakkal yanına gelir ve elindeki kartonu alıp, cebinden kalemini çıkartır, üzerine bir şeyler ekler. O gün dilenci her zamankinden daha fazla para toplar. Ve bakkala sorar: *"Ne yazdın o kağıda?"* *"Sadece şunu yazdım"* der bakkal: *"Bugün çok güzel bir gün ve ben göremiyorum"*.

İkisi de aynı şeyi söyledi değil mi? Tıpkı bizim yuvadaki ufaklıklar gibi. Ama ikincisi daha fazla ayrıntı içeriyordu. Duygusal olarak daha 'zenginleştirilmiş' bir cümle idi. Zenginleştirme genellikle yaratıcı düşüncesi gelişmiş kişilere oldukça geniş açılımlar getirebilen, oluşturdukları ürünü daha etkileyici bir sunuma dönüştürmelerini sağlayan bir düşünce tarzı. Tıpkı pişirdiği yemeği öylesine tabağa koymayıp, süsleyerek sunum gücünü arttıran aşçıların yaptıkları gibi. Tabi hedef kitlenizin üzerindeki etkinizi ve kazancınızı da arttırma gücüne sahip. Tıpkı çağın en büyük icatlarından birinin mucidi John S. Pemberton'ın (1831-1888) hikayesinde olduğu gibi.

Pemberton 1800'lerin sonlarında Amerika'nın Atlanta eyaletinde yaşayan bir eczacı. Etkili bir ağrı kesici yapmak amacıyla çeşitli karışımlar denemeye başlıyor. Sonunda lezzeti de hiç fena olmayan bir karışım elde ediyor ve evinin arka bahçesinde üçayak üzerine yerleştirdiği piriñ bir çaydanlıkta, bardakla satmaya başlıyor. Yıl 1886. O günlerde günde dokuz bardaklık bir satışı var. Halk içeceği o kadar beğeniyor ki bardak bardak yetiştiremeyeceklerini anlayınca, muhasebecisi Frank Robinson ile birlikte şişeleterek satma fikri akıllarına geliyor ve üstelik şişeleme o günler için içecek satışında pek de alışıldık bir fikir değil. Robinson içeceği bir de isim koymayı akıl ediyor ve iki C sesinin bir arada akılda kalıcı ve dikkat çekici olacağını düşünerek Coca-Cola ismini koymaya

karar veriyorlar. Dahası yazıyı şişenin üzerine el yazısı ile yazmanın daha sıcak bir etki oluşturacağını düşünüyorlar ve Robinson kendi el yazısı ile yazıyor. Artık Pemberton'ın bahçede bardakla sattığı şerbeti, kendine özgü bir şişesi olan, kendi ismine ve hatta logosuna sahip bir tasarıma dönüşüyor. Çağının bardakla satılan şerbetlerine nazaran son derece zenginleştirilmiş bir tasarım harikasına dönüşüyor.

Tabii ki Coca-Cola'nın başarısının tek sebebi bu değil. Dahası var. Ürüne belirli bir misyon yüklenmiş olması. Bu reklam afişi, 1889 yılına ait.

Coca-Cola 1889 yılı afişi

Afişin üzerinde bunu içen insanların daha 'ayırt eden/elit' olduğunu vurgulayan bir ifade var. Yarı ürüne bir kimlik yüklemeye başlıyorlar. Günümüzde çok aşına olduğumuz bir durum. Kullanılan ürünün kişiyi daha çekici, daha etkileyici vb. yapabileceği vurgusu. Tüm bunlar bir araya gelince orta-

ya gayet zenginleştirilmiş bir ürün çıkıyor. Günümüzde Co-
ca-Cola, dünyanın en değerli on markası içinde gösteriliyor.
Böylece reklam dünyası, insan zihninin derinliklerine ulaşar-
rak, ürünü sıradan bir içecek olarak sunmadığı daha zengin
bir içeriği keşfetmiş oluyor.

İnsanlar kimlik/statü/sembol yüklenmiş bir ürüne çok da-
ha fazla itibar ediyorlar. 1950'lerden sonra araba reklamları,
bugün çok aşına olduğumuz, arabanın bir statü sembolü ol-
duğu vurgusunu içeren reklam tasarımları yapmış örneğin.
Ve bu çok tutmuş. Yani bir saat, cep telefonu veya araba satın
alırken aslında üründen önce statü satın alıyoruz. Bunu
mümkün kılan şey ise psikolojide çok iyi bilinen 'aktarım'.
Yani belli bir duygunun karşı tarafa aktarılması, onun tara-
fından hissedilmesi. Böylece ürün sıradan olmaktan çıkıyor
ve hayal dünyamızın zengin içeriğindeki sembolik anlamlar
ve hatta arketiplerle birleşip olduğundan daha zengin bir an-
lama kavuşuyor.

Zenginleştirme bir düşünceyi uzatmayı, detaylara girmeyi,
fikirleri toplamayı içeriyor. Bir anlamda düşünceyi geliştir-
mek demek. Bunun için anahtar soru ise bir fikir yakaladığı-
nızda 'tamam buldum' demek yerine, 'Peki bu fikre başka ne
ekleyebilirim?' demek. Reklam dünyasının çok sevdiği bir laf
var: Şeytan ayrıntıda gizlidir. Aslına bakarsanız, hayat ayrıntı-
larda gizlidir. Yapmamız gereken ayrıntılara dikkat etmeyi
öğrenmek. Üstelik ayrıntılara dikkat etmek, hepimizin peşin-
de koştığı ilhamı en fazla kışkırtan özellik.

İlham Perisi Kimi Sever?

"Ne kadar seviyorsun dersin;

"Nar" kadar derim.

Dışından bir ben görünürüm,

içimden binlerce sen dökülür..."

Attila İlhan

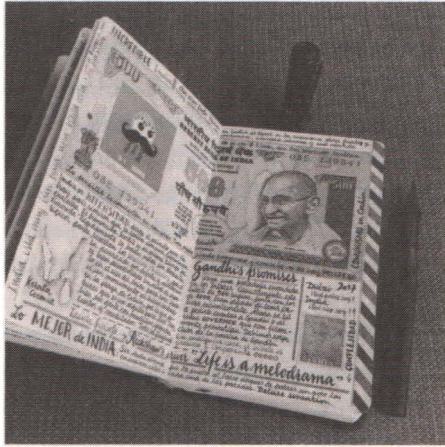
Hirst'ün kristal kafatası hikâyesinde çok önemli bir nokta
vardı: 'İlham'. Dikkat ettiyseniz Hirst nasıl bir eser oluştura-
cağına British Museum'da dolaşırken karar verdi ve gördüğü
Aztek tanrısı ona ilham verdi. Yaratıcı düşünce ilhamı sever.

Açıkçası fikir size durup dururken gelmez. Mutlaka bir şeyle bağlantı kurarsınız. Örneğin sosyalist gerçekçi yazımın öncülerinden Maksim Gorki (1868-1936) fırında çırak olarak çalıştığı yıllarda okuduğu Lev Tolstoy'un (1828-1910) bir hikâyesinden ilham almış. Amerikalı gazeteci ve roman yazarı, dünya ticari dergi romanının öncülerinden Jack London (1876-1916), sokakta bulduğu bir kitap sayesinde okumaya başlamış ve sonunda da yazar olmuş. Telefonun icadı ile tanıdığımız İskoç bilim insanı Alexander Graham Bell (1847-1922), Alman fizyolog Hermann von Helmholtz'un (1821-1894) ses hakkında yazdığı bir eserden esinlenmiş. Hidrostatikğin ve mekanikğin temelini atan Antik Yunan matematikçi Arşimet'e suyun kaldırma kuvveti fikri banyo yaparken gelmiş. İlham insana ne zaman gelir? Tek bir cevabı var. Birdenbire. Peki kimlere geliyor bu ilham? Onun da tek bir cevabı var. Herkese.

Yunan mitolojisinde tam dokuz tane ilham perisi var. Eğer Antik Yunan'da yaşıyor olsaydım bu kitabı yazabilmek için onlardan birisine adak adamam gerekecekti. Onlara methiyeler düzmem beklenenecekti. Çünkü aksi takdirde ilham perisinin söylediklerini duyamamakla cezalandırılacaktım. Böyle bir ritüelin aslında ilham ile karşılaşmayı kolaylaştıran bir yanı var. Önden gerekli bedelleri ödüyorsunuz. Adaklar, methiyeler gibi. Ve sonra dikkat kesilip dinlemeye başlıyorsunuz. 'Acaba ilham perisi kulağıma ne fısıldayacak?' Ya da günümüzün tabiriyle 'Acaba aklıma ne gibi bir fikir, bir ilham gelecek?' Yani bu şekilde aslında bir konsantrasyon sağlamış oluyorsunuz. Kendinizi dinlemek için gerekli olan hazırlığı yapıyorsunuz. 'Ama bana hiç ilham gelmedi' diyorsanız, sadece kendinizi dinlemediğiniz ve onu yakalamayı bilmediğiniz içindir. O kadar fikirlerimize değer verilmeden büyütülürüz ki, sonuçta kendi fikirlerimize de değer vermez oluyoruz. Kendimizi dinlemeyi, aklımızdan geçenleri yakalamayı unutuyor ya da yakalasak da onlara değer vermiyoruz. Bizim yerimize başkalarının düşünmesini bekliyoruz. Jack London, *"ilham gelmesini bekleyemezsiniz, ilhamı kovalamanız gerekir"* demiş.

Neyse ki günümüzde bu konuda önerilen çok basit bir yöntem var. Bir hafta boyunca elinizde küçük bir not defteri ile gezin. Yapmanız gereken tek şey aklınıza gelen fikirleri,

büyük küçük, uygulanır uygulanmaz demeden hemen yakalayıp not etmek. Bir hafta sonra aslında ne kadar çok fikir ürettiğinizi görünce şaşıracaksınız. Fikirleri günlük olarak not etmek hiç fena fikir değil. Hatta tarihe geçmiş fikir defterleri bile var. Çünkü fikir defteri veya günlük tutmanın yaratıcılık üzerinde doğrudan geliştirici bir özelliği var. Pek çok sanatçı, bilim insanı ve yazar bu günlükler sayesinde yaratıcılıklarını geliştirmiş. Hatta tuttukları günlükler günümüze kalan birer sanat eserine dönüşmüş. Örneğin Leonardo da Vinci'nin (1452-1519) meşhur eskiz defteri, sanatçı Albert Chamillard'ın muhasebe defterine çizdiği desenleri⁴⁹, İsveçli ressam Paul Klee'nin (1879-1940) modern sanat makalelerinden ve Bauhaus okulu ders notlarından oluşan defterleri⁵⁰, sanatçı yazar Jose Naranja'nın yaptığı seyahatleri yazılı ve görsel kayıtlar şeklinde bir araya getirdiği seyahat günlükleri⁵¹, hatta Nazi zulmünde iki yıl saklandığı tavan arasında yazdığı günlükleri ile Anne Frank⁵² yeterince ilham verici değiller mi?

Jose Naranja'nın ilham veren yaratıcı seyahat günlükleri

⁴⁹ Albert Chamillard, Etherton Gallery:

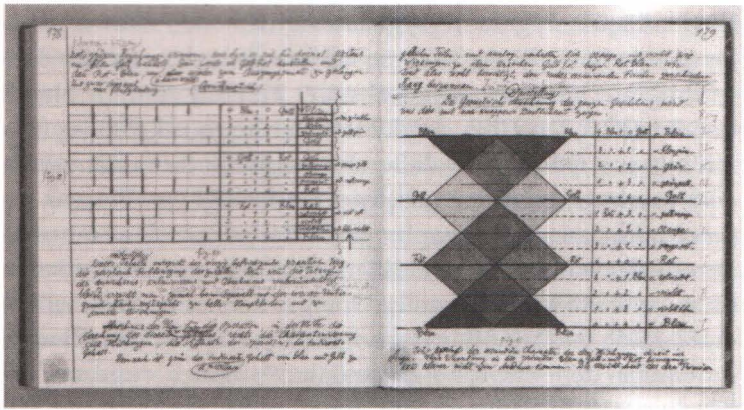
<https://ethertongallery.com/profile/albert-chamillard/>

⁵⁰ Paul Klee, Paintings, Biography and Quotes

<https://www.paulklee.net/link.jsp#>

⁵¹ Jose Naranja: <http://josenaranja.blogspot.com/>

⁵² Anne Frank House, Amsterdam: <https://www.annefrank.org/nl/>

Paul Klee'nin not defterleri

İşyeri yaşantınızı, aile hayatınızı, çocuğunuzun gelişimini, hobinizi ya da günlük yaşamınızı günlüğe çevirmeniz mümkün. Amerikalı felsefeci, mühendis, mimar ve mucit Buckminster Fuller (1895-1983) örneğin. 1915'den 1983'de vefat edene kadar her on beş dakikada bir ne yapıyor olursa olsun ara vererek 68 yıl boyunca yaşadıklarını düzenli bir şekilde günlüğüne kaydetmiş. "Dymaxion Chronofile" dokümanları olarak bilinen bu koleksiyona tüm yazışmalarını, faturalarını, notlarını, eskizlerini ve gazetelerden alınan kupürlerin kopyalarını da eklemiş. Üst üste konulduğunda 82 metreyi bulan bu günlük denemesi halen Stanford Üniversitesi arşivlerinde⁵³.

Dahası var. Fuller'in bu çabası, bir başka yaratıcı günlük denemesine ilham olmuş. Amerikalı mimar, tasarımcı ve yazar William McDonough'un "Yaşayan Arşiv (Living Archive)" çalışmasına. Yaratıcı düşüncenin sınır tanımayan doğası sayesinde, McDonough, Stanford Üniversitesi'nin ilk "yaşayan arşivi"⁵⁴ olmuş ve üç yıl boyunca sosyal medya, telefon

⁵³ Stanford University Library R. Buckminster Fuller Archive - "the Dymaxion Chronofile" <https://library.stanford.edu/spc>

⁵⁴ Brittany Torrez, "Stanford creates 'living archive' of papers, real-time conversations", The Stanford Daily.

<https://www.stanforddaily.com/2013/04/18/stanford-creates-living-archive-of-papers-real-time-conversations/>

görüşmeleri vb. dahil her türlü yolla çektiği, yazdığı, kaydettiği tüm hayatını düzenli olarak kütüphaneye göndermiş. Bir insanın üç yılda nelere tanık olup nasıl değişip geliştiğini izlemeye ve üç yıllık bir hayatın bir çok yoldan analizinin yapılmasına imkan veren yaratıcı bir düşünce örneği.

İlginç ilhamlar, yaratıcı ürünlerle sonuçlanıyor. Eğer beyninizin ilham yeteneğini beslemek istiyorsanız, bunun için bol ve çeşitli uyarıcıya da yer vermeniz gerekiyor. Beynimiz tek-düzeliği sevmiyor. Yeni ve farklı uyarıcılara ihtiyaç duyuyor. Ne kadar çok uyarıcı o kadar çok ilham. Yaratıcılık esnasında zihnimizin esas yaptığı şey yoktan var etmek değil, beynimizde zaten var olan bilgilerin yeni yollarla bir araya gelebilmesi. Bu yeteneği geliştirebilmek için de öncelikle beynimizin algı repertuarını geliştirmek, zenginleştirmek gerekiyor. Daha önce değindiğimiz gibi beynimiz biz ona nasıl girdiler sunarsak, ona göre çıktılar üretiyor ve aslında yaptığı şey algıladığı ve depoladığı bilgiler arasında yeni bağlantılar kurabilmek. Ne kadar kaliteli, zengin ve kapsamlı bilgi sunarsak, yeni bağlantılar kurabilme ihtimalini o kadar arttırıyoruz. Amerikalı sinirbilimci, beyin ve yaratıcılık üzerine araştırmaları ile tanınan David Eagleman hayatta deneyimlediğimiz her şeyin yaratıcılığımızın hammaddesi olduğunu söylüyor. Bu yüzden yeni sesler duymanın, yeni lezzetler tatmanın, yeni hikâyeler dinlemenin, yeni yerler görmenin önemine değiniyor. Prefrontal korteksimiz insan yaratıcılığının doğal merkezi ve hayal gücümüzün kaynak noktası. Algıladığımız her şey önceden var olanlarla birleşip yeni formlara dönüşebiliyor. Yani beynimiz yeni ve eşsiz bağlantılar kurabiliyor. Bu yeteneğimiz bilgiyi sınırsız sayıda farklı yollarla işleyebilme olanağı sağlıyor.

Bunun için daha fazla okumak, izlemek, hareket etmek, gezmek, oynamak, dans etmek, yazmak, çizmek, farklı hobbiler edinmek ve özellikle de sanata ilgi duymak vb. gerekiyor. Beyin buralardan topladığı bilgileri ihtiyaç duyduğu bir anda birleştirerek yeni bağlantılar kurmak için kullanıyor. Ve bu her zaman daha fazla yaratıcılık ve daha fazla inovasyon demek. Apple'ın kurucusu Steve Jobs (1955-2011), Macintosh'un başarısını yorumlarken Picasso'nun *"iyi sanatçılar taklit eder, büyük sanatçılar çalar"* sözüne değinmiş ve *"biz iyi fikirleri çal-*

maktan hiçbir zaman utanmadık ve bence Macintosh'u harika yapan detaylardan birisi, onu tasarlayan insanların müzisyen, şair, ressam, zoolog, tarihçi ve aynı zamanda dünyanın en iyi bilgisayar bilimcileri olmasıydı” demiş.

Yapılan araştırmalar, eğer hayatta birden fazla uğraş alanınız varsa, bunun yaratıcılığınızı arttırdığını ve mesleki becerinize katkı sağladığını gösteriyor. Örneğin bir araştırmada, tıp öğrencilerine sanat eğitimi vermeye karar vermişler. Bunun için otuzaltı tıp öğrencisi Philadelphia Sanat Müzesi'nde bir kursa yazdırılmış⁵⁵. Kursta çeşitli sanat eserlerini inceleme, eleştirel gözle bakma gibi eğitimler almışlar. Sonuçta, klinik gözlem yetenekleri, bu eğitimi almamış olan arkadaşlarına oranla çok daha yüksek çıkmış. Yani meslekleri dışında farklı bir alanda aldıkları eğitim onları daha iyi doktorlar yapmış. Bir şeyi yapmayı iyi öğrendiğinizde, bu hem yaratıcılığınızı artırıyor hem de başka bir şeyi yapmanızı kolaylaştırıyor.

Araştırmalar farklı kültürleri keşfetme ve deneyimlemenin de yaratıcılığı arttırdığını ortaya koyuyor. Farklı bir kültürün, insana, olaylara, problemlere, günlük hayata, sanata, hatta aşka, eğlenceye aileye bakış açısını görmek, son derece zenginleştirici deneyimler. Bu deneyimler zihnimizi daha önce keşfetmediğimiz kaynaklarla zenginleştiriyor. Üstelik günümüz teknolojisi sayesinde bu deneyimleri illa o ülkelere giderek elde etmek zorunda da değilsiniz. Ayrıca başka bir kültürü keşfetmenin en iyi yolunun edebiyat olduğunu da unutmamak gerekir.

Yaratıcı Düşünce Kutusu

Sizin “farklı uyarıcılar alma” listenizde neler var? Mesleğiniz ya da gündelik uğraşlarınız dışında kendinizi besleyecek neler yapıyorsunuz?

İspanyol gazeteci ve iş adamı Juan Luis Cebrián “eğer yeteri kadar boş vaktim varsa, bu süreyi sıkılmak için kullanırım” demiş. Yani listeye arada bir boş boş tavana bakmayı da eklememiz gerekecek. Sürekli bir hayat koşturması içerisinde zih-

⁵⁵ J. Gurwin, K. E. Revere, S. Niepold, B. Bassett, R. Mitchell, S. Davidson, ... & G. Binenbaum, “A Randomized Controlled Study Of Art Observation Training To Improve Medical Student Ophthalmology Skills” *Ophthalmology*, 125(1), 2018, s. 8-14.

nimizi sürekli meşgul eden sorunların bir kenara bırakılabil-
diği anlarda, daha fazla yaratıcı çözüme ulaşabildiğimize işa-
ret eden araştırmalar var. Beynimiz farklı kaynaklardan top-
ladığı bilgileri böyle anlarda daha kolay bir araya getiriyor.
Yaratıcılığın kendiliğinden ortaya çıktığı bu anlar arasında,
uykudan yeni uyanmış olmak ya da tam uykuya dalıyor ol-
mak, duşta veya tuvalette olmak, araba kullanıyor olmak, ta-
tilde olmak, sakın bir müzik dinliyor olmak ve spor yapıyor
olmak var. Çünkü beynimiz tam da bu sakinlikte, en iyi per-
formansını yakalıyor. Başka bir deyişle, daha önce topladığı
bilgiler arasında yeni bağlantılar kuruyor.

Main Üniversitesi'nden Colin Martindale yaratıcı beyni iş-
başında incelemeye karar vermiş⁵⁶. Bunun için katılımcılardan
akıllarından öyküler uydurmalarını istemiş. Bu esnada da be-
yin dalgalarını kaydetmek için kafalarına elektrotlar yerleş-
tirmiş. Beklenenin aksine, katılımcılar öykülerini tasarlarken,
beyinlerinin akıl almaz bir durgunluk sergilediğine tanık ol-
muş. Beyindeki tek egemen etkinliğin alfa dalgaları olduğunu
görmüş. Tam uykuya dalmadan önceki beyin dalgamız. Ha-
yaller ve rüyalar âlemine dalmadan tam önceki.

Günümüzde hayal kurmanın yaratıcılığı geliştirdiğine
dair çok sayıda araştırma var. Hayal kurduğumuz zaman as-
lında yarı uykudayız. Bunun da anlamı vücudumuzun rahat-
lamış olması ve bu dingirlikte daha üretken olabilmemiz. Öy-
leyse anahtar bizi neyin rahatlattığını bulmak. Yapmaktan en
fazla keyif aldığımız, mutlu olduğumuz aktiviteler -ki bunlar
çoğunlukla ilgi alanlarımız ve hobilerimiz- aslında en fazla
eğilimli ve yetenekli olduğumuz alanlar. O zaman size bir ya-
ratıcı düşünce sorusu daha.

Yaratıcı Düşünce Kutusu

*Eğer mutlu oldukça para kazanıyor olsaydınız, şu an hangi işi yaparak mil-
yoner olurdunuz?*

⁵⁶ - D. Hines ve C. Martindale, *Creativity and the Operant Control of the Alpha Rhythm*, 1973.

- C. Martindale ve N. Hasenfus, "EEG differences as a function of creativity, stage of the creative process, and effort to be original", *Biological psychology*, 6(3), 1978, s. 157-167.

Cevap vermeden önce cevabın ruhunuzda yaratacağı etkiyi hissedebilmek için, Leonid Andreyev'in (1871-1919) 'Kızıl Kahkaha' romanındaki şu cümlesini okuyun: "İlham... Kutsal esin ele geçirdi beni. Kafamın içinde bir güneş tutuştu ve bu güneşten çıkan sıcak yaratıcılık ışınları çiçekler ve şarkılar saçarak aydınlattı tüm dünyayı..."

Her Şey Karnabaharda Bitiyor

"Görmeyi öğrenin. Her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğunu fark edeceksiniz"

Leonardo Da Vinci

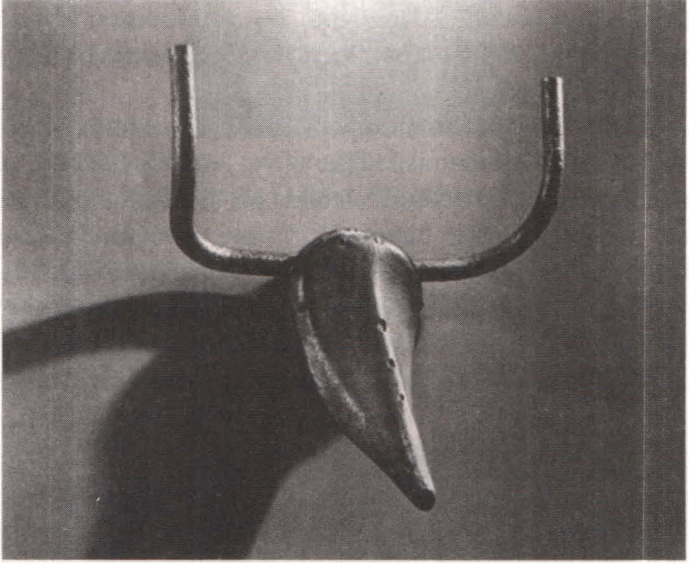
Mevlana'ya bakmak ve görmek arasındaki fark nedir diye sormuşlar, "senin baktığına herkes bakıyor; ama ya görebildiğini herkes görebiliyor mu? Aralarındaki tek fark sensin" demiş. İlham için bir anahtar da etrafımıza bakmak. Her zaman baktığımız şeylere bakmak. Onları yeni tasarımlar için kullanıp kullanamayacağımızı düşünmek. Çocukken bu yeteneğe sahiptik. Yani baktığımız her şeyi istediğimiz gibi görebilirdik. Boş bir karton kutu rahatlıkla bir uzay gemisi olabilirdi. Elektrik süpürgesi mesela. Üstüne bindik mi spor bir arabaya dönüşebilirdi. Yaratıcı düşünce eğitimlerinde bundan sıklıkla yararlanırsınız. Örneğin şu sorular üzerinde düşünmeyi deneyin;

Yaratıcı Düşünce Kutusu

Bir iğne yerine başka ne kullanabilirsiniz? Eğer ortada kalem yoksa, yazmak için başka ne kullanabilirsiniz? Eğer silgi icat edilmemiş olsaydı neyle silerdiniz? Bir battaniye, ceket vb. bulamıyorsanız, sizi soğuktan başka ne koruyabilir?

Buna yaratıcılıkta 'yeniden tanımlama' deniliyor. Tanıdığımız bir nesnenin bildiğimiz kullanımını bir kenara bırakıyoruz ve onu yeni amaçlar doğrultusunda görmeye çalışıyoruz. Bilinen nesneleri farklı şekillerde kullanmayı deniyoruz. Peki bu ne işimize yarar? Pek çok konuda problem çözmeye tabii ki. Yeni keşiflerin yolunu açar ve daha fazla orijinal düşünce tasarımı da kolaylaştırır. Böylece elde var olan öğeleri

ya da olayları, yeni ve farklı bir biçimde değişik açılardan görebiliriz. Yaratıcı düşüncesi gelişmiş kişilerde sık rastlanan yeteneklerden birisi de bu. Yaratıcı kişi, çevresinde her zaman görmeye alıştığı nesnelere bakıyor ve bu öğeleri amaçları dışında farklı algılayabiliyor, değişik amaçlarla, değişik şekillerde kullanabiliyor. Aşağıda gördüğünüz eser, Picasso'nun 'Öküz Kafası'.

Öküz Kafası, Picasso, 1942

Hangi malzemelerden tasarlandığını fark ettiniz mi? Bir bisikletin gidonu ve selesi. Yaratıcılık bir anlamda bu şekilde tanımlanabilir. Her zaman baktığımız şeye bakmak ve yeni bir şey görmek. Çünkü bakmakla görmek arasında bir fark var. Gözümüz bakıyor ama beynimiz yeni bağlantılar kurarak görüyor. Anlam katıyor. Ünlü ressam Henry Matisse (1869-1954) bu durumu şöyle açıklamış; "Yaratıcılık görmekle başlar. Görme, güç isteyen bir işlemdir. Her insan kendini çevreleyen değerlere bakar fakat kaç kişi gerçek anlamı ile görebilir?"

Çevremizdeki sıradan nesnelere başka bir gözle bakıp yeni tasarımlar yapabilmek için en kolay yollardan bir tanesi, do-

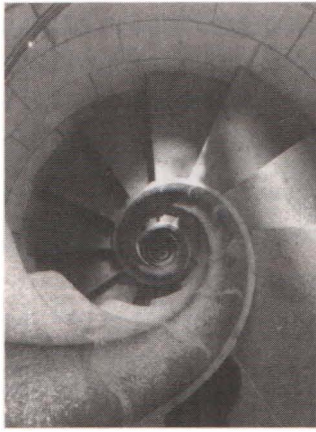
ğaya başvurmaktır. Çünkü doğa ona farklı bir gözle baktığınızda, ilhamın ta kendisidir. Günümüzün pek çok icadının, doğanın eşsiz yaratıcılığından ilham alınması, doğanın sahip olduğuna bakıp kendi probleminin çözümünü görebilmesinin bir sürü örneği var. Radar cihazlarının yarasaların sonar sistemlerinden esinlendiğini ya da yarasaların paraşüt tasarımının kaynağı olduğunu hepimiz biliriz. Sonar aygıtlarına balina ve yunusların ilham olduğunu, gemilerin pruvasının yunusların burnundan etkilendiğini, kar ayakkabısına tavşanların ayaklarının ilham olduğunu, örümcek ağlarının balıkçı ağlarına ilham verdiğini...

Aşağıda gördüğünüz fotoğraf mesela, örneklerine özellikle Erzurum evlerinde rastladığımız ve “kırlangıç kubbe” olarak adlandırılan, üstten ışık alabilen bir çatı örtü biçimi. Sağdaki fotoğrafta örneği bulunan kırlangıç yuvalarından ilham alan yapısı aşikâr. Estetik güzelliği bir yana, kışın karanlık ve soğuk günlerinin çatıdan gelen ışıkla evin daha fazla aydınlanabilmesi bir yana. Doğanın aradığımız tüm cevapları biz onları fark edene kadar sabırla içinde barındırdığını doğruluyor.

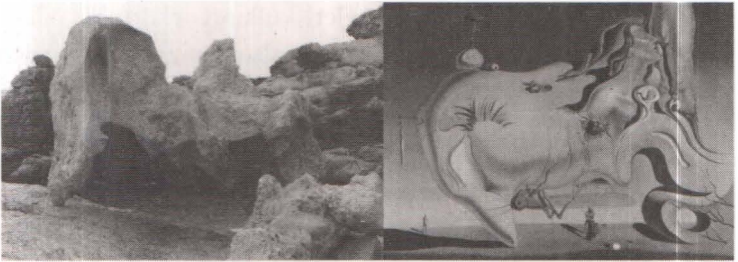
Kırlangıç çatı kubbesi ve kırlangıç yuvası

Doğaya bakmak pek çok sanatçı için yeterince ilham verici olmuş. Örneğin İspanya’da Art Nouveau akımının İspanyol öncüsü olan Katalan mimar Antoni Gaudi de (1852-1926), Sagrada Familia Bazilikası’nda doğadan ilham aldığı pek çok yaratıcı tasarım kullanmış. Aşağıdaki resimde bir salyangozdan esinlenerek tasarladığı Bazilika’nın meşhur merdivenlerini görüyorsunuz.

Sagrada Familia, Antoni Gaudi

Aşağıdaki fotoğrafta gördüğümüz kaya parçası ise dünyanın en meşhur kaya parçalarından birisi çünkü İspanya'da bulunan Cap de Creus Tabiat Parkındaki bu kaya parçası, Salvador Dali'nin en meşhur eserlerinden 'Büyük Mastürbatör'e ilham kaynağı olmuş.

The Great Masturbator (Büyük Mastürbatör), Salvador Dali, 1929

İşte bakmakla görmek arasındaki fark. Yanından geçtiğiniz kaya parçasına bir kaya parçası olarak bakmakla, bir sanat eseri olarak bakmak arasındaki fark. Neyse ki bu yetenek de geliştirilebilir. Bu konuda kendi kendinize egzersiz ve deneyimler yapabilirsiniz. Örneğin bir sandalye tasarlamak istiyorsunuz diyelim. Sapsarı tüylü bir ördeğe bakın mesela. Bir sandalye ve sarı bir ördek. Nasıl bir sandalye geldi aklınıza?

Ya da NASA'nın uzay araçlarından birisinin içini araştırın ve sonra bir öğrenci sırası tasarlamayı deneyin. Bir egzersiz daha deneyelim.

Yaratıcı Düşünce Kutusu

Hayvanlar ve bitkiler kendilerini tehlikelerden nasıl korurlar? Bu fikirleri yaşı insanların kendilerini korumaları konusunda nasıl kullanabiliriz?

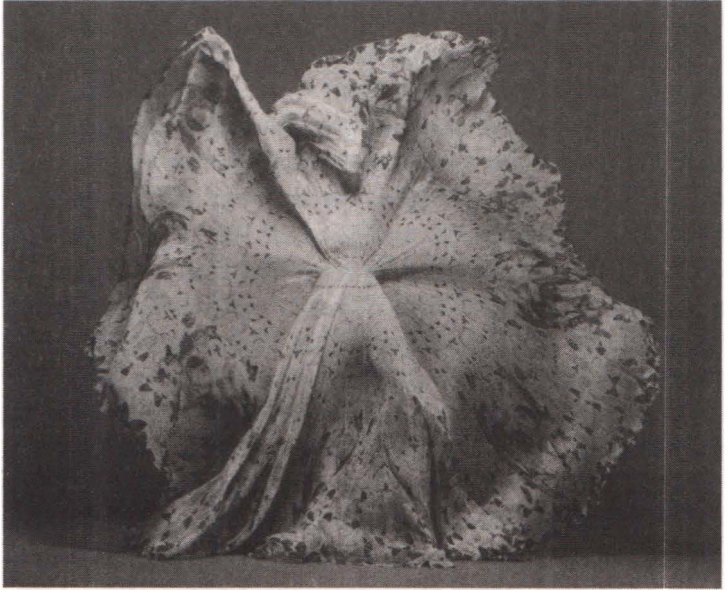
Yırtıcı hayvanların sahip olduğu pençeler gibi takılıp çıkartılabilen pençelere ne dersiniz? Ya da balinaların sinyalleşme yeteneklerinden ilham alarak gizlice polise haber verebilecekleri bir sinyal sistemi mi tasarlasak? Kokarcaların kendilerini korumaları gibi pis kokan bir sprey nasıl olurdu?

Bu konuda da egzersizler yapabileceğimiz bir teknik var. bir mucit ve psikolog olan William J. Gordon (1919-2003), yaratıcı potansiyelimizi geliştirebilmemiz için 'Sinektik' adında bir yaratıcı düşünce tekniği ortaya koymuş. Sinektik eski Yunanca bir kelime. Aynı ve birbiri ile görünür bağlantısı olmayan birimlerin bir araya getirilmesi anlamına geliyor. Bu teknik bilinçaltımızı uyarak, farklı ve ilgisiz olarak görülebilecek öğeleri, sistemli olarak bir araya getirmeyi amaçlıyor. Bunun için de analogileri/benzetmeleri kullanıyor. Bu analogilerden bir tanesi 'kişisel benzetme'ler. Kişisel benzetmede sizden kendinizi üzerinde çalıştığınız olayın bir parçası olarak algılamanız isteniyor. Şöyle sorular soruluyor örneğin; diyelim ki yeni bir kitapçı dükkânı tasarlamak istiyorsunuz, kendinizi kitapçı dükkânının yerine koyarak hayal etmeye, düşünmeye çalışın, ne görüyorsunuz, nasıl bir dükkânsınız, ne hissediyorsunuz? Ya da yeni bir hikâye yazmak istiyorsunuz, büyüleyici bir kısa hikâye olduğunuzu hayal edin. Ne anlatıyorsunuz?

Aslında kendinizi dilediğiniz her şeyin yerine koyarak bu uygulamayı yapabilirsiniz. Bir bulut olsanız, bitki veya bir hayvan, vücudun bir organı mesela ne hissedersiniz. Bu size de Franz Kafka'nın *Dönüşüm* romanını hatırlatmadı mı? Kafka romanını yazarken bir böceğe dönüşmenin nasıl bir şey olacağını hissetmeye çalışmış olmalı. Tahmin edebileceğiniz gibi bu tip bir uygulama bir ürün tasarlamada, özellikle de edebiyatta veya reklamcılıkta çok işinize yarayabilir.

Bir de doğrudan benzetmeler var. Bu teknikte de üzerinde çalıştığımız iki farklı olayı daha iyi algılamak için iki olay veya nesne arasında ne gibi benzerlikler olabileceğine odaklanıyoruz. Bu konuda kendimizi geliştirmek için yapabileceğimiz egzersiz örnekleri ise 'Kitap ile ampul ne açıdan birbirlerine benzerler?' ya da 'Çiçek ile patlamış mısır?', 'sandviç ile kalabalık?' gibi sorular üzerinde düşünmek.

Bu ne işimize yarar dersiniz, İngiliz moda tasarımcısı ve desinatör Alexander McQueen (1969-2010)'in ikonik kurukafa eşarbrının 10. yıl dönümünde Damien Hirst, aşağıda gördüğünüz elbiseyi doğadan, özellikle de kuşlardan ilham alarak tasarlamış mesela. Gördüğü görkemli kuşlara ya da örümceklerle bakarak, 'Bu kuş ya da örümcek, bir elbise ile ne açıdan birbirine benzer?' diye sormuş olmalı.

Alexander McQueen & Damien Hirst Scarf Collaboration, 2013

Ayrıca yeni bir şeyler tasarlamak için sentez yöntemini de deneyebilirsiniz. Yarı iki veya daha fazla sayıda farklı şeyi bir araya getirerek yeni bir ürün elde edebilirsiniz. Örneğin akıllı

cep telefonları, bilgisayar, fotoğraf makinesi, radyo, müzik çalar gibi birçok farklı fonksiyonun bir araya gelmesiyle tasarlanmış. Bu konuda yapılabilecek egzersizler bu yeteneğinizi geliştirebilir. Örneğin aşağıdakilerden iki tanesini bir araya getirerek yeni bir şey üretmeyi deneyin: 'soba borusu, kay kay, duş başlığı, süpürge, resim çerçevesi, boya kalemleri, çeyiz sandığı'. Ya da değişik bir yaratıcı deneme için 'devrim yöntemi' denilen yöntemle dair alıştırmalar deneyebilirsiniz. Şu alıştırmada olduğu gibi: Diyelim ki yakın bir zamanda tüm dünyayı etkileyebilecek ölçüde yeni bir Nuh Tufanı olacak haberi aldınız. 'Dünyanın her yerini su basacak. Ne bilgisayar kalacak ne de kitap. İnsanlığın elde ettiği tüm bilgiyi sağ kalabilecek olanlara aktarabilmek için ne gibi yollar aklınıza geliyor, kitabın veya bilgisayarın yerini tutabilecek başka ne gibi alternatifler düşünebilirsiniz?' Ya da "bir şeyi alışılmışın dışında kullanma egzersizi" deneyebilirsiniz. Örneğin, bir arabalı vapur, ya da bir uçak bildiğimiz amacının dışında nasıl kullanılabilirler?

Bütün bunlar bizi her seferinde bakmakla görmek arasındaki farka götürüyor ama sanırım bunlara bir de hissetmeyi eklemeliyiz. Bir kayayı, ağacı, taş parçasını hatta karnabaharı hissetmek. Evet karnabaharı. Salvador Dali, logaritmik eğrisi yüzünden karnabarda öyle derin bir anlam olduğuna inanıyormuş ki, bir keresinde lüks spor arabasını ağzına kadar karnabaharla doldurup İspanya'dan Paris'e o şekilde gelmiş. 2000 kişiye hitaben yaptığı bir konuşmasında da "her şey karnabarda bitiyor" demiş. Sanırım haklı. Hatta her şey karnabaharın sadece karnabahar olmadığını görmekle başlıyor.

Yaratıcılık mı Daha Büyük Ego mu?

*Ayna ayna söyle bana, benden daha güzeli var mı bu dünyada?
Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler*

Yaratıcılık ve ego arasında bir ilişki olabileceğini hiç düşündünüz mü? Gün içerisinde gözümüzün neler gördüğünü bir düşünelim. Gözümüz beynimize çevreden ne gibi uyarıcılar topluyor? Mesela etkileyici bir sanat eserine kaç günde bir

bakıyoruz? Senfonik bir melodiyi kulağımız ne sıklıkta duyuyor? Ruhumuz bir romanın büyüleyici düş dünyasında ne kadar sıklıkla kayboluyor? Ne kadar süre ile bir ağacın veya ormanın büyüleyiciliği ile gözlerimizi dolduruyoruz? Denize gözlerimizi ve düşüncelerimizi dikip, ne sıklıkta huşu içinde kendimizden geçiyoruz? Johann Wolfgang Von Goethe (1749-1832) *“İnsan her gün bir parça müzik dinlemeli, iyi bir şiir okumalı, güzel bir tablo görmeli ve mümkünse birkaç mantıklı cümle söylemelidir”* diyor. Yani bir anlamda her gün yaratıcı bir düşünce ürünüyle karşılaşmamızı istiyor. Her gün diyor. Bütün bunları ne sıklıkla yapabiliyoruz?

Pek fazla değil, değil mi? Bunların yerine en sık gördüklerimiz; evimizin duvarları, mutfağımız, ev eşyaları, ofis mobilyaları, arabamızın veya toplu taşımanın dar pencereleri, TV’de her zamanki gibi çoğunlukla sıradan bir dizi... Hayatımız dar mekânlara, dört duvara bakarak geçiyor, sığ ve kısır olanı izleyerek tükeniyor. Gözümüzün genelde gördüğü en derin mesafe üç dört metreyi geçmiyor. Egonun bu dar mekânlarda kendini bir şey sanması, büyüklüğe kapılması çok normal değil mi? Bütün bu sıkışmışlıkta ve darlıkta, bu sıklık ve çığlık, egomuz bize kendimizi önemli hissettiriyor. Dar mekânlar egoyu büyütüyor ki bu hastalık demek. Oysa kendimizi en iyi hissettiğimiz zamanlar, ağaçlara, ormana, denize bakarken duyduğumuz enginlik, derinlik hissi. Tam olarak o zaman kendimizi bizden daha büyük bir şeyin parçası olarak görüyoruz. Yani engin, derin, geniş, zengin olan her şey, egomuzu küçültüyor.

18. yüzyılda İrlandalı filozof Edmund Burke (1729-1797), genellikle kendimizi ufak ve önemsiz hissetmek istemediğimizi, bu duygudan kaçındığımızı, önemsizliğimizin hatırlatılmasından nefret ettiğimizi söylemiş. *“Oysa kendimizden daha büyük daha yüce bir şeyle karşılaştığımızda, bu bize kendimizi önemsiz hissettirir ve bu yeni deneyim bizi geliştirir”* demiş. Örneğin büyük bir fırtına, doğal bir afet, uçsuz bucaksız okyanusun ortasındaki küçücük bir kayık, bize bizden daha büyük bir şeylerin olduğunu hatırlatır. Burke yazılarında, yücelik hissine kapılmamıza sebep olacak bir şeylerle karşılaştığımızda kendimizi ufalmış hissettiğimize, egoizm ve kibrin ca-

zibesini yitirdiğine değinmiş. Yitirir çünkü 'yüce' olan bu şeyler, onarıcıdır, iyileştiricidir. Bize çeşitli faydalar getirecek psikolojik manevralardır. Burke'e göre 'yüce' öncelikle ne ile ilişkilidir diye soracak olursanız, işte bizi ilgilendiren tarafı da bu; doğa ve sanatla ilişkili. Bir sanat eserine, bir yaratıya bakarken de bu çok güçlü hatta şaşkınlık uyandırıcı duygulara kapılmak mümkün. Burke'ün bu fikri bu yüzden o dönemde ressamların yarattıkları tabloları da etkilemiş. 19. yüzyıl romantik ressamlarından çoğu, eserlerini bu kavram üzerine oluşturmuşlar. J. M. V. Turner'ın (1775-1851) engin denizde dev dalgalarına arasındaki balıkçıları resmettiği "Denizde Balıkçılar" tablosu mesela.

Fisherman at Sea (Denizde Balıkçılar), Joseph Mallord William Turner, 1796

İşte tam da bu noktada size çok entelektüel bir sendromdan bahsedeceğim. Stendhal Sendromu. Diyelim ki Roma'da Sistina Şapeli'ndesiniz ve karşınıza Michelangelo'nun 30 yılını Roma'da geçirmesine sebep olan ve kıyamet gününü tasvir ettiği eseri 'Il Giudizio Universale' çıkıyor. Ya da Prag'dasınız. Ulusal Galeri'de gezerken birden Gustav Klimt'in (1862-1918)

'Bakire' tablosunu görüyorsunuz. Eseri incelerken o kadar heyecanlanıyorsunuz ki, yere düşüp bayılıyorsunuz. Stendhal Sendromu, karşısındaki eserde bir görkem, hatta ilahi bir kıvılcım hissedebilme, aşırı güzellik, etkileyicilik karşısında kendinden geçme yani bir nevi vecd haline verilen isim. Kalp çarpıntısı, sersemleme, halüsinasyon görme ve hatta bayılma da belirtiler arasında. Her sene Floransa'ya gelen turistlerden en az bir tanesinin bir Caravaccio ya da Rafael'in muhteşem eserlerini gördükten sonra heyecandan yere düşüp yığılması ve Santa Maria Nuova Hastanesi'ne kaldırılması üzerine bu durumu gözlemleyen Stendhal (1783-1842), *Milano'dan Calabria'ya Bir Yolculuk* adlı eserinde tam da bu konuya değinmiş. Hatta bu durumu Stendhal'ın kendisinin de yaşadığı söyleniyor. Günümüzde hâlâ bu hissi deneyimleyen kişiler var tabii ki ama elinde cep telefonu ile bir sanat eserine yaklaşırken bu pek de mümkün olmuyordur.

Yaratıcı Düşünce Kutusu

Silah da, savaş da, tıpkı bir heykel, bir resim ya da bir roman gibi, yaratıcı hayal gücümüzün birer ürünü. Eğer insanlık tarihinin hikâyesinden savaşları ve buna bağlı olan şiddeti, ayrımcılığı silip atabilseydik, yerine daha fazla sanat, daha fazla doğa koyabilseydik, yüce olan karşısındaki heyecanımızı, yüce olanla karşılaşma ihtimalimizi arttırsaydık, bugün bildiğimiz insan varoluşumuz nasıl etkilenirdi? Örneğin daha bilge bir toplum olabilir miydik?

Bilgelikle yaratıcılık arasında bir ilişki olduğunu düşünmüş müydünüz hiç? Araştırmalara göre var⁵⁷. Öncelikle yaratıcılığın aslında bir problem çözme becerisi olduğunu hatırlayalım. Bilge dediğimiz kişi kimdir? Tarihte bilge olduğunu düşündüğümüz kişiler, aslında daha yaratıcı çözümleri olan kişilerdir. Yaşadıkları ve edindikleri tecrübe ve bilgileri daha yaratıcı çözümlere ulaştıranlara bilge deriz. Problemlere baş-

⁵⁷- R. Stenberg, J. C. Kaufman, A. M. Roberts, "The Relation of Creativity to Intelligence and Wisdom", *The Cambridge Handbook of Creativity*, Cambridge University Press, 1978.

- A. Craft, H. Gardner ve G. Claxton (ed.), *Creativity, wisdom, and trusteeship: Exploring the role of education*, Corwin Press, 2007.

kalarının bakmadığı açılardan bakan, çoklu bakış açıları sunabilen kişiler. Üstelikte bizim ilham alarak esinlendiğiniz kişiler. Yaratıcı düşüncenin tarımına ne kadar da benzedi değil mi?

Dede Korkut mesela. O tam bir problem çözücüdür ve her türlü sorunu yaratıcı çözümlerle alt eder. Hatta Dede Korkut hikayelerindeki pek çok kahraman (Basat, Buğaç Han, Dirse Han'ın Hatunu ve Selcen Hatun gibi) birer bilgedirler çünkü yaratıcı çözümler üretirler⁵⁸. Bilgelik tarih boyunca rastlanabilecek ve örneklendirilebilecek bir kavram. Hepsinin ortak özellikleri arasında en belirgin olanı ise yaratıcı düşünceleri. Benim örneği masallardan seçmenin bir sebebi var. Psikolojide sosyal öğrenmenin babası kabul edilebilecek bir isim olan Albert Bandura, başkalarını gözlemleyerek ve model alarak öğrendiğimizi fark etmiş. Gözlem yoluyla öğrenme yalnızca bireyin diğerlerinin davranışlarını taklit etmesi değil, aynı zamanda etrafındaki olayları bilişsel süreçlerle kavramasıyla oluşan bir bilgi işleme süreci. Model almanın belirli kriterleri var. Mesela çocuğa veya gence sunulan modelin gücü ve statüsü ne kadar yüksekse model alınma ihtimali o kadar yükseliyor. Şimdiki nesiller savaş oyunları, dövüş ve insanüstü gücü işleyen oyunlarla/filmlerle büyüyor, kabadayılık, saldırganlık gibi davranışları değer olarak gösteren diziler ve filmler izliyorlar. Önceki kuşakların çocukluklarında dinledikleri masalları, izledikleri çizgi filmleri ve bunların ana temalarını, öğretilerini şimdiki nesle sunulan izleme ve dinleme öğeleri ile karşılaştırdığınızda, gerçeği kolaylıkla fark edebilirsiniz. Masallar, efsaneler, hikâyeler, sizi gelecekte yaşayacağınız topluma hazırlayan en önemli araçlardır. Dede Korkut hikâyeleri gibi hikâyelerdeki karakterler de örnek alınabilecek güçlü kimliklerdi. Ancak model olarak sundukları güçlerini kaslarından veya insanüstü olmalarından değil, bilgeliklerinden ve yaratıcı problem çözücülüklerinden alıyorlardı. İnsanüstü oldukları için değil, insan olabildikleri için bilgeydiler ve süper güçleri yaratıcılıklarıydı.

⁵⁸ K. Tekşan, "Dede Korkut Hikâyelerinde Yaratıcı Düşünce ve Yaratıcı Kişilik Özellikleri", *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 5(2), 2017, s. 226-237.

Hayal Gücünü Harekete Geçirmenin Yolu: Kendini Biriktirmek

*Eğer yeniden başlayabilseydim,
İlkbaharda pabuçlarımı fırlatır atardım.
Ve sonbahar bitene kadar yürürdüm çıplak ayaklarla.
Bilinmeyen yollar keşfeder, güneşin tadına varır,
Çocuklarla oynardım, bir şansım olsaydı eğer.
Ama işte 85'indeyim ve biliyorum...
ÖLÜYORUM...
Anlar şiirinden, Jorge Luis Borges*

Şimdi bir 'kendini biriktirme kumbaranız' olduğunu hayal edin. Kendinizi gerçekleştirme serüveninizde sizi geliştirip potansiyelinizi arttıracak her şeyi içine attığınız bir kumbara. Yaratıcılık insan zihnine öyle birden geliveren bir şey değil. Sizin de fark ettiğiniz gibi onu besleyecek, yeni bağlantılar kurmasına yardımcı olabilecek uyarıcılar biriktirmeniz gerekiyor. Bunlar neler olabilir?

Yaratıcı düşüncüyü kullandığınız anda hem algısal ve duygusal süreçleriniz, hem de bilişsel süreçleriniz devreye giriyor. Bir anlamda yaratıcı edim anında sadece bilinciniz ile değil, bilinçaltınızla da düşünüyorsunuz. Yani zihninizden, elinizden, ağzınızdan, bedeninizden dökülen yaratıcılık, ruhunuzdan parçalar taşıyor. Bilincinizi olduğu kadar bilinçaltınızı da yansıtıyor. Bir anlamda yaratım esnasında aslında sanat, hareket, dans vb. yolu ile dışa vurduğunuz kendinizle karşılaşıyorsunuz ve bu gerçekten heyecan verici bir deneyim sunuyor.

Ancak bu yüzyılda başımıza gelmiş en kötü şey, yaratıcı düşüncemizin ve yaratıcı eylemimizin elimizden alınmış olması. Her şeyin hazır ve mükemmel olarak sunulması, makinelerin hayatı işgal ederken bir yandan bizim yerimize düşünmeye başlamış olmaları, okulların eleştirel ve yaratıcı düşünceden, sanattan, danstan, dramadan, hareketten uzak olması, okumayan, yazmayan, çizmeyen, üretmeyen nesiller yetiştiriyor olması. Bütün bunlar insan ruhunu daha önce hiç olmadığı kadar çıkmaza doğru sürüklüyor. Yaratıcılığın, insanın kendini var etme mücadelesinin bir parçası iken şimdi-

lerde elimizden alınıyor olması, belki de depresyonun bu derece artmış olmasının en önemli sebebi. Artık kendimizi iyileştirebilecek kaynaklarımız yok.

Üstelik insanlar daha yaratıcı olabilmeyi, dünyaya bir değer katabilmeyi de isterler. Ancak genel bir eğilim olarak kendi yeteneklerinden şüphe duyarlar. Oysa şunu unutmamak gerekir ki ortaya çıkarttığımız şeylerin gerçekte ne kadar iyi, yararlı, yaratıcı vb. olacağına biz karar veremeyiz. Bunu geçen zaman içerisinde diğer insanlar, toplum, dünya bize söyler. Hatta çoğu zaman tarihte gördüğümüz gibi, bize doğru geri bildirimi veya hak ettiğimiz değeri vermez bile. Kötü ve hatalı bir eleştirmen olabilir. Bizim kendimize sormamız gereken tek şey, bu dünyaya sadece bir tüketici olarak mı katılıyorum yoksa ona üreterek herhangi bir katkıda bulunuyorum mu sorusu olmalıdır. Hatta belki bundan da önce ‘Üretmek benim için gerçekten değerli mi?’ diye de sorabiliriz. Çünkü yaratıcılık hayatımızı güzelleştirmek için başvurduğumuz bir araç değildir. Yaratıcılık hayati bir şeydir. Kendimizi ve diğerlerini var etme ve hayatta tutabilme yolumuz. Aksi takdirde hayatlarımızın anlamsızlaşma riski ile karşı karşıya kalabiliriz. Rollo May, *Yaratma Cesareti* isimli kitabında şöyle söylüyor: *“Yaratıcılık, bilinci yoğunlaşmış insanın kendi dünyası ile karşılaşmasıdır... Varlığımızı yaratarak ifade ederiz. Yaratıcılık oluşun zorunlu bir devamıdır”*.

Bu yüzden bir şey yaratmaya önce kendimizden başlamamız gerekiyor. Son zamanlarda pek çok insan kişisel gelişim üzerine düşünüyor, yazıyor, çiziyor, okuyor. Kişisel gelişim olumlu düşünmekle mutlu olmak arasına hapsedilmiş kısır bir algıya dönüşmüş durumda. Aslında kişisel gelişimin gerçek anahtarları insanın kendini biriktirmesinden geçer. Kendilik kumbarasında biriktirdiği her şeyden; okumuş olduğu dünya klasiklerinden, yazma denemelerinden, bir sanat eserine bakmaktan, sanat tarihi hakkında bilgi sahibi olmaktan, kaliteli müzik dinlemekten, konsere, tiyatroya gitmekten, dans etmekten, tarih, bilim, felsefe okumaktan, daha fazla spor yapmaktan, daha fazla yardım etmekten, bir hobi sahibi olmaktan geçer. Yani esas olan eylemsizlik değil, çaba ve harekettir. Herhangi bir şey yaratmadan, tasarlamadan önce,

kumbaranızda ne olduğuna bir göz atın. Neyin eksik olduğunu tespit etmeye çalışın. Çünkü yaratıcılığın esas üretiminin önce 'siz, kendiniz' olması gerekiyor. Yukarıdaki tüm yaratıcı eylemleri gözden geçirip, kumbaranızı eksik olanlarla doldurun. İşleyebilmesi ve yeni bağlantılar kurabilmesi için beyninize ne kadar çeşitli ve zengin bir havuz sunabileceğinizi düşünün. Bütün bunlar yaratıcılık için gerekli olan tek süper gücünüzü yani hayal gücünüzü harekete geçirmenin anahtarları olacak.

Epilog

*Ve sana söylemek istediğim en güzel söz:
henüz söylememiş olduğum sözdür...*

Nazım Hikmet Ran

Epilog bildiğiniz gibi 'son söz' demek. Neden 'son söz' demedim de epilog dedim? Epilog kelimesinin son söz olmanın ötesinde bir anlamı daha var. Özellikle kitap, film veya tiyatro oyunlarında anlatı sona erdikten sonra, oyundaki veya filmdeki karakterlerin bundan sonra başlarına neler geldiğini birkaç kelimeyle anlatan bitiş yazısı olma anlamına da sahip. Bu kitabı okuduktan sonra sadece okumakla kalmayıp 'başınıza bir şeyler gelebilmesi' için, size üzerinde düşünebileceğiniz birkaç soru bırakacağım.

Şimdi yapmanız gereken şey kendiniz hakkında düşünmek. Önce çocukluğunuzdan başlayın. Küçükken ne/neler yapmak size zamanı unutturacak kadar keyif verirdi? Küçükken ne olmak isterdiniz? Sonra ilgi ve yetenek alanlarınızı düşünün. Ne gibi ilgi alanlarınız var? Yetenekleriniz neler. Neyi/neleri yapmaktan hoşlanırsınız?

Sonra da şu sorular üzerinde düşünün: Eğer insan ömrü sadece 30 yıl olsaydı, neyi şu andakinden farklı yapardınız? Hayatınızda diğer insanlardan ya da en azından çevrenizdekilerden farklı olarak yaptığınız şey nedir? Gerçekten yapmak istediğiniz ve hâlâ yapmadığınız şey nedir? Eğer kimsenin sizi yargılamayacağından emin olsaydınız neyi farklı yapardınız? Gerçekten inandığınız şeyleri mi yapıyorsunuz yoksa şu

an yaptığımız şeylere inanmaya mı çalışıyorsunuz? Bu soruların cevapları zihninizi özgürleştirecek ve yaratıcı motivasyonunuzu arttıracaktır.

Her sene yaratıcı düşünce dersinin sonunda öğrencilerimle birlikte yaptığımız bir uygulama var. ‘Kafamın İçindekiler Kolajı’. Bize kim olduğumuzu hatırlatan kendimiz ile ilgili her şeyi, tüm ipuçlarını -yazılar, sözler, imajlar, şiirler, fotoğraflar, hayaller, her şeyi- özgür ve yaratıcı bir şekilde bir araya getiriyor ve kendi kişisel kolajlarımızı oluşturuyoruz. Gerçekte kim olduğumuzu hatırlamak için. Size de tavsiye ederim.

Tüm kitap boyunca, yaratıcılıkla birlikte en fazla kullandığım ikinci kelime ‘düşün’ olmuş. İşin özeti bu sanırım. Yaratmak için düşün. Ama koverjant değil, yaratıcı düşün. Başta da söylediğim gibi, sonuçta her şey orada, zihnimizin ‘unutulmuş düşler mağarasında’ bizim onu bulup çıkartmamızı sabırla bekliyor. Kitap boyunca mağaraya giden yolu konuştuk. Şimdi top sizde. Indiana Jones’un hazineyi bulduğu o meşhur sahnesini hatırlayın. Mağaradan içeri girip hazineleri keşfetmek için bugün tam zamanı.

Son söze gelince. Albert Einstein demiş ki; “*Yaratıcılık bulaşıcıdır. Bulaştırın*”. Size çoktan bulaştı bile.

UNUTULMUŞ DÜŞLER MAĞARASI

Yaratıcı Düşüncenin Peşinde

NİLGÜN CANEL

Yaratıcı düşüncenizi geri almaya hazır mısınız?

- ✓ Hayatınızda diğer insanlardan farklı olarak yaptığınız şey nedir?
- ✓ Gerçekten yapmak istediğiniz ve hâlâ yapamadığınız şey nedir?
- ✓ Eğer kimsenin sizi yargılamayacağından emin olsaydınız neyi farklı yapardınız?
- ✓ Gerçekten inandığınız şeyleri mi yapıyorsunuz yoksa şu an yaptığınız şeylere inanmaya mı çalışıyorsunuz?

Yaratıcı zihni kolaylıkla keşfedebilir ve beyinlerimizi yaratıcı dışavuruma odaklanması için eğitebiliriz. Yaratıcılık herkeste vardır ve geliştirilebilir. Sadece anahtarlar lazım... Yaratıcı zihnimizin kapılarını açacak anahtarlar. Çünkü yaratıcılık, üzerinde çalışılması gereken bir disiplinden ziyade, keşfedilmesi gereken bir bilinç durumudur. Bu yeni bilinç için hazır mısınız?

Cevapları merak ediyorsanız okumaya hazırsınız demektir.

ISBN : 978-605-7768-60-5

9 786057 768605 >

18₺ (K.D.V.'den muaftır)

pinhanyayincilik.com

/pinhanyayincilik

/pinhankitap